

rijksuniversiteit
 groningen

faculteit rechtsgeleerdheid

Psychisch geweld in het strafrecht

Een verkennend onderzoek naar de
strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld

A.E. Goldberg
N. Hedlund

M. Althoff
K.K. Lindenberg
M.J.F. van der Wolf

University of Groningen Press

Psychisch geweld in het strafrecht

Een verkennend onderzoek naar de
strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld

A.E. Goldberg
N. Hedlund

M. Althoff
K.K. Lindenberg
M.J.F. van der Wolf

Uitgegeven door University of Groningen Press
Broerstraat 4
9712 CP Groningen

Voor het eerst gepubliceerd in Nederland © 2025

English title: Psychological violence in criminal law: An exploratory study of the criminal law approach to psychological violence

Vormgeving en opmaak: Mirjam Kroondijk, LINE UP boek en media bv

DOI: 10.21827/688330906c577
ISBN gedrukt: 978-94-034-3130-7
ISBN pdf: 978-94-034-3131-4

Dit werk is verschenen onder de Creative Commons-licentie Naamsvermelding-Niet-Commercieel-GeenAfgeleideWerken 4.0 Internationaal (CC BY-NC-ND 4.0). De volledige licentievoorwaarden zijn beschikbaar op creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/legalcode

Inhoud

Samenvatting	5	4 Verloop van psychisch geweldzaken	42
Summary	7		
Inleiding	9	4.1 Inleiding	43
1 Inleiding	9	4.2 Het verloop van psychisch geweldzaken	43
1.1 Aanleiding en achtergrond	10	4.2.1 Hulpverleningsinstanties	43
1.2 Probleemstelling en onderzoeksvragen	13	4.2.2 Juridische partijen	45
1.3 Methode	15	4.3 Knelpunten in het verloop van psychisch geweldzaken	48
1.3.1 Werkwijze	15	4.3.1 Strafrecht gericht op bewijs(baarheid)	49
1.3.2 Materialen	18	4.3.2 Incidentgerichte werkwijze(n)	51
1.3.3 Analyse	18	4.3.3 Onbegrepen of onbekend slachtoffergedrag	52
1.3.4 Privacy & ethiek	18	4.3.4 Diversiteit en complexiteit van het fenomeen	53
1.4 Leeswijzer	19	4.4 Slotbeschouwingen	54
2 Het juridisch kader	20	5 Kennis en middelen	56
2.1 Inleiding	21	5.1 Inleiding	57
2.2 Strafbaarheid van psychisch geweld	21	5.2 Deskundigheid en deskundigheidsbevordering	57
2.2.1 Mishandeling	21	5.2.1 Visie op eigen deskundigheid en bevordering daarvan	57
2.2.2 Belaging, bedreiging, dwang, belediging en in hulpeloze toestand brengen of laten	23	5.2.2 Knelpunten ten aanzien van deskundigheid(sbevordering)	60
2.3 Positieve verplichtingen aangaande psychisch geweld	28	5.3 Samenwerking en afstemming	62
2.3.1 Materieelrechtelijke verplichtingen	28	5.3.1 Visie op afstemming(soverleggen)	62
2.3.2 Procesrechtelijke verplichtingen	30	5.3.2 Knelpunten ten aanzien van samenwerking en afstemming	63
2.4 Slotbeschouwingen	35	5.4 Slotbeschouwingen	64
3 Het begrip 'psychisch geweld'	37		
3.1 Inleiding	38		
3.2 Respondenten over het (algemene) begrip 'psychisch geweld'	38		
3.3 Slotbeschouwingen	41		

6	Aparte strafbaarstelling	66
6.1	Inleiding	67
6.2	Argumenten voor en tegen aparte strafbaarstelling	67
6.3	Uitdagingen van aparte strafbaarstelling	70
6.4	Vormgeving van aparte strafbaarstelling	71
6.5	Slotbeschouwingen	73
7	Conclusies en aanbevelingen	75
7.1	Inleiding	76
7.2	Conclusies	76
7.3	Beperkingen	79
7.4	Aanbevelingen	80
7.4.1	Vormgeving van strafbaarstelling	80
7.4.2	Additionele aanbevelingen strafrechtelijke aanpak psychisch geweld	82
	Bijlage 1: Interviewtopics en -vragen	84
	Topic 1: Definiëring	84
	Topic 2: Verloop	84
	Topic 3: Kennis en middelen	85
	Afsluiting	85
	Bijlage 2: Begeleidingscommissie	86
	Dankwoord	87

Samenvatting

De strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld krijgt steeds meer aandacht in de Nederlandse politiek en samenleving. Al langere tijd benadrukt het kabinet dat moet worden ingezet op de verbetering van die aanpak. Tevens wordt een wetsvoorstel voor aparte strafbaarstelling van psychisch geweld voorbereid. Vanuit deze achtergrond vindt het onderhavige onderzoek plaats, waarbij de centrale probleemstelling ('Hoe verloopt de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld?') is onderzocht door middel van (groeps)interviews en een focusgroep met professionals van het OM, de advocatuur, rechters en raadsheren, de politie, Slachtofferhulp Nederland, de reclassering, Veilig Thuis en de Raad voor de Kinderbescherming. Daarnaast is, gezien de intentie voor een wetsvoorstel, onderzocht hoe experts van deze organisaties aankijken tegen een aparte strafbaarstelling. De **inleiding** bespreekt de aanleiding van het onderzoek, de probleemstelling, de onderzoeksvragen en de onderzoeksmethode. Een belangrijk aandachtspunt is dat, hoewel de probleemstelling breed is geformuleerd, de nadruk ligt op psychisch geweld in de privésfeer.

Hoofdstuk 2 behandelt het juridisch kader van psychisch geweld. De strafbaarstelling van psychisch geweld in Nederland en internationale verplichtingen inzake de strafrechtelijke bescherming tegen en aanpak van dat geweld komen aan bod. De strafbaarstelling van psychisch geweld is in Nederland gefragmenteerd. Verschillende strafbepalingen zijn relevant, waaronder mishandeling, belaging, bedreiging, dwang, belediging en iemand in hulpeloze toestand brengen of laten. Mishandeling (art. 300 Sr) is bijzonder interessant nu strafbaarheid van psychische mishandeling steeds meer lijkt te worden aanvaard in de feitenrechtspraak. De internationale verplichtingen onderstrepen de noodzaak tot verbetering van de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld, waarbij in ieder geval tot aan de aparte strafbaarstelling vooral gebruik gemaakt kan worden van art. 300 Sr.

Vanaf **hoofdstuk 3** worden de empirische resultaten van dit onderzoek behandeld. Het begrip 'psychisch geweld' kan worden beschouwd als een *essentially contested concept*, wat inhoudt dat zelfs over de essentiële eigenschappen van het begrip verschillend kan worden gedacht. Daarom is gekozen om de empirische inzichten van dit

onderzoek te beginnen met het verschaffen van inzicht in het denkkader van de respondenten met betrekking tot het lastige begrip 'psychisch geweld'. Uit de gesprekken volgt dat respondenten uiteenlopende gedragingen en begrippen scharen onder de term psychisch geweld. Rondom de begripsbepaling komen fundamentele kwesties naar voren, zoals de grens tussen psychisch onwenselijk of vervelend gedrag en psychisch geweld, de rol van intentionaliteit of bedoeling van de dader, en het verschil tussen een ervaringsgerichte en gedragsgerichte benadering. Tot slot wordt stilgestaan bij de functionele toepasbaarheid van de begrippen. Verschillende respondenten benadrukken de (on)bruikbaarheid van bepaalde definities voor de praktijk.

Een belangrijk onderdeel van dit onderzoek betreft het verloop van psychisch geweldzaken. Dit is uiteraard sterk afhankelijk van de organisatie, nu hun rol in de praktijk (juridisch dan wel hulpverlenend) grotendeels hun aanpak bepaalt. **Hoofdstuk 4** schetst allereerst enkele algemene uitgangspunten met betrekking tot verloop. Daarna komen knelpunten aan bod.

Het verloop van psychisch geweldzaken verschilt sterk per organisatie en regio. Hulpverleningsinstanties zoals Veilig Thuis, Slachtofferhulp Nederland, de reclassering en de RvdK krijgen meldingen vrijwel altijd via de politie binnen, vaak in de context van fysiek geweld, stalking of huiselijk geweld. Psychisch geweld wordt zelden als op zichzelfstaand delict herkend of vervolgd en blijft daardoor onder de radar. Psychisch geweld komt bij juridische partijen ook vaak pas in beeld als er sprake is van fysieke mishandeling of belaging. De politie fungeert als eerste schakel, maar herkent psychisch geweld niet altijd direct. Er is een incidentgerichte benadering, waardoor het bredere patroon vaak buiten beeld blijft. Het OM legt psychisch geweld zelden zelfstandig ten laste, vooral vanwege bewijsproblemen en de aanwezigheid van relatief makkelijker te bewijzen delicten.

Twee belangrijke knelpunten zijn de bewijsgerichte focus van het strafrecht en de incidentgerichte werkwijzen van organisaties. Omdat bewijs gebaseerd moet zijn op concrete, observeerbare feiten, krijgt fysiek geweld sneller prioriteit dan psychisch geweld. Hierdoor wordt het psychische aspect vaak gemist of onderbelicht. Respondenten uit het onderzoek benadrukken dat bewijs bij psychisch geweld zelden eenduidig is. De context is cruciaal om het patroon

van geweld te duiden. In het algemeen geldt dat psychisch geweld veel uiteenlopende vormen kent, waardoor het lastig te herkennen, te signaleren en aan te pakken is. Volgens respondenten ervaren slachtoffers de bewijsdruk ook als een belemmering om aangifte te doen. Zij vrezen dat hun verhaal als subjectief of ongeloofwaardig wordt afgedaan. Een derde en laatste knelpunt is dat slachtoffers van psychisch geweld vaak gedrag vertonen dat professionals lastig kunnen plaatsen. Door dit onbegrip bij politie en hulpverleners wordt niet altijd de juiste ondersteuning geboden. Dit vraagt om meer deskundigheid, begrip en maatwerk van professionals.

In **hoofdstuk 5** wordt nader gekeken naar de deskundigheid van professionals in de aanpak van psychisch geweld. Uit de interviews blijkt dat sprake is van een sterke toename in deskundigheid over psychisch geweld, zowel op inhoudelijk als juridisch vlak. Toch blijft het onderwerp in ontwikkeling en bestaat behoefte aan verdere kennisuitbreiding. Specialisten binnen organisaties – vaak met de portefeuille huiselijk geweld of stalking – fungeren als vraagbaak en verspreiden kennis via trainingen, interne platforms en bijeenkomsten. Respondenten benadrukken dat deskundigheid niet alleen kennis vraagt, maar ook vaardigheden in signalering, communicatie en interventie. Een belangrijk knelpunt in deskundigheidsbevordering is namelijk het verschil tussen generalisten en specialisten binnen ketenpartners zoals politie, OM en de RvdK. Generalisten missen vaak kennis, tijd en prioriteit om psychisch geweld te signaleren of zich hierin te scholen. Hierdoor wordt signalering bemoeilijkt en is men afhankelijk van eigen initiatief.

Samenwerking is cruciaal bij de aanpak van psychisch geweld, vooral via afstemmingsoverleggen zoals ZSM, het Actieoverleg en Samen op in acuut. Deze overleggen bevorderen informatie-uitwisseling en effectieve coördinatie. Deze overleggen worden als goed ervaren, al zijn er verbeterpunten denkbaar. Buiten deze structuren verloopt samenwerking moeizamer, mede door gebrek aan deskundigheid, wisselende betrokkenheid en beperkte gegevensdeling.

De beoogde aparte strafbaarstelling is besproken met alle respondenten en hierover is gerapporteerd in **hoofdstuk 6**. Vrijwel alle respondenten staan positief tegenover aparte strafbaarstelling. Zij wijzen op een leemte in de huidige strafwet, vooral bij structureel en complex gedrag zoals dwingende controle. Huidige bepalingen zouden onvoldoende toegerust zijn om de context van psychisch geweld te vangen en zouden te hoge bewijsdrempels hanteren, wat vervolging bemoeilijkt. Aparte strafbaarstel-

ling zou niet alleen juridische duidelijkheid scheppen, maar ook symbolische en praktische waarde hebben: het signaleert dat psychisch geweld serieus genomen wordt, bevordert waarschijnlijk bewustwording en aangiftebereidheid, en kan bijdragen aan vroegere interventie en preventie van escalatie. Tegelijkertijd zien respondenten belangrijke uitdagingen. Het bepalen van de reikwijdte zal lastig zijn. Hetzelfde geldt voor de bewijsbaarheid, zeker wanneer er geen getuigen zijn of het slachtoffer diens slachtofferschap niet herkent. Er is ook zorg over capaciteit bij justitie en onrealistische verwachtingen bij slachtoffers. Enkele respondenten betwijfelen in het algemeen de noodzaak van nieuwe wetgeving. Zij waarschuwen voor overcriminalisering en een te brede reikwijdte van een nieuwe strafbepaling. In plaats van aparte strafbaarstelling kan worden ingezet op het aanpassen van bestaande bepalingen, zoals art. 300 lid 4 Sr, of op het gebruik van strafverzwarende omstandigheden. Respondenten zijn ten slotte ook bevraagd naar hun visie over de vormgeving van een nieuwe strafbaarstelling. De meningen liepen daarover uiteen, al zien veel respondenten voornamelijk een meerwaarde in aparte strafbaarstelling van dwingende controle, waarbij het voorkeur geniet om op het strafbare gedrag van de dader te focussen (en dus niet op het gevolg bij het slachtoffer).

Dit rapport sluit af met conclusies en aanbevelingen in **hoofdstuk 7**. Allereerst worden alle onderzoeksvragen besproken en summier beantwoord. Daarna worden enkele beperkingen van het onderzoek genoemd, zoals de steekproeftrekking. Vervolgens komen aanbevelingen aan bod ten aanzien van het belang en de vormgeving van de aparte strafbaarstelling, alsmede de verbetering van de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld. Twee belangrijke aanbevelingen zijn om een aparte strafbaarstelling toe te spitsen op dwingende controle en daarnaast in te (blijven) zetten op deskundigheidsbevordering.

Summary

The criminal law approach to psychological violence is receiving increasing attention in Dutch politics and society, and the government has emphasised the need to improve legal practice in cases of psychological violence. In addition, a bill is being drafted to criminalise psychological violence as a separate offence. Against this background, the present study was conducted, in which the central problem (“How is psychological violence dealt with under criminal law?”) was examined through (group) interviews and a focus group with professionals from the Public Prosecution Service, attorneys, judges, the police, *Slachtofferhulp Nederland* (Victim Support Netherlands), *Reclassering* (the Dutch probation service), *Veilig Thuis* and the *Raad voor de Kinderbescherming* (the Dutch Child Protection Board). In addition, given the intention to introduce legislation, the perspectives of respondents regarding a separate criminal offence were also investigated. The **Introduction** provides further explanation of the reasons for the study, the problem statement, the research questions, and the methodology. It must be noted that, while the problem statement is general, this study focuses on psychological violence in a domestic setting.

Chapter 2 addresses the legal framework of psychological violence. It discusses the criminalisation of psychological violence in the Netherlands and international obligations regarding the legal protection against and the approach towards such cases. The criminalisation of psychological violence in the Netherlands is fragmented. Various provisions are relevant, including assault, stalking, threats, coercion, insult and placing or leaving someone in a helpless state. Assault (Article 300 of the Dutch Criminal Code) is particularly interesting, considering that the inclusion of psychological assault under this provision seems to be increasingly accepted in case law. International obligations underline the necessity to improve the criminal law response to psychological violence, whereby Article 300 can be primarily utilised, at least until the introduction of the separate offence.

From **Chapter 3** onwards, the interview results are presented and discussed. The concept of ‘psychological violence’ can be regarded as an ‘essentially contested concept’, which means that even the fundamental characteristics of the concept are subject to different interpretations. For this reason, the empirical data collection

began by addressing the respondents’ conceptual framework with regard to the difficult concept of psychological violence. It follows that respondents classify a wide range of behaviours and concepts under the term psychological violence. Fundamental issues arise around the definition of the concept, such as the boundary between psychologically undesirable or unpleasant behaviour and psychological violence, the role of the perpetrator’s intent or objective, and the difference between an experience-oriented and a behaviour-oriented approach. Finally, the functional applicability of the concepts is considered. Several respondents emphasise the (in)applicability of certain definitions in practice.

An important part of this study concerns the procedure and course of psychological violence cases. This depends heavily on the organisation, as their role in criminal procedures (legal or social services) largely determines their approach. **Chapter 4** first outlines some general principles regarding the course and progress of such cases before looking at bottlenecks.

Psychological violence is rarely recognised or prosecuted as a separate offence and therefore often remains undetected. Psychological violence often only comes to the attention of legal parties when there is co-occurring physical abuse or harassment. The police act as the first point of contact, but do not always recognise psychological violence immediately. There is an incident-based approach, which means that the broader pattern of (harmful) behaviour remains hidden. The Public Prosecution Service rarely prosecutes psychological violence independently, mainly due to evidential problems and the presence of other criminal acts that are relatively easier to prove.

Two important bottlenecks are the evidence-based focus of criminal law and the incident-based working methods of organisations. Because evidence must be based on concrete, observable facts, physical violence is given priority over psychological violence. As a result, the psychological aspect is often overlooked or underemphasised. Respondents in the study underline that evidence in cases of psychological violence is rarely clear-cut. The context is crucial in identifying patterns of violence. In general, psychological violence takes many different forms, rendering it difficult to recognise, identify and combat. According

to respondents, victims also perceive the burden of proof as an obstacle to reporting incidents. They fear that their story will be dismissed as subjective or implausible. A third bottleneck is that victims of psychological violence often exhibit behaviour that professionals find difficult to interpret. This lack of understanding among the police and social workers means that the right support is not always provided, highlighting the need for more expertise from professionals.

Chapter 5 takes a closer look at the expertise of professionals in dealing with psychological violence cases. The interviews reveal that there has been an increase in expertise on psychological violence. Nevertheless, knowledge on the subject is still evolving, and there is a need for further dissemination thereof. Specialists within organisations – often with a portfolio covering domestic violence or stalking – act as a source of information and disseminate knowledge through training, internal platforms, and meetings. Respondents highlight that expertise in psychological violence does not only require knowledge, but also skills in detection, communication and intervention. A major bottleneck in promoting expertise is the difference between generalists and specialists within organisations such as the police, the Public Prosecution Service, and the *Raad voor de Kinderbescherming*. Generalists often lack the knowledge, time, and priority to identify psychological violence or to receive training in this area. This makes identification difficult and means that people must rely on their initiative.

Cooperation is crucial in tackling psychological violence, especially through coordination meetings such as *ZSM*, *het Actieoverleg*, and *Samen op in Acuat*. These meetings promote information exchange and effective coordination. They are considered to be effective, although there is room for improvement. Outside these structures, cooperation is more difficult, partly due to a lack of expertise, varying levels of involvement, and limited data sharing.

The proposed separate psychological violence offence has been discussed with all respondents and reported on in **Chapter 6**. Almost all respondents are in favour of this. They point to a gap in current criminal law, particularly in relation to structural and complex behaviour such as coercive control. Current provisions are said to be insufficiently equipped to capture the context of psychological violence and require high standards of proof, which makes prosecution difficult. A separate offence would not only provide legal clarity but also have symbolic and practical value: it signals that psychological violence is taken seriously, promotes awareness and willingness to report incidents, and can contribute to earlier intervention and prevention of

escalation. At the same time, respondents expect challenges. Determining the scope of the offence will be difficult. Evidential issues also remain, especially when there are no witnesses or the victim does not recognise their own victimhood. There are also concerns about the capacity of the judiciary and unrealistic expectations therein by victims. Some respondents generally question the need for new legislation. Instead, efforts could be made to amend existing provisions, such as Article 300(4) of the Criminal Code. The respondents warn against over-criminalisation and an overly broad scope of a new criminal provision. Finally, respondents were also asked for their views on the exact content of a potential provision, leading to a range of different opinions, although many believe that specifically coercive control should be criminalised, whereby it can be helpful to focus on the criminal conduct of the perpetrator (and not on its result on the victim).

This report closes with conclusions and recommendations in **Chapter 7**. First, all research questions are discussed and briefly answered. This is followed by a discussion on some of the limitations of the study, such as the sampling method. Recommendations are then made regarding the interests protected by and the definition of a separate psychological violence offence, as well as the more general improvement of the criminal law approach to psychological violence. Two important recommendations are to focus on a separate criminalisation of coercive control and to continue improving expertise amongst professionals.

1.

Inleiding

1.1 Aanleiding en achtergrond

Aanleiding

In de maatschappij en politiek is steeds meer aandacht voor de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld. In 2020 stellen Kamerleden Bergkamp, Özütok en Van den Hul Kamervragen over de bestrijding van psychische mishandeling en dienen vervolgens een consultatienota in waarin zij zich onder andere oriënteren op een strafrechtelijke bepaling tegen psychisch geweld.¹ De leden stellen in de nota dat psychisch geweld een groot maatschappelijk en veelal onderbelicht probleem is in Nederland, dat vaak kwetsbare personen treft en ernstige gevolgen kan hebben voor iemands psychische gezondheid.² De initiatiefnemers trachten enkele knelpunten in de bestrijding van psychisch geweld te identificeren, zoals onvoldoende kennis over het fenomeen, en stellen vast dat meer onderzoek nodig is naar de rol die psychisch geweld speelt in de strafrechtpraktijk en naar de wenselijkheid van aparte strafbaarstelling.³ Het kabinet ziet op dat moment evenwel geen noodzaak tot aparte strafbaarstelling. De wet zou al voldoende mogelijkheden bieden om psychisch geweld strafrechtelijk aan te pakken.⁴ De Kamer neemt hier geen genoegen mee en in februari 2021 wordt een motie aangenomen om de strafbaarstelling van psychisch geweld te laten onderzoeken.⁵

Het gevraagde onderzoek, uitgevoerd door Janssen, Dreissen & Juncker, wordt in april 2022 gepubliceerd.⁶ De onderzoekers behandelen argumenten voor en tegen een aparte strafbaarstelling van psychisch geweld. Zij concluderen onder meer dat aparte strafbaarstelling mogelijk grote overlap zou vertonen met andere strafbepalingen, zoals dwang, bedreiging en mishandeling.⁷ Ten aanzien van dat laatste delict merken de onderzoekers in het bijzonder op dat in de lagere rechtspraak vormen van psychisch geweld als mishandeling worden gekwalificeerd. Volgens de onderzoekers zou aparte strafbaarstelling van psychisch geweld overbodig zijn indien de Hoge Raad die

lijn in de feitenrechtspraak overneemt.⁸ De onderzoekers bevelen wel aan dat wordt geïnvesteerd in deskundigheidsbevordering van professionals, opdat meer kennis over psychisch geweld ontstaat en die vorm van geweld beter kan worden (h)erkend.⁹ Mede op basis van de bevindingen in het rapport besluit het kabinet wederom om niet over te gaan tot een aparte strafbaarstelling van psychisch geweld.¹⁰ Wel wordt conform de hiervoor genoemde aanbeveling besloten dat ingezet zal worden op de versterking van de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld,

“onder meer door deskundigheidsbevordering en het voortbouwen op de bestaande vroegtijdige samenwerking tussen o.a. Veilig Thuis, politie, reclassering en OM. Het doel is het verbeteren van de bewijsvoering en het bevorderen dat strafrechtelijke vervolging kan plaatsvinden, zodat het strafrecht een volwaardige optie is in het bredere scala aan interventies dat in geval van (een vermoeden van) psychisch geweld kan worden ingezet om te werken aan veiligheid en herstel.”¹¹

De beleidsoverweging dat aparte strafbaarstelling geen wezenlijke meerwaarde zal hebben ten opzichte van de bestaande strafbepalingen en dat in plaats daarvan moet worden ingezet op de verbetering van de aanpak van psychisch geweld, wordt in latere kamerstukken herhaald, waaronder het plan van aanpak ‘Stop femicide!’.¹² Vanuit die beleidsoverweging is in samenwerking met het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) een meerjarig onderzoeksprogramma opgesteld ten aanzien van de ‘strafrechtelijke aanpak van (psychisch) huiselijk geweld en kindermishandeling in Nederland’, met als doel het bieden van een wetenschappelijke onderbouwing voor de aanpak van huiselijk geweld en kindermishandeling die direct ten goede kan komen aan versterking van de uitvoering.¹³ Het programma richt zich op drie onderzoeksthema’s, waarvan het derde betrekking heeft op de ‘gevolgen van beleidswijzigingen in de strafrechtelijke aanpak van huiselijk geweld en kindermishandeling’. Het huidige onderzoek valt onder dat thema en beoogt in kaart te

1 *Kamerstukken II* 2019/20, 2020Z14088; Consultatienota 2020, te vinden op www.huiselijkgeweld.nl/publicaties/beleidsnotas/2020/11/25/consultatienota-psychisch-geweld.

2 Consultatienota 2020, p. 2 en 8.

3 Consultatienota 2020, p. 29.

4 *Kamerstukken II* 2019/20, 3944, antwoord 5.

5 *Kamerstukken II* 2020/21, 28345, nr. 246.

6 J. Janssen, W. Dreissen & K. Juncker, *Naar een aparte strafbaarstelling van psychisch geweld? Voor- en tegenargumenten*, Expertisecentrum Veiligheid Avans Hogeschool en Open Universiteit 2022. Het onderzoek heeft onder andere geleid tot het ‘Digizine Psychisch Geweld’, te raadplegen via www.ou.nl/-/digizine-psychisch-geweld-gratis-beschikbaar.

7 Janssen, Dreissen & Juncker 2022, p. 63.

8 Janssen, Dreissen & Juncker 2022, p. 29.

9 Janssen, Dreissen & Juncker 2022, p. 70.

10 *Kamerstukken II* 2022/23, 28345, nr. 260.

11 *Kamerstukken II* 2022/23, 28345, nr. 260, p. 4.

12 *Kamerstukken II* 2023/24, 28345, nr. 278, p. 18. Zie ook *Kamerstukken II* 2022/23, 28345, nr. 262.

13 *Kamerstukken I* 2023/24, 36123, nr. C, bijlage 1, onder i; www.wodc.nl/onderzoek-in-uitvoering/welk-onderzoek-doen-we/3267---opstellen-meerjarenonderzoeksprogramma-huiselijk-geweld-en-kindermishandeling.

brengen hoe de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld op dit moment verloopt. Er ligt in dit onderzoeksprogramma een sterke nadruk op psychisch geweld in de context van huiselijk geweld en kindermishandeling.

Opgemerkt moet worden dat in het beginstadium van het onderhavige onderzoek het huidige kabinet een andere afweging heeft gemaakt wat betreft de wenselijkheid van aparte strafbaarstelling van psychisch geweld. Voormalig staatssecretaris Coenradie van Justitie en Veiligheid heeft in een commissiedebat toegezegd met een wetsvoorstel te komen ten einde psychisch geweld apart strafbaar te stellen.¹⁴ De voormalig staatssecretaris onderschrijft nog steeds het belang van deskundigheidsbevordering, maar ziet daarnaast meerwaarde in een aparte strafbaarstelling. De toezegging van Coenradie, waaraan ook na de val van het kabinet in juni 2025 nog uitvoering wordt gegeven,¹⁵ kon in het kader van dit onderzoek niet worden genegeerd. Het onderzoek richt zich nog altijd primair op het huidige verloop van de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld, maar het toekomstscenario waarin sprake is van een aparte strafbaarstelling, is ook meegenomen in het onderzoek. De manier waarop dat is gedaan, komt in de volgende paragrafen aan bod.

Achtergrond

Psychisch geweld kent geen eenduidige definitie en wordt in verschillende contexten anders geïnterpreteerd.¹⁶ Het fenomeen krijgt al langere tijd veel aandacht in de context van huiselijk geweld en geweld tegen vrouwen. Als het specifiek gaat om psychisch geweld tegen een (ex-)partner, dan wordt veelal gesproken van 'dwingend controle' of 'intieme terreur'. Onderzoek naar intiem partnergeweld vanuit het *frame* van 'dwingend controle' heeft een grote vlucht genomen nadat Stark in 2007 zijn bekende boek publiceerde: 'Coercive Control: How Men Entrap Women in Personal Life'.¹⁷ Starks werk is nauw verwant aan de vier

typologieën van huiselijk geweld die Johnson heeft geïdentificeerd, namelijk: 'situational couple violence', 'violent resistance', 'mutual violent resistance' en 'intimate terrorism' (oftewel: 'intieme terreur').¹⁸ Wanneer in de wetenschap of maatschappij wordt gesproken over huiselijk geweld, dan wordt volgens Johnson doorgaans intieme terreur bedoeld.¹⁹ Intieme terreur onderscheidt zich van de andere typologieën doordat sprake is van een patroon van geweld dat voornamelijk door mannen wordt gepleegd en als doel heeft om algehele controle en macht uit te oefenen op een intieme partner.²⁰ Dit is een ander type geweld dan wanneer bijvoorbeeld sprake is van losstaande incidenten van fysiek geweld. In dat geval beoogt de geweldpleger fysieke pijn toe te brengen en dus niet systematische uitoefening van macht en controle. Belangrijk is dat intieme terreur volgens Johnson niet louter hoeft te bestaan uit fysiek geweld. Ook 'nonviolent control tactics', zoals bedreigen, intimideren en monitoren, kunnen een effectief middel zijn om controle te realiseren en uit te oefenen op een partner.²¹ Stark benadrukt hetzelfde in zijn concept van dwingende controle. Hij omschrijft dwingende controle als

"a course of calculated, malevolent conduct deployed almost exclusively by men to dominate women by interweaving repeated physical abuse with three equally important tactics: intimidation, isolation and control".²²

De strategie om controle uit te oefenen op een intieme partner bestaat doorgaans uit allerlei (subtiele en manipulatieve) tactieken die niet per se fysiek gewelddadig hoeven te zijn. Denk aan bedreigen, intimideren, isoleren, vernederen, kleineren, pesten, 'gaslighten', monitoren, stalken en het micro-reguleren van het leven van de

¹⁴ *Kamerstukken II* 2024/25, 34843, nr. 115, p. 19-20.

¹⁵ Hoewel het huidige kabinet demissionair is en voormalig staatssecretaris Coenradie zich heeft teruggetrokken uit het kabinet, staat de toezegging om psychisch geweld apart strafbaar te stellen nog overeind. Het wetsvoorstel is in de maak en zal naar de Kamer worden gestuurd.

¹⁶ Zie hierover onder andere Janssen, Dreissen & Juncker 2022, par. 2.1 en par. 3.1, met verwijzingen; R.W. Timmers, "Psychisch geweld: een verwarrend begrip", *PROCES* 2024/102, nr. 1.

¹⁷ E. Stark, *Coercive Control: How Men Entrap Women in Personal Life*, Oxford: Oxford University Press 2007. In 2023 kwam de tweede editie van dit boek uit. Huiselijk geweld werd ook al voor Stark en Johnson aangemerkt als een vorm van dwang en controle. Zie bijvoorbeeld S. Schechter, *Women and Male Violence: The Visions and Struggles of the Battered Women's Movement*, Boston: South End Press 1982; E. Pence & M. Paymar, *Education Groups for men who Batter: The Duluth Model*, New York: Springer Publishing Company 1993.

¹⁸ M.P. Johnson, 'Patriarchal terrorism and common couple violence: Two forms of violence against women', *Journal of Marriage and the Family* 1995/57, nr. 2, p. 283-294; M.P. Johnson, *A Typology of domestic violence: Intimate terrorism, violent resistance, and situational couple violence*, Boston: Northeastern University Press 2008.

¹⁹ Johnson 2008, aanhef H1.

²⁰ Johnson 2008, H2.

²¹ Johnson 2008, H2.

²² Stark 2007, p. 5. Let op het aspect van gender ("deployed almost exclusively by men to dominate women") dat Johnson ook onderschrijft in het kader van intieme terreur. Zie voorts K. Lünemann, M. Lünemann & M. Steketee, *Patroon van dwang en controle is genderspecifiek*, Utrecht: Verwey-Jonker Instituut 2024.

ander.²³ Dit soort gedragingen zijn binnen het concept van dwingende controle altijd onderdeel van een breder patroon van geweld. Dat patroon heeft volgens Stark een “cumulative effect that is far greater than the mere sum of its parts”.²⁴ De aanwezigheid van een patroon maakt voorts dat het belangrijk is om rekening te houden met de context en geschiedenis van de situatie. Begrip van de context is namelijk nodig om de incidenten binnen het patroon van geweld goed te kunnen duiden. Indien fysiek geweld bijvoorbeeld in het verleden heeft plaatsgevonden, dan weet het slachtoffer waartoe de geweldpleger in staat is, waardoor de geweldpleger controle kan uitoefenen zonder concrete dreigementen te hoeven uiten. In de literatuur wordt ook wel gesproken over de aanwezigheid van een ‘climate of fear’.²⁵ Dat wil zeggen: de angst die in een relatie heerst hoeft niet een specifieke of concrete angst te zijn, maar kan een algemene angst zijn dat iets kan gebeuren. Hierdoor moeten slachtoffers constant op eieren lopen. De geweldpleger kan bovendien plotseling de ‘regels’ van een relatie veranderen. In de woorden van Stark:

“since the abuser’s goal is domination, not achieving a particular end (such as a clean house), rules are continually being revised or reinterpreted, making it impossible for victims to satisfy their partner, leaving them in a state of chronic anxiety.”²⁶

Dit draagt bij aan een gevoel van hulpeloosheid bij het slachtoffer en zorgt ervoor dat het slachtoffer afhankelijk

wordt van de geweldpleger. Wat betreft de gevolgen van dwingende controle wordt in de literatuur doorgaans gewezen op de schade die gepaard gaat met een constante aanval op iemands autonomie en vrijheid. Volgens Stark is dwingende controle een ‘liberty crime’; dwingende controle tast de keuzevrijheid van het slachtoffer aan, neemt het slachtoffer gevangen in de relatie en maakt het slachtoffer ondergeschikt aan de geweldpleger.²⁷ De schade van dwingende controle kan specifiek bestaan uit de verslechtering van iemands mentale gesteldheid door het veroorzaken van een psychische stoornis of negatieve gevoelens of emoties als intense angst, stress, hulpeloosheid en een laag zelfvertrouwen.²⁸ Interessant is dat uit gesprekken met slachtoffers van dwingende controle blijkt dat fysieke schade, die vaak ook aanwezig is in een situatie van intiem partner geweld, als relatief onbelangrijk wordt ervaren. Voor slachtoffers is het psychische geweld vaak erger.²⁹ Verder verdient het opmerking dat dwingende controle in verband is gebracht met femicide.³⁰ In een recent interview met Nieuwsuur stelt

23 Stark 2007, p. 5 en 249 en verder. Zie ook E. Stark, ‘Coercive control’, in: N. Lombard & L. McMillan (red.), *Violence Against Women: Current Theory and Practice in Domestic Abuse, Sexual Violence and Exploitation*, London: Jessica Kingsley Publishers 2013, p. 23-31; K.A. Crossman & J.L. Hardesty, ‘Placing Coercive Control at the Center: What Are the Processes of Coercive Control and What Makes Control Coercive?’, *Psychology of Violence* 2017/8, nr. 2, p. 201-202; A. Barnett, ‘Greater than the mere sum of its parts’: coercive control and the question of proof’, *Child and Family Law Quarterly* 2017/29, nr. 4, p. 5-7; E. Katz, *Coercive Control in Children’s and Mothers’ Lives*, New York: Oxford University Press, 2022, p. 3-8.

24 Stark 2007, p. 94.

25 Zie bijvoorbeeld M.A. Dutton & L.A. Goodman, ‘Coercion in Intimate Partner Violence: Toward a New Conceptualization’, *Sex Roles* 2005/52, nr. 11, p. 751-752; G. Arnold, ‘A Battered Women’s Movement Perspective of Coercive Control’, *Violence Against Women* 2009/15, nr. 12, p. 1435; F. Buchanan, C. Power & F. Verity, ‘Domestic Violence and the Place of Fear in Mother/Baby Relationships: “What Was I Afraid Of? Of Making It Worse”’, *Journal of Interpersonal Violence* 2013/28, nr. 9, p. 1828; Crossman & Hardesty 2017, p. 202; H. Douglas, *Women, intimate partner violence, and the law*, Oxford: Oxford University Press 2021, p. 40; C. Wiener, *Coercive Control and the Criminal Law*, New York: Routledge, Taylor & Francis Group 2023, p. 26-27.

26 Stark 2013, p. 31.

27 Zie Stark 2007, p. 362 en verder. Voor de duidelijkheid: de nadruk op de aanval op iemands vrijheid betekent niet dat andere belangen irrelevant zijn. Zie bijvoorbeeld E. Stark, ‘The ‘Coercive Control Framework’: Making Law Work for Women’, in: M. McMahon & P. McGorrrery (red.), *Criminalising Coercive Control: Family Violence and the Criminal Law*, Singapore: Springer 2020, p. 45-47.

28 Zie onder andere Stark 2007, p. 112-130; M.A. Pico-Alfonso, ‘Psychological intimate partner violence: the major predictor of posttraumatic stress disorder in abused women’, *Neuroscience and Biobehavioral Reviews* 2005/29, p. 189-190; E. Williamson, ‘Living in the World of the Domestic Violence Perpetrator: Negotiating the Unreality of Coercive Control’, *Violence Against Women* 2010/16, nr. 12, p. 1422; K.A. Crossman, J.L. Hardesty & M. Raffaelli, ‘“He Could Scare Me Without Laying a Hand on Me”: Mothers’ Experiences of Nonviolent Coercive Control During Marriage and After Separation’, *Violence Against Women* 2016/22, nr. 4, p. 456; M. McMahon & P. McGorrrery, ‘Criminalising Coercive Control: An Introduction’, in: *Criminalising Coercive Control: Family Violence and the Criminal Law*, p. 14; Stark 2020, p. 40-45; Katz 2022, p. 18-22.

29 Zie onder andere Douglas 2021, p. 31 en 34 en Wiener 2023, p. 25-26. Zie verder D. Tuerkheimer, ‘Recognizing and remedying the harm of battering: A call to criminalize domestic violence’, *Journal of Criminal Law & Criminology* 2004/94, nr. 4, p. 966-968; K.L. Anderson, ‘Is partner violence worse in the context of control?’, *Journal of Marriage and Family* 2008/70, nr. 5; F.I. Matheson e.a., ‘Where Did She Go? The Transformation of Self-Esteem, Self-Identity, and Mental Well-Being among Women Who Have Experienced Intimate Partner Violence’, *Women’s Health Issues* 2015/25, nr. 5; Crossman, Hardesty & Raffaelli 2016, p. 455-457 en 467-468.

30 Zie onder andere H. Johnson e.a., ‘Intimate Femicide: The role of coercive control’, *Feminist Criminology* 2019/14, p. 3-23; J. Monckton-Smith, ‘Intimate Partner Femicide: Using Foucauldian Analysis to Track an Eight Stage Progression to Homicide’, *Violence Against Women* 2020/26, nr. 1, p. 1267-1285; J. Monckton-Smith, *In Control: Dangerous Relationships and How They End in Murder*, London: Bloomsbury Publishing 2022. Zie verder ‘Experts blij met femicide-aanpak kabinet maar “alleen nieuwe wet is te weinig”’, nos.nl, 21 oktober 2024.

criminoloog Monckton-Smith dat uit onderzoek blijkt dat dwingende controle het sterkste voorspellende signaal is voor femicide, sterker zelfs dan ernstig (fysiek) geweld.³¹

Het begrip 'psychisch geweld' kan niet zonder meer worden gelijkgesteld met dwingende controle of intieme terreur. Veel hangt af van de definities die worden gehanteerd. Dwingende controle kan meer omvatten dan psychisch geweld en niet alle situaties van psychisch geweld leveren per definitie dwingende controle op. Denk wat betreft dat laatste bijvoorbeeld aan gevallen van psychisch geweld die buiten de huiselijke context plaatsvinden.³² Zo wordt het begrip 'psychisch geweld' in het politieke debat ook gebruikt in de context van geweld in jeugdzorg, uitsluiting van religieuze gemeenschappen en conversiehandelingen.³³ In de eerder besproken consultatienota wordt psychisch geweld eveneens breed omschreven:

"In deze consultatienota zal psychisch geweld worden gebruikt als een overkoepelende term voor wederrechtelijke handelingen en omissies die, zonder dat sprake is van fysiek geweld, ernstige inbreuken op de psychische integriteit van slachtoffers veroorzaken of voorzienbaar kunnen veroorzaken. Dit kan bijvoorbeeld zijn een patroon van stelselmatig kleinerend en vernederend gedrag, isolatie, ernstige verwaarlozing, het afsluiten van levensbehoeften en het creëren van een vergaande afhankelijkheidsrelatie."³⁴

Deze omschrijving van psychisch geweld geeft enige houvast wat betreft de betekenis van het begrip 'psychisch geweld', maar bevat duidelijk kenmerken waarover de meningen zeer uiteen kunnen lopen. Zo is de vraag wat met 'wederrechtelijk' wordt bedoeld en valt voorts op dat niet alleen wordt gewezen op gedrag dat inbreuk maakt op de psychische integriteit, maar ook op gedrag dat zo'n inbreuk kan veroorzaken ('handelingen en omissies die ... ernstige inbreuken ... voorzienbaar kunnen veroorzaken'). Ook de verwijzing naar 'een patroon van stelselmatig ... gedrag' is opmerkelijk, nu een patroon van gedrag stelselmatigheid lijkt te impliceren. Het citaat illustreert al met al dat 'psychisch geweld' een *essentially contested concept* is, een concept waarvan zelfs over de essentiële eigenschappen maar moeilijk overeenstemming te verkrijgen is.³⁵ Dit wezenskenmerk van 'psychisch geweld' als concept, noopt ertoe terughoudend te zijn met het rigide afbakenen van een definitie in het kader van dit onderzoek, temeer daar het onderzoek zich in het algemeen richt op de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld. Het onderzoek is, als besproken, weliswaar onderdeel van een onderzoeksprogramma dat specifiek ziet op huiselijk geweld en kindermishandeling, maar daaraan lijkt niet de bedoeling ten grondslag te liggen om alleen de aanpak van psychisch geweld in die specifieke context te (laten) onderzoeken. Het is tot slot nog het vermelden waard dat ten aanzien van het plan om psychisch geweld apart strafbaar te stellen er vooralsnog geen indicaties zijn dat strafbaarstelling zich zal beperken tot bepaalde vormen van psychisch geweld, zoals psychisch geweld in de privésfeer.

31 Het interview is te vinden op www.npo.nl/start/serie/nieuwsuur/seizoen-2024/nieuwsuur4886. Zie voor literatuur de vorige noot.

32 Het concept dwingende controle komt voort uit onderzoek naar intiem partnergeweld. Het is nog onvoldoende onderzocht in andere contexten. Hoewel het niet ondenkbaar is dat de strategieën van dwingende controle in andere contexten worden ingezet, zal er waarschijnlijk wel een verschil bestaan met hoe dwingende controle jegens een (ex-)partner wordt gepleegd. Stark zegt hier het volgende over: "Hostage taking, kidnapping, and other capture crimes share many of the same tactics. What distinguishes coercive control from these other crimes is the unique access intimacy affords a perpetrator to personal information about a partner (which kidnappers, terrorists, etc., rarely possess); the normative support for "control" associated with the male role; its substantive focus on micromanaging how women perform gender roles they inherit by default, simply because they are women; and a host of situational factors such as whether the money on which an abuser depends will be jeopardized if his wife misses work or appears at her job with an injury." Zie E. Stark, 'Looking Beyond Domestic Violence: Policing Coercive Control', *Journal of Police Crisis Negotiations* 2012/12, nr. 2, p. 207. Zie verder over de relatie tussen dwingende controle en kindermishandeling: E. Stark, *Children of Coercive Control*, New York: Oxford University Press 2023.

33 Respectievelijk *Kamerstukken II* 2018/19, nr. 3903, *Kamerstukken II* 2021/22, 33552, nr. 101, p. 5, en *Kamerstukken II* 2021/22, nr. 64 en *Kamerstukken II* 2021/22, 36178, nr. 3, p. 21. Zie voorts in de media www.nos.nl/artikel/2568045-zorginstelling-medewerkers-vernederden-bewoners-en-filmden-dit; www.nos.nl/nieuwsuur/artikel/2567603-onderzoek-naar-twintse-sekte-hoe-kon-trees-85-jarenlang-duivels-uitdrijven; www.nos.nl/artikel/2571585-onderzoek-topsportcultuur-goud-niet-enige-maatstaf-kwart-topsporters-ervaart-geweld; www.nos.nl/artikel/2554366-opnieuw-meer-meldingen-van-pest-en-geweld-op-school.

34 Consultatienota 2020, p. 4.

35 Het begrip 'essentially contested concept' wordt toegeschreven aan W.B. Gallie; zie over deze filosofische notie W.B. Gallie, *Philosophy and the historical understanding*, London 1964, p. 157-191. Vergelijk voorts M.R. Rhodes, *Coercion, a nonevaluative approach*, Amsterdam 2000, p. 1-25 en K. Lindenberg, *Strafbare dwang*, Apeldoorn: Maklu 2007, p. 7-9. Zie over definitiekwesties ter zake van psychisch geweld en geweld ten slotte Janssen, Dreissen & Juncker 2022, par. 2.1 en par. 3.1, met verwijzingen.

1.2 Probleemstelling en onderzoeksvragen

Op basis van het bovenstaande is de probleemstelling voor het onderhavige onderzoek als volgt: *'Hoe verloopt de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld?'* Zoals hierboven vermeld, wordt daarbinnen expliciet aandacht besteed aan een mogelijke aparte strafbaarstelling. Hieruit vloeien de volgende onderzoeksvragen, welke in te delen zijn in vragen rondom het juridische kader van psychisch geweld; het verloop van zaken van psychisch geweld; deskundigheid, kennis en middelen in het adequaat aanpakken van psychisch geweld; en de separate strafbaarstelling.

1. Wat is het juridisch kader van de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld?
 - a. Welke Nederlandse strafbepalingen beschermen tegen (vormen van) psychisch geweld?
 - b. Hoe verhoudt de reikwijdte van deze strafbepalingen zich tot de materieelrechtelijke verplichtingen die voortvloeien uit het Verdrag van Istanbul en het EVRM?
 - c. Welke processuele (inspannings)verplichtingen van overheidsorganen kunnen worden afgeleid uit het Verdrag van Istanbul en het EVRM?
2. Hoe gaan professionals om met casussen waarin sprake lijkt te zijn van psychisch geweld?
 - a. In hoeverre bestaan hierbij verschillen tussen vormen van psychisch geweld?
 - b. In hoeverre worden er casussen waarin sprake lijkt te zijn van psychisch geweld ingebracht in de volgende afstemmingsoverleggen: het Actieoverleg, Samen op in acuut, Strafbare kindermishandeling of ZSM?³⁶ Wat zijn de redenen om dit wel of niet te doen?
3. Wat vinden professionals van het strafrechtelijk aanpakken van psychisch geweld?
 - a. In welke gevallen en met welke overwegingen wordt een strafrechtelijke aanpak psychisch geweld passend gevonden?
 - b. Wat gaat er goed in de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld?

- c. Wat zijn de knelpunten in de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld?
- d. In hoeverre denken professionals over de juiste kennis en middelen te beschikken om effectief op te treden bij psychisch geweld? Maken zij in dit kader gebruik van het digizine?³⁷

4. Wat is de aard en het verloop van zaken van psychisch geweld waarin de afgelopen twee jaar strafrechtelijke vervolging heeft plaatsgevonden?
5. Hoe ziet de bewijsvoering eruit in zaken waarin vervolging voor psychisch geweld plaatsvindt?
 - a. Legt het OM in het strafdossier vast of er sprake lijkt te zijn van een patroon in het psychisch geweld? In hoeverre benut het OM hierbij de informatie uit de dossiers van (o.a.) Veilig Thuis, de Raad voor de Kinderbescherming, de politie en de reclassering?
 - b. In hoeverre wordt in strafzaken waarin wordt vervolgd o.b.v. artikel 300 Sr gebruik gemaakt van deskundigen en wetenschappelijke literatuur om het vereiste causale verband aannemelijk te maken? En hoe verloopt deze inzet?
6. Wat vinden professionals van het plan geopperd door de voormalig staatssecretaris van Justitie en Veiligheid om psychisch geweld apart strafbaar te stellen?

De beantwoording van de eerste onderzoeksvraag is noodzakelijk om een beeld te krijgen van de huidige mogelijkheden die de strafwet biedt om psychisch geweld te vervolgen. Tevens ontstaat hierdoor de mogelijkheid om tijdens de interviews globaal te evalueren in hoeverre respondenten op de hoogte zijn van die mogelijkheden. Daarnaast is het belangrijk te erkennen dat de roep om een aparte strafbaarstelling, of een verbetering ten aanzien van de huidige aanpak, niet alleen voortkomt uit overwegingen uit de praktijk. Ook internationaalrechtelijke verplichtingen nopen tot nadere evaluatie van de Nederlandse aanpak van psychisch geweld. Vragen twee tot en met vijf vormen de kern van het onderzoek en beogen het verloop van de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld in kaart te brengen. De aandacht ligt hierbij op verbeterpunten in het strafrechtelijke verloop, en de deskundigheid van de professionals. Vraag zes is gedurende dit onderzoek toegevoegd naar aanleiding van de toezegging van (toenmalig) staatssecretaris Coenradie om psychisch geweld apart strafbaar te stellen. Zoals in de aanleiding genoemd, was deze toezegging er nog niet ten tijde van de aanvang van dit onderzoek.

³⁶ ZSM is een aanpak voor veelvoorkomende criminaliteit en staat voor 'Zorgvuldig, Snel en op Maat'. Bij ZSM-afoeningen zijn er verschillende ketenpartners aanwezig (zoals de politie, reclassering en Slachtofferhulp), zodat snel informatie kan worden uitgewisseld en de zaak tijdig wordt behandeld. Het uitgangspunt is dat zo mogelijk binnen zes uur na aanhouding van de verdachte een afoeningsbeslissing genomen wordt. Zie ook: www.om.nl/onderwerpen/veelvoorkomende-criminaliteit-zsm.

³⁷ Het Digizine Psychisch Geweld: zie voetnoot 6.

De reikwijdte van dit onderzoek verdient bijzondere aandacht. Zoals uit bovenstaande achtergrond blijkt, is psychisch geweld een probleem dat zich in verschillende situaties kan uiten. Denk hierbij, naast de huiselijke context, in het bijzonder ook aan psychisch geweld in de (top)sport, in scholen, of in werksituaties. De probleemstelling maakt geen onderscheid tussen de achtergrond waartegen het psychische geweld plaatsvindt, en beoogt in het algemeen te onderzoeken hoe de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld verloopt. De onderzoeks- en interviewvragen zijn dan ook in beginsel algemeen geformuleerd. Toch kan de sterke nadruk op psychisch geweld in de huiselijke context niet worden ontkend. Dit heeft een tweeledige oorzaak. Allereerst lijkt psychisch geweld in een huiselijk kader momenteel te worden geprioriteerd: dit is zichtbaar in de politiek, in de gepubliceerde rechtspraak en ook in de gehouden interviews in het kader van dit onderzoek. Ten tweede ziet dit onderzoek op de *strafrechtelijke* aanpak van psychisch geweld. Zoals in hoofdstuk 2 zal worden toegelicht, worden vrijwel alleen zaken van psychisch geweld in de context van huiselijk geweld strafrechtelijk vervolgd. Nu hoeft dat niet te betekenen dat andere situaties waarin psychisch geweld plaatsvindt niet strafrechtelijk relevant zou kunnen zijn: het zou ook kunnen impliceren dat voor dergelijke zaken de gang naar het strafrecht juist moeilijker te bewandelen is, en daardoor extra aandacht zou behoeven. Niettemin is de probleemstelling gericht op het in kaart brengen van het *huidige* strafrechtelijke verloop.

De gesproken respondenten in deze studie – zoals hieronder nader uitgewerkt – hebben de focus op de huiselijk geweld context enigszins versterkt. Zo is gesproken met medewerkers van de Raad voor de Kinderbescherming en Veilig Thuis. Het is evident dat zij ervaring hebben met psychisch geweld in de huiselijk sfeer. Dat geldt niet voor de overige zes organisaties (rechters en advocaten, en medewerkers van het Openbaar Ministerie (OM), de reclassering, de politie, en Slachtofferhulp Nederland). Zij zijn algemene juridische en/of hulpverleningsinstanties en hun medewerkers zouden te maken kunnen krijgen met psychisch geweld-zaken in allerlei contexten. In de interviews is bewust en expliciet de vrijheid aan de respondenten gegeven om te rapporteren over alle ‘typen’ en ‘soorten’ psychisch geweld-zaken. Toch moet alvast worden opgemerkt dat bij het bevragen van de respondenten naar hun ervaringen met psychisch geweld-zaken, de ervaringen enkel betrekking hadden op psychisch geweld in de huiselijke sfeer. Dit heeft niet zozeer te maken met de steekproeffrekking als wel met de voorkomendheid van psychisch geweld-zaken in het strafrecht, alsmede mogelijk andere (en moeilijk vast te stellen) oorzaken, zoals onvoldoende kennis en/of erkenning voor psychisch geweld in andere omstandigheden.

1.3 Methode

Gezien de diversiteit van de onderzoeksvragen is een *mixed-method* benadering het meest geschikt. Het schetsen van het juridische kader (onderzoeksvraag 1) vraagt om juridische onderzoeksmethoden, namelijk analyse van wet- en regelgeving, parlementaire stukken, jurisprudentie en literatuur. De overige onderzoeksvragen lenen zich uitstekend voor empirisch-juridisch onderzoek. Hierbij is gebruik gemaakt van (groeps)interviews en een focusgroep met diverse relevante partijen in het strafproces. Aan de gemaakte keuzes rondom steekproeffrekking en analysemethoden zijn beperkingen verbonden. Deze worden nader besproken in hoofdstuk 7.3.

1.3.1 Werkwijze

Er zijn verschillende (groeps)interviews gehouden met respondenten uit de volgende organisaties: het OM, rechters en raadsheeren, advocaten, de politie, de drie reclasseringsorganisaties (het Leger des Heils, Reclassering Nederland en de Verslavingsreclassering, samen 3RO), Slachtofferhulp Nederland (SHN), Veilig Thuis (VT), en de Raad voor de Kinderbescherming (RvdK). De keuze voor deze respondentengroepen is voor de vier juridische belanghebbende partijen (rechters, advocaten, politie en OM) evident, als kernpartijen in het strafproces. De vier hulpverleningsinstanties (SHN, 3RO, VT en RvdK) zijn gekozen vanwege hun grote rol in (de gang naar) de strafrechtsketen bij zaken van psychisch geweld: SHN en 3RO in het algemeen voor alle vormen van geweld, en VT en de RvdK specifiek vanwege hun bijdrage aan de strafrechtelijke aanpak van (psychisch) huiselijk geweld. Ondanks dat de probleemstelling niet exclusief gericht is op psychisch geweld in de huiselijke sfeer, is er in dit onderzoek bewust voor gekozen om VT en de RvdK te betrekken, vanwege de hierboven benoemde sterke prevalentie van psychisch geweld in de context van huiselijk geweld.

Deze interviews zijn afgenomen per organisatie, waarbij respondenten werd gevraagd hun ervaringen te delen over de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld. Vanwege het groepsverband van de meeste interviews was het tevens mogelijk voor respondenten om elkaar aan te vullen. Na het afnemen van interviews per organisatie, is een focusgroep georganiseerd waarbij vertegenwoordigers van alle organisaties en partijen gezamenlijk bijeenkwamen. Waar de interviews gericht waren op het ophalen van informatie en ervaringen, diende de focusgroep een meer evaluatief doel. Hierbij werd door de professionals allereerst gereflecteerd op de resultaten uit de groepsinterviews, waarna gezamenlijk over de beoogde aparte strafbaarstelling van psychisch geweld is gesproken.

Vanwege de diversiteit in de organisatiestructuren was er geen eenduidige procedure in het werven van respondenten. De meeste organisaties vereisten een aparte onderzoeksaanvraag en -goedkeuring: dit gold voor het OM, de politie, de rechtspraak, de RvdK en 3RO. Na het verkrijgen van deze toestemming werd door een contactpersoon bij elke organisatie een oproep verspreid tot deelname aan een groepsinterview. Hierbij werden de algemene thema's van het interview alsmede uitgebreide informatie voor de respondenten over het doel van het onderzoek en de bescherming van persoonsgegevens meegestuurd. Uitzondering hierop waren de professionals uit de advocatuur. Deze zijn in eerste instantie vanuit hun eigen netwerk geworven, en vanuit daar middels de sneeuwbalmethode verder aangevuld.

Door alle organisaties zijn 2-6 professionals aangedragen met wie een afspraak voor een interview is gepland. Bij sommige groepen was het vinden van een geschikte datum waarop alle respondenten beschikbaar waren niet mogelijk. Om die reden zijn enkele groepen in een kleinere samenstelling geïnterviewd, of zijn er nog individuele vervolginterviews geweest.³⁸ Alle interviews vonden online plaats en duurden tussen de 60 en 120 minuten, afhankelijk van de hoeveelheid respondenten. Alle interviews vonden plaats tussen december 2024 en februari 2025. De interviews zijn met toestemming van de respondenten opgenomen en getranscribeerd, waarna ze zijn gedeeld met alle respondenten die de mogelijkheid hadden om hier aanpassingen in te maken.

Voor de focusgroep zijn dezelfde contactpersonen per organisatie opnieuw benaderd voor geschikte experts voor

de focusgroep. Anders dan voor de interviews, waarvoor deelnemers werden gezocht die algemene ervaringen zouden willen delen, werd voor de focusgroep expliciet gezocht naar experts op het gebied van psychisch geweld. Per organisatie werden een of meerdere geschikte experts voordragen, waarmee tot een datum is gekomen voor de focusgroep. De focusgroep vond plaats in maart 2025, duurde drie uur en vond eveneens online plaats. Ook de bijeenkomst van de focusgroep is met toestemming van de respondenten opgenomen en getranscribeerd, waarna deze is gedeeld met alle respondenten voor eventuele op- of aanmerkingen.

In Tabel 1 worden de respondenten per partij weergegeven, alsmede de opzet van het (groeps)interview. In Tabel 2 zijn de verschillende functies van de respondenten weergegeven om zo globaal de verschillende invalshoeken van respondenten te kunnen duiden. Omwille van hun privacy worden enkel globale functieomschrijvingen gedeeld. De meeste respondenten hadden binnen hun functie specifiek aandacht voor psychisch geweld, zoals in hun hoedanigheid van portefeuillehouder of aandachtsfunctionaris huiselijk geweld. De pseudoniemen uit deze tabel worden gebruikt om in de komende hoofdstukken de citaten aan de respondenten toe te schrijven. In Tabel 2 zijn tevens de respondenten uit de focusgroep (aangeduid met het suffix '-FG') aangegeven. Opgemerkt moet worden dat er helaas geen medewerker van een van de reclasseringsorganisaties aanwezig kon zijn bij de focusgroep. Er zijn in totaal 29 respondenten geïnterviewd en zeven experts namen deel aan de focusgroep.

Tabel 1: Overzicht interviews per partij

Partij	Deelnemers	Opzet
Openbaar ministerie	4	Twee keer duo-interview
Rechters & raadsheren	4	Twee keer duo-interview
Advocatuur	3	Drie individuele interviews
Politie	4	Groepsinterview en een individueel interview
Reclassering	5	Groepsinterview
Slachtofferhulp Nederland	3	Groepsinterview
Veilig Thuis	4	Groepsinterview
Raad voor de Kinderbescherming	2	Duo-interview

38 Zo was het bij het OM, de zittende magistratuur, de advocatuur en de politie niet mogelijk om alle respondenten tegelijkertijd te spreken. Zie ook: tabel 1.

Tabel 2: Functies en verwijzing naar de respondenten (interviews & focusgroep)

Partij	Functie	Pseudoniem
Openbaar Ministerie	Officier van Justitie	OM-I
	Officier van Justitie	OM-II
	Interventiejurist	OM-III
	Interventiejurist	OM-IV
	Officier van Justitie	OM-FG
Rechters & raadsheren	Rechter	ZM-I
	Rechter	ZM-II
	Raadsheer	ZM-III
	Raadsheer	ZM-IV
	Raadsheer	ZM-FG
Advocatuur	Advocaat	Adv-I
	Advocaat	Adv-II
	Slachtofferadvocaat	Adv-III
	Advocaat	Adv-FG
Politie	Doelgroepencoördinator	P-I
	Operationeel specialist	P-II
	Recherchepsycholoog	P-III
	Operationeel expert wijk	P-IV
	Recherchepsycholoog	P-FG
Reclassering	Reclasseringswerker (adviseur en toezichthouder)	Rec-I
	Reclasseringswerker	Rec-II
	Reclasseringswerker (huisverboden)	Rec-III
	Reclasseringswerker (huisverboden)	Rec-IV
	Reclasseringswerker (adviseur)	Rec-V
Slachtofferhulp Nederland	Beleidsadviseur	SH-I
	Teamleider	SH-II
	Beleidsadviseur	SH-III
	Beleidsadviseur	SH-FG
Veilig Thuis	Gedragdeskundige	VT-I
	Gedragdeskundige	VT-II
	Gedragdeskundige	VT-III
	Teamleider	VT-IV
	Gedragdeskundige	VT-FG
Raad voor de Kinderbescherming	Zittingsvertegenwoordiger	RK-I
	Gedragdeskundige	RK-II
	Gedragdeskundige	RK-FG

1.3.2 Materialen

De interviews zijn op semigestructureerde wijze afgenomen aan de hand van een topic- en vragenlijst. Er zijn, naast een korte introductie en afsluiting, drie inhoudelijke thema's behandeld. Topic één betrof de *definiëring* van psychisch geweld. De vragen in dit topic hadden als doel te ontdekken hoe de deelnemers psychisch geweld zouden definiëren en waar deze definitie op gebaseerd is. Hierbij was er aandacht voor het eventuele onderscheid tussen diverse vormen van psychisch geweld en waarin deze vormen zich van elkaar onderscheiden (zoals in verloop, dynamiek, setting of ernst van de gevolgen etc.). Het tweede topic was gericht op het *verloop* van zaken van psychisch geweld. Hierbij kregen respondenten de gelegenheid om de stappen en bijbehorende overwegingen te schetsen wanneer een casus met psychisch geweld binnenkomt, en daarbij aan te kunnen geven waar in het proces knelpunten worden ervaren. Bij de juridische partijen zijn hier tevens de ervaringen rondom de diverse strafbepalingen uitgevraagd. Enkele vragen specificerden daarbij de ervaringen rondom bewijsvoering, zoals o.a. het aantonen van de omvang en aard van de psychische schade/klachten, of het aantonen van een causaal verband tussen psychisch geweld en potentiële gevolgen daarvan.

Het derde inhoudelijke onderwerp omvatte de benodigde *kennis en middelen* om psychisch geweld adequaat aan te pakken. Respondenten werden bevraagd over de mate waarin ze gebruik maken van diverse middelen en het nut ervan, en over de samenwerking en afstemming met de andere partijen. Tot slot werd er, naast enkele open afsluitende vragen, aan alle respondenten gevraagd wat hun visie op de mogelijk aparte strafbaarstelling was. Hierbij werd specifiek gekeken naar de (on)mogelijkheden in de huidige wetgeving, voor- en nadelen van een aparte strafbaarstelling, en de invulling van een dergelijke bepaling. De interviewitems zijn opgenomen in Bijlage I.

De focusgroep vond plaats na de groepsinterviews en bestond uit reflectie op de interviewresultaten, en uit discussie omtrent de beoogde separate strafbaarstelling. De focusgroep was ingedeeld in vijf onderdelen, grotendeels afgeleid van de interviewtopics. Allereerst werd kort op de resultaten van de interviews aangaande het thema 'definiëring' gereflecteerd. Daarna werd er stilgestaan bij de door de interviewrespondenten benoemde voordelen en uitdagingen van een aparte strafbaarstelling. Na een korte pauze werden de resultaten aangaande het tweede en derde topic besproken, te weten de 'kennis en middelen'-bevindingen en de conclusies van het thema 'verloop'.

Bij deze vier onderdelen hadden focusgroeppersonen de mogelijkheid aspecten toe te voegen die door de onderzoekers of door de interviewrespondenten waren gemist. Na een tweede korte pauze was het laatste focusgroeponderdeel gewijd aan een reflectie op de mogelijke nieuwe strafbaarstelling, waarbij respondenten werd gevraagd na te gaan in hoeverre alle knelpunten – zoals besproken in de eerdere onderdelen van de focusgroep – door een aparte strafbaarstellingen zouden worden geredigeerd.³⁹

1.3.3 Analyse

Voor de analyse van de groepsinterviews is de onderzoeksgroep opgesplitst per thema: definiëring, verloop, kennis & middelen, en een aparte strafbaarstelling. Ondanks dat de interviews ook rondom die thema's waren ingedeeld, is door het karakter van een semigestructureerde opzet niet altijd een duidelijk onderscheid tussen thema's gehanteerd tijdens de interviews. De onderzoekers hebben derhalve alle relevante informatie per thema uit de transcripten verzameld en deze vervolgens als volgt geanalyseerd.

Allereerst zijn alle transcripties doorlopen om de ervaringen en visies van de respondenten ten aanzien van elk thema te identificeren. Dit is gedaan door middel van handmatige coderingen. Vervolgens zijn de gecodeerde teksten gegroepeerd per thema, waardoor de transcripten in omvang zijn gereduceerd. Uit deze, naar thema gegroepeerde, en qua omvang behapbare transcripten konden trends worden ontwaard, die de bouwstenen vormden voor latere hoofdstukken (hoofdstuk 3 tot en met 6 van dit rapport). Voorafgaand aan het schrijven van de individuele hoofdstukken zijn de voornoemde trends in de onderzoeksgroep besproken, zodat nog aanvullende inzichten gedeeld konden worden en kon tevens worden geïdentificeerd of er nog overlap bestond tussen de trends binnen verschillende thema's. Op basis van de definitieve bevindingen per thema zijn vervolgens in de volledige transcripten citaten geselecteerd die de betreffende bevinding goed illustreren of onderbouwen.

1.3.4 Privacy & ethiek

Voorafgaand aan het onderzoek is er goedkeuring gevraagd en verleend bij de Commissie Ethische Toetsing

³⁹ Waarbij er bij de eerste bespreking enkel werd besproken wat de mogelijke voordelen en uitdagingen van een aparte strafbaarstelling zouden zijn, werd er bij deze tweede bespreking specifiek geëvalueerd of een aparte strafbaarstelling zou bijdragen aan de geïdentificeerde knelpunten.

Onderzoek Rechtsgeleerdheid van de Rijksuniversiteit Groningen. Ook is er een datamanagementplan opgesteld en zijn er bij diverse partijen aanvullende geheimhoudingsverklaringen of -overeenkomsten getekend. Alle deelnemers hebben voorafgaand aan het interview of de focusgroep geïnformeerde toestemming gegeven voor het afnemen van het interview, het opnemen ervan en het transcriberen en verwerken van de data. Alle transcripten zijn gepseudonimiseerd en de opnames van de interviews zijn enkel op de interne server van de universiteit beschikbaar. De opnames zijn na afloop van het onderzoek, dus op het moment van de publicatie van het rapport, verwijderd. De gebruikte citaten in dit rapport zijn voor publicatie voorgelegd aan de eigenaar van de uitspraak, en hiervoor is nog extra goedkeuring verleend.

1.4 Leeswijzer

Dit rapport gaat in hoofdstuk 2 nader in op het juridisch kader met betrekking tot psychisch geweld, en correspondeert met onderzoeksvraag 1 ('Wat is het juridisch kader van de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld?'). Dit hoofdstuk bestaat uit een bespreking van de huidige mogelijkheden voor de vervolging van psychisch geweld in Nederland. Vervolgens worden de positieve verplichtingen voor het strafbaar stellen van psychisch geweld besproken.

In hoofdstuk 3 wordt beknopt verslag gedaan van de wijze waarop respondenten het begrip 'psychisch geweld' interpreteren. Beoogd werd de respondenten de gelegenheid te bieden gedragingen en factoren te benoemen die zij juist wel of juist niet in verband brengen met het begrip 'psychisch geweld' en daarop een toelichting te geven. De reacties van de respondenten bevestigen de diversiteit van het begrip en de complexiteit van het fenomeen, zoals die ook naar voren komen in de literatuur en rechtspraak (zie par. 1.1 'achtergrond' en hoofdstuk 2).

Hoofdstuk 4 gaat in op het thema 'verloop'. Dit thema komt voort uit verschillende onderzoeksvragen, specifiek (delen van) onderzoeksvragen 2, 3, 4 en 5.⁴⁰ Hierbij brengen we allereerst in kaart hoe zaken van psychisch geweld 'binnenkomen' bij de diverse partijen en vervolgens worden behandeld tot aan de eventuele vervolging in paragraaf 4.2. De verschillende knelpunten die daarbij worden

ervaren door de respondenten worden geschetst en besproken in paragraaf 4.3.

Hoofdstuk 5 ziet op het thema 'kennis en middelen', wat kan worden ontleend aan bepaalde deelvragen van onderzoeksvragen 2, 3 en 5.⁴¹ In dit hoofdstuk wordt de deskundigheid van de diverse partijen besproken en de manier waarop deze bevorderd zou kunnen worden.

Hoofdstuk 6 correspondeert met onderzoeksvraag 6 en behandelt het voornemen voor een aparte strafbaarstelling. Aan de respondenten is tijdens de interviews gevraagd wat zij van dit voornemen vinden. Zoals later in meer detail wordt besproken, blijkt hieruit dat vrijwel alle respondenten in beginsel positief staan tegenover aparte strafbaarstelling, ondanks dat er in de mogelijke vormgeving en/of uitvoering meerdere uitdagingen worden erkend. Dit hoofdstuk bespreekt de benoemde voordelen en uitdagingen van een aparte strafbaarstelling, zoals aangegeven door de respondenten.

Het slothoofdstuk staat in het teken van conclusies, beperkingen en aanbevelingen. Allereerst worden de onderzoeksvragen besproken en beantwoord. Vervolgens wordt kort stilgestaan bij de beperkingen van dit onderzoek, alvorens enkele aanbevelingen worden gegeven op basis van de interview- en focusgroepgegevens. Deze aanbevelingen richten zich in eerste instantie op de *vormgeving* van de beoogde aparte strafbaarstelling van psychisch geweld. Hierna sluit het hoofdstuk af met enkele additionele aanbevelingen in de verbetering van de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld.

⁴⁰ Deze vragen zijn respectievelijk: 'Hoe gaan professionals om met casussen waarin sprake lijkt te zijn van psychisch geweld?'; 'Wat vinden professionals van het strafrechtelijk aanpakken van psychisch geweld?'; 'Wat is de aard en het verloop van zaken van psychisch geweld waarin de afgelopen twee jaar strafrechtelijk vervolging heeft plaatsgevonden?'; en tot slot: 'Hoe ziet de bewijsvoering eruit in zaken waarin vervolging voor psychisch geweld plaatsvindt?'.

⁴¹ Zoals bijvoorbeeld vraag 3b: 'In hoeverre denken professionals over de juiste kennis en middelen te beschikken om effectief op te treden bij psychisch geweld?'.

2.

Het juridisch kader

2.1 Inleiding

Dit hoofdstuk schetst het juridisch kader van de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld. Daarbij wordt ingegaan op zowel de strafbaarheid van psychisch geweld in Nederland als de internationale verplichtingen ten aanzien van het strafbaar stellen en bestrijden van psychisch geweld. De analyse dient als algemeen referentiekader en vormt daarnaast een grondslag voor het empirisch onderzoek in deze rapportage; de interviewvragen zijn mede gebaseerd op potentiële knelpunten of mogelijkheden die in dit hoofdstuk worden gesignaleerd.

Het hoofdstuk is als volgt ingedeeld. Omdat Nederland geen zelfstandige strafbaarstelling van psychisch geweld kent, gaat in paragraaf 2 aandacht uit naar verschillende strafbepalingen die naar gelang de specifieke omstandigheden het meest in aanmerking komen. Het betreft de misdrijven mishandeling, belaging, bedreiging, dwang, belediging en in iemand hulpeloze toestand brengen of laten.¹ Mishandeling (art. 300 Sr) is bijzonder interessant nu gevallen van *psychische* mishandeling steeds vaker voorkomen in de gepubliceerde feitenrechtspraak. Twee van de onderzoekers hebben recent een artikel gepubliceerd waarin de rechtspraak inzake psychische mishandeling is geanalyseerd.² De belangrijkste bevindingen worden hieronder in paragraaf 2.2.1 samengevat. Paragraaf 3 richt zich op internationale materieelrechtelijke verplichtingen en processuele (inspannings)verplichtingen die voortvloeien uit het Verdrag van Istanbul en het EVRM ten aanzien van psychisch geweld. Het hoofdstuk sluit in paragraaf 4 af met een terugblik en samenvatting.

2.2 Strafbaarheid van psychisch geweld

2.2.1 Mishandeling

Rechtspraak Hoge Raad

Mishandeling is strafbaar gesteld in art. 300 Sr. Voor zover hier van belang luidt het artikel als volgt:

1. Mishandeling wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste drie jaren of geldboete van de vierde categorie.
(...)
4. Met mishandeling wordt gelijkgesteld opzettelijke benadeling van de gezondheid.

Uit de rechtspraak van de Hoge Raad valt af te leiden dat vier vormen van mishandeling onder art. 300 Sr vallen:

1. het opzettelijk toebrengen van lichamelijk letsel;
2. het opzettelijk toebrengen van pijn;
3. onder omstandigheden het (opzettelijk) teweegbrengen van een min of meer hevige onlust veroorzakende gewaarwording in of aan het lichaam;
4. het opzettelijk benadelen van de gezondheid.³

De eerste drie vormen vallen onder het eerste lid van art. 300 Sr en de vierde vorm onder het vierde lid. De rechtspraak van de Hoge Raad biedt vooralsnog geen concrete aanknopingspunten voor de stelling dat psychische mishandeling strafbaar is op grond van art. 300 Sr.⁴ De Hoge Raad heeft vooropgesteld dat de “strafbaarstelling van mishandeling in onder meer art. 300 Sr strekt ter bescherming van de lichamelijke integriteit”.⁵ Daarnaast lijkt de Hoge Raad pijn en andere relevante gewaarwordingen, zoals dat iemand geheel nat en koud is geworden doordat diegene hard in het water is geduwd, aan te duiden als ‘lichamelijk leed’ en ‘lichamelijke gewaarwordingen’.⁶ Hoewel het voelen van pijn of onlust zeker van psychische aard kan zijn, lijkt voor strafbaarheid op grond van art. 300 lid 1 Sr wel een lichamelijk component te zijn vereist, in die zin dat sprake moet zijn van een in- of uitwerking op het lichaam.⁷ ‘Zuiver’ psychische mishandeling, zoals het veroorzaken van gevoelens van angst, paniek of verdriet door gedragingen als kleineren, denigreren en isoleren, lijkt aldus niet onder art. 300 lid 1 Sr te vallen.⁸ De enige opening die in rechtspraak lijkt te worden geboden, ligt in de ‘benadeling van de gezondheid’ als bedoeld in art. 300 lid 4 Sr. Dat komt dan vooral door de omstandigheid dat de rechtspraak van de Hoge Raad een

1 Afhankelijk van de concrete omstandigheden van het geval kunnen andere delicten natuurlijk ook van toepassing zijn. Denk bijvoorbeeld aan wederrechtelijke vrijheidsberoving (art. 282 Sr), vernieling (art. 350 Sr), smaad of laster (art. 261 en 262 Sr), en het overtreden van een tijdelijk huisverbod (art. 11 Wet tijdelijk huisverbod). Zie wat betreft een tijdelijk huisverbod nog Janssen, Dreissen & Juncker 2022, p. 38-40.

2 N. Hedlund & K. Lindenberg, ‘Psychische mishandeling in de zin van artikel 300 Sr? Nationale rechtspraak in een overgangperiode’, *DD* 2025/29.

3 Zie uitgebreider Hedlund & Lindenberg 2025, p. 427-429.

4 Zie uitgebreider Hedlund & Lindenberg 2025, p. 429-431.

5 HR 9 september 2014, ECLI:NL:HR:2014:2677, *NJ* 2014/402, r.o. 3.2.

6 HR 11 februari 1929, ECLI:NL:HR:1929:351, *NJ* 1929, p. 503 en HR 9 september 2014, ECLI:NL:HR:2014:2677, *NJ* 2014/402. Zie hierover nader Hedlund & Lindenberg 2025, p. 427-428.

7 Zie concl. A-G A.E. Harteveld 18 maart 2025, ECLI:NL:PHR:2025:318, par. 3.11-3.12 en 3.18; Hedlund & Lindenberg 2025, p. 430.

8 Hedlund & Lindenberg 2025, p. 430.

ruime interpretatie van 'gezondheid', inclusief de geestelijke gezondheid, tot nu toe niet zonder meer uitsluit.⁹

Feitenrechtspraak

Ondanks de hiervoor behandelde rechtspraak van de Hoge Raad ziet de feitenrechter steeds vaker aanleiding om vormen van psychische mishandeling onder het bereik van art. 300 Sr te brengen. Verschillende typen gevallen van psychische mishandeling kunnen in de lagere rechtspraak worden onderscheiden,¹⁰ waarbij het vaak specifiek gaat om psychische mishandeling van een kind in de privésfeer.¹¹ Binnen die dominante categorie komt het voor dat psychische schade wordt veroorzaakt doordat het kind getuige is van (ernstig) huiselijk geweld en/of doordat het kind denigrerend, intimiderend of kleinerend wordt behandeld door de ouder, zonder fysiek geweld. Het komt daarnaast voor dat psychische mishandeling in de zin van art. 300 Sr wordt aangenomen op basis van fysiek of seksueel geweld jegens een kind. De veroorzaakte psychische gevolgen zouden in de straffoetmeting bij een veroordeling ter zake van fysieke mishandeling of seksueel geweld kunnen worden meegenomen, maar in de bedoelde gevallen gaat het om een bewezenverklaring van psychische mishandeling als zodanig.¹²

Analyse van de relevante feitenrechtspraak toont aan dat feitenrechters zeer uiteenlopend oordelen over verschillende aspecten van de strafbaarheid van psychische mishandeling. Zo oordelen feitenrechters verschillend over de vraag of psychische mishandeling niet alleen onder art. 300 lid 4 Sr valt, in de zin van de benadeling van de geestelijke gezondheid, maar ook onder het eerste lid van die bepaling, in de zin van het toebrengen van psychisch letsel dan wel het veroorzaken van een geestelijke gewaarwor-

ding.¹³ De meeste feitenrechters lijken te benadrukken dat vooral art. 300 lid 4 Sr aanknopingspunten biedt voor de strafbaarheid van psychische mishandeling, maar het teweegbrengen van een onlust veroorzakende geestelijke gewaarwording wordt niet zelden bewezen verklaard.¹⁴ Ook wordt verschillend geoordeeld over de vraag of psychische schade daadwerkelijk moet zijn veroorzaakt of dat het risico op schade voldoende is. De meeste feitenrechters lijken in zaken van psychische mishandeling op zoek te zijn naar voltooide schade, waarbij opvalt dat die schade soms op grond van algemene ervaringsregels wordt verondersteld, ook al staat de schade nog niet aantoonbaar vast.¹⁵ Maar in een enkele zaak ontstaat de indruk dat de feitenrechter, aan de hand van definities van het begrip 'kindermishandeling' in andere wetten dan het Wetboek van Strafrecht,¹⁶ voor 'benadeling van de gezondheid' in de zin van art. 300 lid 4 Sr niet vereist dat psychische schade is ontstaan.¹⁷ Verder lijken feitenrechters verschillend te oordelen over de vraag hoe ernstig de psychische beïnvloeding moet zijn om het misdrijf van art. 300 Sr op te leveren. Feitenrechters halen in het kader van art. 300 lid 4 Sr opvallend vaak de term 'psychisch letsel' aan, waarbij in het bijzonder gedacht kan worden aan psychische stoornissen zoals die staan beschreven in medische classificatiesystemen als de DSM en ICD,¹⁸ maar daarmee lijken zij een erg hoge grens van art. 300 lid 4 Sr te hanteren.¹⁹ Ten slotte valt op dat de strafrechter in veel zaken bijzondere betekenis hecht aan de stelselmatigheid van de gedraging, maar daarbij niet altijd duidelijk maakt of hij uit het bestanddeel 'benadeling van de gezondheid' afleidt dat een benadeling van de psychische gezondheid pas aan de orde kan zijn bij een zekere mate van stelselmatigheid van de gedragingen van de verdachte.²⁰ Soms lijkt een feitenrechter van opvatting te zijn dat in beginsel alleen stelselmatig

9 Hedlund & Lindenberg 2025, p. 431 en 442.

10 Hedlund & Lindenberg 2025, p. 438-439.

11 Een voorbeeld van meerderjarige slachtoffers kan worden gevonden in de zaken die betrekking hebben op de ernstige misstanden bij een Groningse zorgboerderij, waaronder Rb. Noord-Nederland 18 juli 2024, ECLI:NL:RBNNE:2024:2698. Zie verder voor zaken waarin sprake is van een meerderjarig slachtoffer van psychische mishandeling: Rb. Rotterdam 28 juni 2018, ECLI:NL:RBROT:2018:5992, onder 4.2; Rb. Midden-Nederland 29 oktober 2020, ECLI:NL:RBNNE:2020:4675, oordeel van de rechtbank tan aanzien van feit 2 en bewezenverklaring van dat feit; Rb. Midden-Nederland 5 april 2023, ECLI:NL:RBMNE:2023:1493, onder 4.3; Rb. Den Haag 29 januari 2024, ECLI:NL:RBDHA:2024:926, onder 3.4 (maar slachtoffer functioneert op het cognitieve niveau van een vijfjarige); Rb. Den Haag 14 oktober 2024, ECLI:NL:RBDHA:2024:16728, onder 3.5; Rb. Midden-Nederland 25 oktober 2024, ECLI:NL:RBMNE:2024:6010, bewijsoverwegingen ten aanzien van feit 1 en bewezenverklaring van dat feit.

12 Hedlund & Lindenberg 2025, p. 439.

13 Hedlund & Lindenberg 2025, p. 432-434.

14 Hedlund & Lindenberg 2025, p. 434. Zie onder andere Rb. Midden-Nederland 28 september 2021, ECLI:NL:RBMNE:2021:4652; Rb. Zeeland-West-Brabant 22 februari 2022, ECLI:NL:RBZWB:2022:843; Rb. Zeeland-West-Brabant 15 februari 2024, ECLI:NL:RBZWB:2024:878; Rb. Midden-Nederland 20 december 2024, ECLI:NL:RBMNE:2024:6977.

15 Hedlund & Lindenberg 2025, p. 434-436.

16 Zie art. 1.1 Jeugdwet en art. 1.1.1 lid 1 Wet maatschappelijke ondersteuning. Zie voorts art. 9a Wet Centraal Orgaan opvang asielzoekers, art. 5a Beginselenwet justitiële jeugdinrichtingen en art. 16 lid 7 Leerplichtwet 1969.

17 Hedlund & Lindenberg 2025, p. 437. Het betreft de zaak Rb. Zeeland-West-Brabant 20 augustus 2021, ECLI:NL:RBZWB:2021:4242.

18 DSM staat voor Diagnostic and Statistical manual of Mental Disorders (thans versie V) en ICD staat voor International Classification of Diseases (thans versie 11).

19 Hedlund & Lindenberg 2025, p. 437-438.

20 Hedlund & Lindenberg 2025, p. 439-440.

gedrag van voldoende gewicht is om zodanige psychische schade te kunnen veroorzaken dat iemands gezondheid is benadeeld in de zin van art. 300 lid 4 Sr,²¹ terwijl andere feitenrechters benadrukken dat de stelselmatigheid weliswaar een relevante factor is in de beoordeling, maar niet een vereiste.²² Hoewel feitenrechters dus niet lijken terug te deinzen voor het strafbaar achten van (ernstige) vormen van psychische mishandeling, zijn er veel gefragmenteerde uitgangspunten en rechtsopvattingen in omloop, die de afwikkeling van psychische mishandeling voor alle betrokkenen minder voorspelbaar maken.²³

2.2.2 Belaging, bedreiging, dwang, belediging en in hulpeloze toestand brengen of laten

Vormen van psychisch geweld kunnen onder andere delictsomschrijvingen vallen dan die van art. 300 Sr. Bij stelselmatige beïnvloeding komt het delict belaging in beeld (art. 285b Sr), terwijl meer op zichzelf staande incidenten kunnen beantwoorden aan de misdrijven bedreiging (art. 285 Sr), dwang (art. 284 Sr) en belediging (art. 266 Sr). Daarnaast is het misdrijf van art. 255 Sr (iemand in hulpeloze toestand brengen of laten) nog relevant. Geen van deze delicten dekt psychisch geweld in de volle breedte; de betreffende delictsomschrijvingen zijn enkel van toepassing bij bepaalde vormen of facetten van dat geweld. Dit wordt hieronder toegelicht. Het doel is om een globaal overzicht te bieden van vormen van psychisch geweld die in de regel wel of juist niet onder de betreffende delicten vallen.

Belaging

Artikel 285b lid 1 Sr stelt belaging – ook wel aangeduid met de Engelse term ‘stalking’ – als volgt strafbaar:

Hij, die wederrechtelijk stelselmatig opzettelijk inbreuk maakt op eens anders persoonlijke levenssfeer met het oogmerk die ander te dwingen iets te doen, niet te doen of te dulden dan wel vrees aan te jagen (...).²⁴

Van belang is dat belaging, net als psychische mishandeling, kan bestaan uit een samenspel van incidenten die op zichzelf van tamelijk lichte aard zijn, zoals iemand ongewenst telefonisch benaderen, voor diens huis posten of diegene op straat achternalopen.²⁵ Wanneer zulk gedrag uitdraait op een stelselmatig lastigvallen, dan is strafrechtelijk optreden gelegitimeerd. Aldus ligt volgens Groenhuijsen de kern van het onrecht in de vereiste stelselmatigheid.²⁶ Of sprake is van een stelselmatige inbreuk op iemands persoonlijke levenssfeer komt volgens de Hoge Raad aan op “de aard, de duur, de frequentie en de intensiteit van de gedragingen van de verdachte, de omstandigheden waaronder deze hebben plaatsgevonden en de invloed daarvan op het persoonlijk leven en de persoonlijke vrijheid van het slachtoffer”.²⁷ Het gaat uiteindelijk om het samenstel van deze factoren, ofwel, in de woorden van advocaat-generaal Jörg, het totaalbeeld dat uit de verschillende (aspecten van de) gedragingen van verdachte naar voren komt.²⁸ Een enkel incident lijkt onvoldoende te zijn om van stelselmatigheid te kunnen spreken, maar het is onduidelijk waar de ondergrens precies ligt.²⁹ Duidelijk is wel dat de vereiste stelselmatigheid maakt dat belaging soms lastig te bewijzen is.³⁰ Vast moet komen te staan dat verdachte alle handelingen die tezamen een stelselmatige inbreuk opleveren heeft gepleegd. Wanneer bepaalde incidenten van het gedragspatroon niet te bewijzen zijn,

24 Volgens het tweede lid van art. 285b is belaging een klachtdelict. Zie voor literatuur over de wenselijkheid van een klachtvereiste in de context van belaging: J. Rummelink, ‘Talking of Stalking’, in: L.M.M. Royakkers & A. Sarlemijn (red.), *Stalking strafbaar gesteld*, Deventer: Gouda Quint 1998, p. 53-54; K. Lünemann, ‘Commentaar op het initiatiefwetsvoorstel ‘belaging’’, *Nemesis* 1998/5, p. 34-35; C. Kelk & R.S.B. Kool, ‘Belaging in de rechtspraak (art. 285b Sr)’, *DD* 2003/33, afl. 6, p. 674. Het risico bestaat dat het slachtoffer uit angst voor de belager of onder druk van de belager geen klacht indient of de klacht intrekt (art. 67 Sr).

25 Zie voor voorbeelden van belagingshandelingen: *Kamerstukken II* 1997/1998, 25768, nr. 3, p. 2.

26 M.S. Groenhuijsen, ‘Stalking: strafrecht als interventierecht’, *DD* 1998/6, p. 523.

27 HR 12 maart 2013, ECLI:NL:2013:BZ3626, r.o. 2.3. Zie voor de parlementaire geschiedenis ten aanzien van de stelselmatigheid: M. Malsch, ‘De Wet Belaging: Totstandkoming en toepassing’, in: *Ars Aequi Cahiers Strafrecht deel 13*, Nijmegen 2004, p. 41-42.

28 Zie concl. A-G N. Jörg 21 december 2010, ECLI:NL:PHR:2011:BP0096, par. 16.

29 Vergelijk M.J.A. Duker, ‘De reikwijdte van het belagingsartikel’, *Themis* 2007/168, afl. 4, p. 153; S. van der Aa, *Stalking in the Netherlands: Nature and prevalence of the problem and the effectiveness of anti-stalking measures*, Apeldoorn: Maklu Uitgevers 2010, p. 83-85; concl. A-G E.J. Hofstee 29 augustus 2017, ECLI:NL:PHR:2017:1025, par. 20-26; S.A.A. van ‘t Klooster, ‘Belagingslachtoffers achtergesteld. Een analyse van het stelselmatigheidsbestanddeel en de bewijsvergaring door slachtoffers in belagingszaken’, *DD* 2022/13, afl. 2, p. 203-207.

30 Zie bijvoorbeeld Van ‘t Klooster 2022, p. 207-208.

21 Zie bijvoorbeeld Rb. Zeeland- West- Brabant 7 februari 2023, ECLI:NL:RBZWB:2023:690, onder 4.3.2; Rb. Zeeland- West- Brabant 12 april 2024, ECLI:NL:RBZWB:2024:2409, onder 4.3.

22 Zie stelling hierover Rb. Midden- Nederland 20 december 2024, ECLI:NL:RBMNE:2024:6977, onder ‘bewijsoverwegingen feit 2’.

23 Hedlund & Lindenberg 2025, p. 443.

bestaat de kans dat de resterende handelingen onvoldoende zijn om van stelselmatigheid te kunnen spreken. Complicerende factoren in dit verband zijn dat het slachtoffer vaak zelf het bewijs moet aanleveren – belaging speelt zich namelijk veelal binnen de privésfeer af – en dat de belager digitale communicatiemiddelen kan inzetten om het slachtoffer lastig te vallen.³¹ Belagers kunnen bijvoorbeeld met een anoniem nummer bellen of berichten of foto's via sociale media als Snapchat sturen waarop de foto of het bericht meteen na opening automatisch wordt verwijderd.³²

Het is denkbaar dat binnen een huiselijke context stelselmatig inbreuk wordt gemaakt op de persoonlijke levenssfeer van een ander.³³ Niet is uitgesloten dat *huiselijke* belaging als belaging in de zin van art. 285b Sr kan worden aangemerkt.³⁴ Binnen een relatie kan de ene partner de ander terroriseren door bijvoorbeeld dreigementen te uiten, het handelen van de ander te monitoren en de ander te volgen en op te wachten. Stalking kan tevens als een strategie worden ingezet om een partner te intimideren en dwingend te controleren, waarbij de controle onder meer betrekking kan hebben op het in stand houden van de relatie.³⁵ Het is evenwel de vraag in hoeverre nog sprake is van een wederrechtelijke inbreuk op de persoonlijke levenssfeer wanneer het slachtoffer bijvoorbeeld nog samenwoont met de belager en/of een bijdrage levert aan het onderhouden van het contact met de belager.³⁶ Een dergelijke inbreuk zal evenwel al snel aanwezig zijn als het slachtoffer op enig moment kenbaar heeft gemaakt geen contact (van belagende aard) te wensen. Daar komt bij dat voor belaging niet is vereist dat het slachtoffer uitdrukkelijk kenbaar heeft gemaakt geen contact te willen hebben met de belager.³⁷ Zo ligt het ontbreken van toestemming al snel voor de hand als de belaging ernstige vormen aanneemt als bedreigingen en geweld.³⁸ In dit verband verdient het nog opmerking dat er ook goede redenen kunnen zijn voor een slachtoffer om de relatie niet definitief te beëindigen,

zoals druk vanuit de partner, economische of emotionele afhankelijkheid van de partner, angst dat de situatie escaleert of omwille van de kinderen.³⁹

Opvallend is dat belaging in het oorspronkelijk wetsvoorstel als psychische mishandeling met voorbedachte raad werd aangemerkt en ook in de mishandelingstitel (Titel XX van het Wetboek van Strafrecht) werd geplaatst.⁴⁰ Dit is naar aanleiding van kritiek van onder meer de Raad van State gewijzigd.⁴¹ De Raad overweegt in zijn advies op het wetsvoorstel dat mishandeling in Titel XX uitsluitend bestaat “uit het toebrengen van fysiek leed of letsel en is derhalve van wezenlijk andere aard dan belaging”.⁴² Op basis van de genoemde kritiek is belaging uiteindelijk gekarakteriseerd als een misdrijf tegen de persoonlijke vrijheid en ondergebracht in Titel XVII van het Wetboek van Strafrecht. Dit neemt niet weg dat belaging dikwijls een nadelige invloed uitoefent op iemands geestelijke gezondheid.⁴³ Artikel 300 lid 4 Sr kan dus ook van toepassing zijn op bepaalde belagingsvormen, zeker gezien de behandelde feitenrechtspraak in de vorige paragraaf. Belaging kan natuurlijk ook met andere misdrijven gepaard gaan, zoals belediging, bedreiging en vernieling.

Uit het voorgaande blijkt dat art. 285b Sr gebruikt kan worden om bepaalde gevallen van stelselmatig psychisch geweld te vervolgen, waaronder stelselmatig psychisch geweld in de privésfeer. Een voordeel ten opzichte van art. 300 lid 4 Sr is dat voor belaging niet bewezen hoeft te worden dat verdachte daadwerkelijk psychische schade heeft veroorzaakt bij het slachtoffer. Bewezen moet worden dat een inbreuk is gemaakt op de persoonlijke levenssfeer, hetgeen aan objectieve maatstaven wordt getoetst.⁴⁴ Inbreuk maken op de persoonlijke levenssfeer lijkt zelfs mogelijk te

31 Zie Van 't Klooster 2022, p. 208 en 210-211.

32 Zie Van 't Klooster 2022, p. 208 en 210-211.

33 Zie bijvoorbeeld de verwijzingen naar belaging in de Aanwijzing huiselijk geweld en kindermishandeling (2022A001). Zie verder Lünemann 1998, p. 35.

34 Vergelijk Rb. Zutphen 19 juni 2003, ECLI:NL:RBZUT:2003:AH8569.

35 Zie bijvoorbeeld Van der Aa 2010, p. 42-43.

36 Vergelijk Rb. Utrecht 28 augustus 2006, ECLI:NL:RBUTR:2006:AY8373; Rb. Alkmaar 19 december 2006, ECLI:NL:RBALK:2006:AZ5031, onder 4; Rb. Zeeland-West-Brabant 22 november 2022, ECLI:NL:RBZWB:2022:6897, onder 4.3.2. Zie verder Van der Aa 2010, p. 79-81 en 86-89.

37 Zie HR 2 juni 2015, ECLI:NL:HR:2015:1447, r.o. 3.5.

38 Zie A.J. Machielse, in: *Noyon/Langemeijer/Rommelink Strafrecht*, art. 285b Sr, aant. 4 (online, bijgewerkt 4 februari 2023).

39 Vergelijk ook Lünemann 1998, p. 33; M. Malsch, J. Muijsken & M. Visscher, 'Geweld in perspectief: mishandeling in de huiselijke sfeer en belaging in het strafproces', *DD* 2005/24, afl. 4, p. 366; Wiener 2023, p. 77-81.

40 Zie *Kamerstukken II* 1997/98, 25768, nr. 3, p. 7. Zie verder Malsch 2004, p. 39-40.

41 Zie *Kamerstukken II* 1997/98, 25 768, nr. A, p. 5; en *Kamerstukken II* 1997/98, 25 768, nr. 4.

42 *Kamerstukken II* 1997/98, 25768, nr. A, p. 5. Zie ook H.G.M. Krabbe & W. Wedzinga, 'Belaging in wetsontwerp 25768', *DD* 1998/28, afl. 3, p. 219. Zie pagina's 219 tot en met 221 van dat artikel voor meer bezwaren.

43 Zie bijvoorbeeld N.J. Baas, *Stalking: Slachtoffers, ouders en maatregelen tegen deze vorm van belagen*, WODC: 1998/1, p. 47; B. van Klink & L. Royakkers, 'Enkele kanttekeningen bij de strafbaarstelling van stalking', *DD* 1998/28, afl. 7, p. 632; Kelk & Kool 2003, p. 667. Zie verder J. Remmelink, 'Once more talking of stalking', in: G.P.M.F. Mols (red.), *Homo Advocatus (Spong-bundel)*, Den Haag: Sdu 1998, p. 154-155.

44 Zie *Kamerstukken II* 1997/98, 25768, nr. 5, p. 8. Zie ook *Kamerstukken II* 1998/99, 25768, nr. 7, p. 15; en *Kamerstukken II* 1998/99, Handelingen 1 september 1999, nr. 98, p. 5697.

zijn ingeval het slachtoffer ten tijde van de belaging niet bekend was met de belagingsgedragingen en pas later daarvan op de hoogte raakt.⁴⁵ Daartegenover staat dat art. 300 lid 4 Sr meer generieke bescherming kan bieden tegen verschillende vormen van psychisch geweld. Vereist is dat de (geestelijke) gezondheid is benadeeld, maar het doet er niet toe hoe dat gevolg teweeg is gebracht. Artikel 285b Sr vangt alleen vormen van psychisch geweld die belagend zijn of belaging omvatten, waarbij in ieder geval de vereiste stelselmatigheid een inperkende functie heeft. Tot slot is in de literatuur de vraag opgeworpen of het vanuit het oogpunt van *fair labelling* wenselijk is om gevallen van psychisch geweld te kwalificeren als belaging, met name als het gaat om psychisch geweld jegens een huidige intieme partner met wie de verdachte samenwoont. McMahon, McGorry & Burton overwegen dat, hoewel anti-stalkingswetten in theorie gebruikt kunnen worden om gevallen van huiselijk psychisch geweld te vervolgen, het beginsel van *fair labelling* zich hiertegen verzet.⁴⁶ Het is niet evident om psychisch geweld jegens een huidige partner te kwalificeren als belaging. Die kwalificatie correspondeert volgens de onderzoekers niet met hoe belaging in de samenleving en door experts wordt gepercipieerd. Bij belaging denkt men doorgaans aan het lastigvallen door een ex-partner of een onbekende aanbieder en niet aan belaging door een huidige intieme partner. Dit doet de vraag rijzen of het label 'belaging' de gevallen waarin psychisch geweld kan voorkomen en de psychische schade die daarmee gepaard gaat voldoende tot uitdrukking brengt.

Bedreiging

Zoals eerder vermeld kunnen de delicten bedreiging, dwang en belediging bepaalde incidenten van psychisch geweld vangen. Ten aanzien van elk delict zijn echter wezenlijke beperkingen te constateren. Voor het delict bedreiging (art. 285 Sr) geldt dat bedreigd moet worden met bepaalde zware misdrijven, zoals zware mishandeling of enig misdrijf tegen het leven gericht.⁴⁷ Geen strafbare bedreiging is bijvoorbeeld: bedreiging met eenvoudige mishandeling, dreigen om de kinderen weg te laten halen, dreigen om intieme foto's van een partner op sociale media te plaatsen en dreigen om dierbare spullen van een part-

ner te vernielen.⁴⁸ Het delict bedreiging heeft aldus een relatief hoge drempel. Daarbij komt dat een bedreiging niet te vaag of onduidelijk mag zijn.⁴⁹ Wel moet rekening worden gehouden met de context waarin een uiting is gedaan. Volgens de rechtspraak van de Hoge Raad moet vast komen te staan dat de bedreiging van dien aard is en onder zodanige omstandigheden is geschied dat bij de bedreigde de redelijke vrees kon ontstaan voor de uitvoering van het ernstige misdrijf waarmee werd bedreigd.⁵⁰ De context kan bijvoorbeeld een op zichzelf tamelijk onschuldige uiting of handeling, zoals een bepaalde houding, oogopslag of intonatie, tot een strafbare bedreiging maken.⁵¹ De relevantie hiervan is onmiskenbaar in het kader van psychisch geweld. Dat type geweld kan worden gepleegd door het expliciet uiten van een bedreiging met een ernstig misdrijf, maar de dreigementen kunnen ook subtieler of meer impliciet zijn.⁵² Zeker als sprake is van een patroon van psychisch geweld en een verleden van relationeel geweld, hoeft een dader niet (meer) zo expliciet te bedreigen om angst of vrees in te boezemen bij het slachtoffer, omdat het slachtoffer weet waar de ander toe in staat is. Zelfs ogenschijnlijk attente gedragingen kunnen, gezien de context, bedreigend zijn. Vereist is evenwel dat de context uit de gebezigde bewijsmiddelen valt af te leiden.⁵³ Dit verhoogt de bewijslast, temeer daar een situatie van psychisch geweld uit verschillende verkapte dreigementen kan bestaan die bovendien vaak verband met elkaar houden. Ten aanzien van zulke bedreigingen kan het lastig te bewijzen zijn dat sprake is van redelijke vrees voor een ernstig misdrijf, alsmede dat de verdachte opzet had op het

⁴⁵ Zie HR 4 november 2014, ECLI:NL:HR:2014:3095, *NJ* 2015/48, m.nt. J.M. Reijntjes, r.o. 2.4.3. Zie verder A.B. van der Velde, 'Over het oogmerkbestanddeel in artikel 285b Sr, dwang en heimelijke belaging', *NTS* 2020/108, p. 346; en Machielse, art. 285b Sr, aant. 4.

⁴⁶ Zie M. McMahon, P. McGorry & K. Burton, 'An Alternative Means of Prosecuting Non-Physical Domestic Abuse: Are Stalking Laws an Under-Utilised Resource?', in: *Criminalising Coercive Control: Family Violence and the Criminal Law*, p. 104-106.

⁴⁷ De misdrijven worden genoemd in art. 285 lid 1 Sr.

⁴⁸ Vergelijk E. Stark, *Coercive control: how men entrap women in personal life*, New York: Oxford University Press 2023, p. 314.

⁴⁹ Zie A.J. Machielse, in: *Noyon/Langemeijer/Rommelink Strafrecht*, art. 285 Sr, aant. 4 (online, bijgewerkt 10 januari 2022). Vergelijk ook S. de Boer, 'Stalking: De ervaringen van een slachtoffer', in: *Stalking strafbaar gesteld*, p. 144.

⁵⁰ Zie onder meer HR 7 juni 2005, ECLI:NL:HR:2005:AT3659, *NJ* 2005/448, r.o. 3.3; en HR 9 oktober 2018, ECLI:NL:HR:2018:1892, r.o. 4.2. Zie verder F. van Laanen, 'Dreigementen en plomp gedrag. Recente rechtspraak over artikel 285 Sr', *DD* 2012/33, p. 5-7; en Machielse, art. 285 Sr, aant. 4. Het is goed om op te merken dat, hoewel niet is vereist dat vrees daadwerkelijk is ontstaan, wel vast moet komen te staan dat de bedreigde op de hoogte is geraakt van de bedreiging. Zie onder meer HR 6 maart 2012, ECLI:NL:HR:2012:BU6094, *NJ* 2012/177, r.o. 3.3.1; en HR 10 januari 2017, ECLI:NL:HR:2017:24, *RvdW* 2017/131, r.o. 2.4.

⁵¹ Zie ook A.J. Nieuwenhuis & A.L.J.M.A. Janssens, *Uitingsdelicten (Studiepockets Strafrecht nr. 36)*, Deventer: Wolters Kluwer 2019, par. 4.6.3.4.

⁵² Vergelijk ook Lindenberg 2007, p. 232-234.

⁵³ Vergelijk HR 18 januari 2005, ECLI:NL:HR:2005:AR7062, *NJ* 2005/145, r.o. 3.3.

opwekken van die vrees.⁵⁴ Het is al met al zeer de vraag in hoeverre art. 285 Sr, dat zich richt op ernstige incidenten, geschikt is om te gebruiken ter vervolging van complexe gedragspatronen die psychisch gewelddadig zijn.

Dwang

Artikel 284 Sr stelt dwang strafbaar. Vereist is dat iemand een ander door middel van enig dwangmiddel genoemd in dat artikel wederrechtelijk dwingt om iets te doen, niet te doen of te dulden. Lid 1 onder 1 van art. 284 noemt de dwangmiddelen geweld, een feitelijkheid en bedreiging met geweld of een feitelijkheid, en lid 1 onder 2 noemt bedreiging met smaad of een smaadschrift. Een feitelijkheid is in het algemeen een handeling niet zijnde geweld die onder de gegeven omstandigheden iemand kan dwingen tot het betreffende gevolg.⁵⁵ Zo kunnen de hiervoor genoemde voorbeelden van bedreigingen die niet onder art. 285 Sr vallen, zoals dreigen om de kinderen weg te laten halen of om intieme foto's op internet te plaatsen, als bedreigingen met feitelijkheden worden aangemerkt. De bedreiging is dan geen doel op zichzelf maar een middel om het slachtoffer tot iets te dwingen. Belangrijk is dat het uitoefenen van psychische druk strafbare dwang kan opleveren. Het zal dan doorgaans gaan om dwingen door bedreiging met geweld, met een feitelijkheid of met smaad. De gedwongene vreest het bedreigde nadeel zodanig dat hij of zij zwicht en het dwanggevolg laat intreden teneinde dat nadeel af te wenden, hetgeen dus de wilsvorming van de gedwongene beïnvloedt.⁵⁶ In ieder geval moet vast komen te staan dat sprake is van onvrijwilligheid ten tijde van het intreden van het dwanggevolg en van relatieve onvermijdbaarheid.⁵⁷ Met andere woorden: de gedwongene moet het gevolg niet hebben gewild en hij of zij moet redelijkerwijs niet anders hebben kunnen handelen, zoals weglopen of zich verzetten. Ten aanzien van psychische dwang en meer in het bijzonder subtiele dreigementen kan met name de vraag rijzen of er daadwerkelijk geen redelijk alternatief was dan toegeven aan de psychische druk.⁵⁸ Veel hangt hierbij af van de omstandigheden van het geval. Wat betreft het aspect van onvrijwilligheid moet nog worden opgemerkt dat de onvrijwilligheid door de gedwongene

moet zijn beseft.⁵⁹ Dit betekent dat de gedwongene ten tijde van de beïnvloeding de psychische dwang als zodanig moet hebben ervaren. Dit kan problematisch zijn als het gaat om beïnvloedingsvormen die doorgaans onopgemerkt blijven, zoals manipulatie en misleiding.⁶⁰ Ten slotte kan nog het volgende probleem spelen. Er zijn gevallen van psychisch geweld denkbaar waarin iemand een bepaald gevolg teweegbrengt door niet zozeer een concreet dwangmiddel aan te wenden als wel misbruik te maken van de door hem of haar gecreëerde situatie. Te denken valt aan een geval van huiselijk geweld waarin sprake is van een bedreigende sfeer die is ontstaan door langdurig fysiek, psychisch dan wel seksueel partnergeweld.⁶¹ Die sfeer kan betekenen dat een bepaald nadeel niet meer expliciet in het vooruitzicht hoeft te worden gesteld om het nodige gedaan te krijgen. Onduidelijk is in hoeverre een dergelijke situatie onder het toepassingsbereik van art. 284 Sr valt. Het is mogelijk om een bedreiging met een feitelijkheid aan te nemen indien de bedreiging zo impliciet is dat enkel sprake is van een bedreigende sfeer.⁶² Zoals Lindenberg stelt kan iemand misbruik maken van diens psychisch overwicht: "Iemand die een dergelijk overwicht bezit ten opzichte van een ander, kan voor die ander zeer dreigend overkomen en daardoor het nodige gedaan krijgen."⁶³ Hij merkt echter vervolgens op dat "dikwijls niet [kan] worden vastgesteld dat een nadeel in het vooruitzicht is gesteld, laat staan welk nadeel".⁶⁴

Eenvoudige belediging

Het misdrijf eenvoudige belediging (art. 266 Sr) is gelet op de strafbedreiging – ten hoogste drie maanden gevangenisstraf of een geldboete van de tweede categorie – een van de lichtste misdrijven van het Wetboek van Strafrecht, hetgeen gelijk duidelijk maakt dat het niet geschikt kan worden geacht om op grond van die bepaling (zeer) ernstige gevallen van psychisch geweld te vervolgen. Het eerste lid van

54 Zie voor het opzetvereiste: A.J. Machielse, in: *Noyon/Langemeijer/Remmelink Strafrecht*, art. 285 Sr, aant. 6 (online, bijgewerkt 10 januari 2022). Zie verder Lindenberg 2007, p. 237.

55 Zie Lindenberg 2007, p. 212. Zie ook A.J. Machielse, in: *Noyon/Langemeijer/Remmelink Strafrecht*, art. 284 Sr, aant. 4 (online, bijgewerkt 1 oktober 2012).

56 Zie ook Lindenberg 2007, p. 180 en 221.

57 Lindenberg 2007, p. 133-155.

58 Vergelijk Lindenberg 2007, p. 180-181.

59 Zie Lindenberg 2007, p. 32-35 en 156-164.

60 Vergelijk S.L.T.J. Ligthart e.a., 'Bescherming van de geest in het materiële strafrecht. Een verkenning', *DD* 2023/14, p. 6. Zie ook *Kamerstukken II* 2021/22, 36178, nr. 3, p. 23.

61 Zie bijvoorbeeld Dutton & Goodman 2005, p. 749-750; Stark 2013, p. 23; Buchanan, Power & Verity 2013, p. 1828; Wiener 2023, p. 22-27.

62 Zie Lindenberg 2007, p. 211 en 235, met verwijzingen naar relevante jurisprudentie.

63 Lindenberg 2007, p. 235. Vergelijk ook L.E.M. Schreurs, J. van der Ham & L.E.M. Hamers, 'Dwang bij misdrijven tegen de zeden in het afgelopen decennium. Gezichtspunten uit de rechtspraak met het oog op een toekomstig wetsvoorstel', *DD* 2019/59, p. 15-17.

64 Lindenberg 2007, p. 235.

art. 266 Sr stelt het opzettelijk beledigen strafbaar.⁶⁵ Beledigd kan worden in het openbaar of in tegenwoordigheid van de beledigde en door middel van gesproken of geschreven woorden, een afbeelding of een feitelijkheid. Denk bij belediging door een feitelijkheid met name aan een beledigende daad, zoals een agent in het gezicht spuwen.⁶⁶ Een uitlating of gedraging is beledigend als zij de strekking heeft om iemands eer of goede naam aan te randen.⁶⁷ Daarbij is niet doorslaggevend dat iemand zich beledigd voelt. Het gaat om de juridisch normatieve vraag of een uiting of gedraging naar algemeen heersende opvatting geschikt is om de eer of goede naam te krenken.⁶⁸ Bij die vraag komt wederom betekenis toe aan de context van het geval, met name met betrekking tot uitingen of gedragingen die in het algemeen op zichzelf niet beledigend zijn.⁶⁹ De context kan een dergelijke uiting of gedraging een beledigend karakter geven. De context moet dan wel uit de bewijsmiddelen blijken en de rechter moet de context ter motivering van het beledigende karakter in zijn overwegingen betrekken.⁷⁰ Verder moet worden opgemerkt dat wanneer de belediging in tegenwoordigheid van de beledigde plaatsvindt, doorgaans de nadruk zal liggen op de aanranding van iemands eer – en dus niet op de aantasting van iemands goede naam door hem of haar in een kwaad daglicht te stellen – nu derden niet bij de belediging aanwezig hoeven te zijn. Het gaat in dat geval meer specifiek om de miskenning van het respect of de waardigheid waarop eenieder in het maatschappelijk verkeer aanspraak kan maken.⁷¹

65 Artikel 266 Sr ziet niet op een belediging die het karakter van smaad draagt. In dat geval is art. 261 Sr van toepassing. Belediging is overigens ook een klachtdelict. Zie art. 269 lid 1 Sr.

66 Zie HR 13 december 2005, ECLI:NL:HR:2005:AU5757, *NJ* 2006/13, r.o. 4.5. Zie ook A.J. Machielse, in: *Noyon/Langemeijer/Remmelink Strafrecht*, art. 266 Sr, aant. 1 (online, bijgewerkt 15 augustus 2018).

67 Zie onder meer HR 6 januari 2004, ECLI:NL:HR:2004:AN8498, *NJ* 2004/201, r.o. 3.4; HR 22 december 2009, ECLI:NL:HR:2009:BJ9796, *NJ* 2010/671, m.nt. Y. Buruma, r.o. 2.4; en HR 22 november 2011, ECLI:NL:HR:2011:BQ3106, *NJ* 2012/44, m.nt. T.M. Schalken, r.o. 2.4. Zie verder H.J.B. Sackers, 'Wat je zegt ben je zelf', *DD* 2005/35, afl. 5, p. 515-517; en A.J. Machielse, in: *Noyon/Langemeijer/Remmelink Strafrecht*, art. 266 Sr, aant. 2 (online, bijgewerkt 15 augustus 2018).

68 Vergelijk ook A.J. Machielse, in: *Noyon/Langemeijer/Remmelink Strafrecht*, titel XVI Sr, aant. 3 (online, bijgewerkt 1 augustus 2005); en Nieuwenhuis & Janssens 2019, par. 3.2.2 en 3.5.3.1.1.

69 Zie onder meer de arresten genoemd in voetnoot 67. Zie verder HR 24 januari 2012, ECLI:NL:HR:2012:BT7085, *NJ* 2013/49, m.nt. P.A.M. Mevis, r.o. 4.2-4.3. Zie ook W. Veraert, 'Beledigen kan alleen in context; kanttekeningen bij het "belediging Islam"-arrest van 10 maart 2009', *NJB* 2010/591.

70 Zie onder meer HR 22 november 2011, ECLI:NL:HR:2011:BQ3106, *NJ* 2012/44, m.nt. T.M. Schalken, r.o. 2.5. Zie ook Machielse, art. 266 Sr, aant. 2.

71 Zie Machielse, titel XVI Sr, aant. 3; en Nieuwenhuis & Janssens 2019, par. 3.5.5.3.

In hulpeloze toestand brengen of laten

In zaken betreffende psychisch geweld wordt naast mishandeling soms het opzettelijk in hulpeloze toestand brengen of laten (art. 255 Sr) ten laste gelegd.⁷² Artikel 255 Sr stelt degene strafbaar die 'opzettelijk iemand tot wiens onderhoud, verpleging of verzorging hij krachtens wet of overeenkomst verplicht is, in een hulpeloze toestand brengt of laat'.⁷³ Zoals de delictsomschrijving aangeeft, kunnen twee soorten gedragingen worden onderscheiden: iemand in hulpeloze toestand *brengen* en iemand in hulpeloze toestand *laten*. Dat laatste ziet op een situatie waarin iemand een hulpeloze toestand niet doet ophouden. Voor toepassing van art. 255 Sr is vereist dat er een plicht bestaat om het slachtoffer te onderhouden, verplegen of verzorgen. Voor ouders bestaat op grond van art. 1:392 lid 1 BW een plicht tot het verstrekken van levensonderhoud van bloed- of aanverwanten. Artikel 1:247 BW bepaalt voorts dat een ouder de plicht heeft om zijn of haar minderjarig kind te verzorgen. Die plicht strekt zich krachtens lid 2 van die bepaling onder andere uit tot zorg voor het geestelijk welzijn.⁷⁴ Ook kan nog worden gewezen op art. 1:81 BW. Hieruit vloeien onderhoudsverplichtingen voort tussen echtgenoten.⁷⁵ Belangrijk is dat niet elk plichtsverzuim het misdrijf van art. 255 Sr oplevert. Er moet immers sprake zijn van iemand in hulpeloze toestand brengen of laten. Machielse beschrijft een hulpeloze toestand als

"een gevaar voor het leven of de gezondheid, in verband staande met het feit dat de persoon die er door bedreigd wordt zich zelf niet redden kan, van nature of door de omstandigheden werkelijk hulp in de vorm van onderhoud, verpleging of verzorging behoeft en zich zelf die niet kan verschaffen".⁷⁶

Een 'gevaar' voor leven of gezondheid is aldus voldoende; niet hoeft vast komen te staan dat het gevaar zich heeft

72 Zie onder andere Rb. Rotterdam 13 maart 2019, ECLI:NL:RBROT:2019:2720; Hof Den Haag 8 april 20221, ECLI:NL:GHDHA:2021:806; Rb. Gelderland 19 oktober 2021, ECLI:NL:RBGEL:2021:5654; Rb. Den Haag 1 februari 2023, ECLI:NL:RBDHA:2023:900; Rb. Gelderland 22 december 2023, ECLI:NL:RBGEL:2023:7070.

73 Zie ook art. 450 Sr. Dat artikel betreft nalaten hulp te verlenen of verschaffen aan iemand die in levensgevaar verkeert en ook daadwerkelijk overlijdt. Een zorgplicht is in dit verband niet van belang.

74 Dat artikellid stelt verder: 'In de verzorging en opvoeding van het kind passen de ouders geen geestelijk of lichamelijk geweld of enige andere vernederende behandeling toe.'

75 Zie ook A.J. Machielse, in: *Noyon/Langemeijer/Remmelink Strafrecht*, artikel 255 Sr, aant. 3 (online, bijgewerkt 1 juli 2006).

76 A.J. Machielse, in: *Noyon/Langemeijer/Remmelink Strafrecht*, artikel 255 Sr, aant. 5 (online, bijgewerkt 1 juli 2006).

verwezenlijkt. Wel moet het gevaar concreet zijn, dat wil zeggen: iemand heeft werkelijk hulp nodig en kan die hulp niet aan zichzelf verschaffen. Hoewel de eis van een zorgplicht een inperkende functie heeft, lijkt de grens voor strafrechtelijke aansprakelijkheid in dit opzicht juist niet zo hoog te liggen, zeker in vergelijking met art. 300 lid 4 Sr nu daar waarschijnlijk vereist is dat de gezondheid daadwerkelijk is benadeeld. Daar komt bij dat art. 255 Sr gevallen kan vangen waarin iemand weliswaar niet zelf een ander mishandelt maar ook niet ingrijpt om de mishandeling te doen ophouden. Verder is van belang dat onder gevaar voor de gezondheid mede gevaar voor de geestelijke gezondheid kan worden verstaan.⁷⁷ In het kader van de strafbaarheid van psychisch geweld kan dus enerzijds worden gedacht aan een ouder die gevaar voor de geestelijke gezondheid van zijn of haar kind veroorzaakt en anderzijds aan een ouder die een situatie waarin sprake is van gevaar voor de geestelijke gezondheid van het kind laat voortduren door bijvoorbeeld niet de nodige zorg- of hulpverlening in te roepen. Zo kan het voorkomen dat ouder A niet ingrijpt in een situatie waarin ouder B hun kinderen psychisch mishandelt, waarbij het overigens goed mogelijk is dat ouder A zelf ook slachtoffer is van het geweld van ouder B.⁷⁸ Denk wat betreft dat laatste bijvoorbeeld aan het niet doen ophouden van een situatie van huiselijk partnergeweld waarvan de kinderen getuige zijn. Ook in zulke gevallen kan art. 255 Sr aan de orde zijn. Uiteraard dient nog wel vast komen te staan dat de ouder (voorwaardelijk) opzet had op het in hulpeloze toestand laten van de hulpbehoevende.⁷⁹

2.3 Positieve verplichtingen aangaande psychisch geweld

Het is evident dat uit het Verdrag van Istanbul en het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens (EVRM) verplichtingen voortvloeien om bepaalde vormen van psy-

chisch geweld strafbaar te stellen.⁸⁰ Een lastigere vraag is om welke vormen het precies gaat. Die vraag is reeds uitgebreid geanalyseerd door een van de onderzoekers.⁸¹ Zijn bevindingen zijn voorts samengevat in het eerdergenoemde artikel over de strafbaarheid van psychische mishandeling op grond van art. 300 Sr.⁸² De samenvatting zal – in iets andere bewoordingen – voor de volledigheid ook hier (kort) worden weergegeven. Dat geschiedt in paragraaf 2.3.1. In paragraaf 2.3.2 gaat daarnaast aandacht uit naar de procesrechtelijke verplichtingen inzake de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld. Bij die verplichtingen zal uitgebreider worden stilgestaan.

2.3.1 Materieelrechtelijke verplichtingen

Verdrag van Istanbul

In 2015 ratificeerde Nederland het Verdrag van Istanbul.⁸³ Daarmee heeft Nederland zich onder andere gebonden aan de verplichting om psychisch geweld strafbaar te stellen. Die verplichting is neergelegd in art. 33 van dit verdrag, dat in de Nederlandse vertaling als volgt luidt:

“De partijen nemen de wetgevende of andere maatregelen die nodig zijn om te waarborgen dat opzettelijke gedragingen tot het door middel van dwang of bedreiging ernstig beschadigen van de geestelijke integriteit van een ander, strafbaar worden gesteld.”

Volgens de opstellers van het verdrag staat in art. 33 een “course of conduct” centraal, ook al blijkt dat niet uit de tekst van het artikel.⁸⁴ Het artikel beoogt “the criminal nature of an abusive pattern of behaviour occurring over time – within or outside the family” te vangen.⁸⁵ De opstellers lichten echter niet toe wat moet worden verstaan onder een patroon van gedrag, welke gedragingen daarbij relevant zijn en onder welke omstandigheden het

⁷⁷ Vergelijk bijvoorbeeld Rb. Amsterdam 27 oktober 2011, ECLI:NL:RBAMS:2011:BU2134, onder 4.3.2. De rechtbank overwoog ten aanzien van het gevaar voor de geestelijke gezondheid het volgende: “Het uren achtereen alleen gelaten worden in een kamer waar geen daglicht binnenkomt, kan naar het oordeel van de rechtbank zonder meer schadelijk zijn voor de geestelijke gezondheid van een kind van vijf jaar oud.”

⁷⁸ Onder omstandigheden zou ook sprake kunnen zijn van medeplegen van of medeplichtigheid aan bijvoorbeeld de (psychische) mishandeling van een kind.

⁷⁹ Zie voor voorwaardelijk opzet HR 17 mei 2016, ECLI:NL:HR:2016:862, NJ 2017/67, m.nt. P.A.M. Mevis, r.o. 3.3.

⁸⁰ Het Verdrag van Istanbul verwijst naar het Verdrag inzake het voorkomen en bestrijden van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld (CETS No. 210).

⁸¹ N. Hedlund, ‘The Obligation to Criminalise Psychological Violence: An Analysis of Article 33 of the Istanbul Convention and its Implementation’, *European Law Review* 2024/49, no. 2, p. 126-149; N. Hedlund, ‘The ECHR and the Positive Obligation to Criminalise Domestic Psychological Violence’, *Human Rights Law Review* 2024/24, afl. 3.

⁸² Hedlund & Lindenberg 2025, p. 424-427.

⁸³ *Trb.* 2015, 197.

⁸⁴ Raad van Europa, *Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*, 2011, par. 181.

⁸⁵ Raad van Europa 2011, par. 181. Zie ook Hedlund, *European Law Review* 2024, p. 130-133.

patroon de geestelijke integriteit van een ander ernstig heeft beschadigd. De tekst van art. 33 bepaalt dat het gedrag moet worden aangemerkt als hetzij 'dwang', hetzij 'bedreiging', maar die bestanddelen worden niet nader uitgelegd, noch in het verdrag, noch in de toelichting daarop. Dit maakt het lastig te duiden wat nu precies van verdragsstaten wordt verwacht om aan de onderhavige verdragsverplichting te voldoen. Het orgaan dat de naleving van het verdrag namens de Raad van Europa monitort, 'Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence' (hierna: GREVIO), is evenwel van mening dat het patroon van geweld geheel of voornamelijk kan bestaan uit gedragingen die geïsoleerd beschouwd van betrekkelijk lichte aard zijn.⁸⁶ GREVIO noemt in haar evaluatierapportages gedragingen als intimidatie, sociale isolatie, subtiele dreigementen, vernederen, manipulatie, (online) pesten, (digitaal) monitoren en excessieve controle, inclusief dwingende controle.⁸⁷ Er kan echter worden getwijfeld aan de legitimiteit van GREVIO's interpretatie van art. 33. GREVIO rekt de reikwijdte van art. 33 behoorlijk op door de bestanddelen 'dwang' en 'bedreiging' zeer ruim uit te leggen, zonder daarvoor de nodige onderbouwing te geven.⁸⁸ Dat laatste is bijzonder relevant nu GREVIO geen rechterlijke instantie is, maar een groep van experts.⁸⁹ Hoe dan ook, GREVIO is van mening dat Nederland niet voldoet aan de onderhavige verdragsverplichting. Delicten als dwang en bedreiging zijn incidentgericht en hebben een relatief hoge drempel, waardoor zij niet geschikt zijn om een patroon van gedrag te vangen dat uit betrekkelijk lichte incidenten kan bestaan, aldus GREVIO.⁹⁰ GREVIO is wel positief over de ontwikkeling in de feitenrechtspraak ten aanzien van de strafbaarheid van psychische mishandeling op grond van art. 300 Sr, maar merkt daarbij op dat de betreffende strafzaken tot nu toe vooral betrekking hebben op psychische *kindermishandeling*.⁹¹ GREVIO lijkt in ieder geval van mening te zijn dat art. 300 Sr in theorie geschikt is om te gebruiken voor de vervolging van het gedrag bedoeld in art. 33 Verdrag van Istanbul en aldus kan bijdragen aan de naleving van de verdragsverplichting.

86 GREVIO, *Baseline Evaluation Report Netherlands*, par. 214.

87 Zie Hedlund, *European Law Review* 2024, p. 131-139.

88 Zie hierover uitgebreider Hedlund, *European Law Review* 2024, p. 133-139 en 148.

89 Zie hierover uitgebreider Hedlund, *European Law Review* 2024, p. 128-129 en 138-139.

90 GREVIO, *Baseline Evaluation Report Netherlands*, par. 214.

91 GREVIO, *Baseline Evaluation Report Netherlands*, par. 217.

EVRM

Artikel 3 (verbod van foltering, onmenselijke en vernederende behandeling) en 8 (recht op privacy) van het EVRM verplichten om bepaalde vormen van psychisch geweld in de privésfeer strafbaar te stellen. Die positieve verplichting volgt duidelijk uit drie belangrijke arresten inzake Rusland, waarvan twee betrekking hebben op art. 3, te weten *Volodina tegen Rusland* en *Tunikova e.a. tegen Rusland*, en één betrekking heeft op art. 8, te weten *Volodina tegen Rusland (Nr. 2)*.⁹² In de onderhavige gevallen is niet enkel sprake van psychisch geweld – zo hebben aangeefsters ook fysiek geweld ondervonden –, maar het valt op dat het EHRM zich meermalen specifiek richt op (de bestrijding van) het ondervonden psychische geweld en hoe zich dat verhoudt tot de rechten neergelegd in art. 3 en 8 EVRM en de verplichtingen die in dat verband gelden. Zo overweegt het Hof dat psychisch geweld in de privésfeer – waaronder het veroorzaken van angst, stress en machteloosheid door gedragingen als bedreiging, belediging, vernedering, belaging en dwingende controle – als zodanig de drempel van art. 3 EVRM kan halen, alsmede dat sommige vormen ernstig genoeg zijn dat strafrechtelijke bescherming is gevergd.⁹³ Rusland biedt die bescherming volgens het Hof onvoldoende en handelt daarmee in strijd met art. 3 en 8 EVRM.⁹⁴ Het Hof merkt op dat in Rusland voornamelijk gebruik wordt gemaakt van strafbepalingen die beperkt zijn tot het veroorzaken van lichamelijk letsel of lichaamsspijn om gevallen van huiselijk geweld te vervolgen.⁹⁵ Daarmee vallen vormen van huiselijk psychisch geweld buiten het bereik van het strafrecht:

92 EHRM 9 juli 2019, ECLI:CE:ECHR:2019:0709JUD004126117 (*Volodina/Rusland*); EHRM 14 december 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:1214JUD005597416 (*Tunikova e.a./Rusland*); EHRM 14 september 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:0914JUD004041919 (*Volodina/Rusland (Nr. 2)*). Zie uitgebreider over de zaken en voor verwijzingen naar andere relevante rechtspraak: Hedlund, *Human Rights Law Review* 2024, p. 3-10.

93 EHRM 9 juli 2019, ECLI:CE:ECHR:2019:0709JUD004126117 (*Volodina/Rusland*), par. 74-75, 78 en 81; EHRM 14 december 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:1214JUD005597416 (*Tunikova e.a./Rusland*), par. 75-76, 86 en 89.

94 EHRM 9 juli 2019, ECLI:CE:ECHR:2019:0709JUD004126117 (*Volodina/Rusland*), par. 85; EHRM 14 december 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:1214JUD005597416 (*Tunikova e.a./Rusland*), par. 87; EHRM 14 september 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:0914JUD004041919 (*Volodina/Rusland (Nr. 2)*), par. 55.

95 EHRM 9 juli 2019, ECLI:CE:ECHR:2019:0709JUD004126117 (*Volodina/Rusland*), par. 81; EHRM 14 december 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:1214JUD005597416 (*Tunikova e.a./Rusland*), par. 89.

“under Russian law, the forms of domestic violence which do not result in actual bodily injury or cause physical pain – such as stalking, verbal, psychological or economic violence, or any forms of controlling or coercive behaviour – are not prosecutable under any legislation and are not considered even theoretically to constitute an offence against the victim’s physical or psychological integrity (see *Volodina*, cited above, § 81, and compare with *T.M. and C.M. v. the Republic of Moldova*, cited above, § 47). In the instant case, although Ms Gracheva’s husband exhibited controlling and coercive behaviour by locking her in the car, preventing her from driving to work on her own, following her around town or loitering outside her home and office (see paragraphs 41-42 above), such conduct on his part did not constitute any prosecutable offence which could give rise to police intervention. The legislative framework did not equip the authorities with legal tools to deal with early warning signs of domestic violence unless and until the aggressive behaviour of a perpetrator has escalated into the causing of physical injuries, which is what happened in the case of Ms Gracheva who had been mutilated by her husband.”⁹⁶

Het EHRM overweegt uiteindelijk dat Rusland alle gevallen van huiselijk geweld, inclusief de vormen die niet fysiek gewelddadig zijn, strafbaar moet stellen.⁹⁷ In *Volodina tegen Rusland* (Nr. 2) komt het Hof tot een soortgelijke conclusie in het kader van art. 8 EVRM. De zaak betreft specifiek het digitale misbruik van Volodina. Gedragingen als het hacken van haar *social media*-account, haar op *social media* bedreigen, haar intieme foto’s zonder toestemming publiceren en haar tracken met een GPS-tracker, veroorzaakten bij Volodina gevoelens van angst, stress en onveiligheid.⁹⁸ Het EHRM overweegt in deze zaak dat, hoewel art. 8 EVRM verdragsstaten niet verplicht om iedere inbreuk op iemands psychische integriteit strafbaar te stellen, de gedragingen in casu voldoende ernstig zijn om strafrechtelijk optreden te vergen.⁹⁹

Uit de rechtspraak van het EHRM vloeit aldus de positieve verplichting voort om een bepaald strafrechtelijk beschermingsniveau te hanteren wat betreft psychisch geweld in de privésfeer, maar het is niet geheel duidelijk hoe hoog dat niveau precies moet zijn. Over het algemeen geldt dat naar mate de ernst van een concreet geval toeneemt, het waarschijnlijker is dat het EHRM strafrechtelijke bescherming vereist. Bij de beoordeling van de ernst van huiselijk psychisch geweld moet in ieder geval rekening worden gehouden met de specifieke aard en kenmerken van geweld in die setting, waaronder dat slachtoffers van huiselijk geweld over het algemeen kwetsbaar zijn, dat huiselijk geweld stelselmatig kan plaatsvinden waardoor het cumulatief een grote negatieve uitwerking kan hebben op iemands geestelijke gesteldheid, ook als de individuele incidenten betrekkelijk licht zijn, en dat huiselijk geweld fundamentele belangen kan schenden als autonomie, vrijheid en waardigheid.¹⁰⁰ Dit zijn allemaal verzwarende factoren die elkaar bovendien beïnvloeden.¹⁰¹ Hoe verdragsstaten vervolgens de strafrechtelijke bescherming precies vormgeven, is aan hen, waarbij wel is vereist dat strafbaarheid niet afhankelijk is van de aanwezigheid van fysiek geweld of van ernstige incidenten van psychisch geweld.

2.3.2 Procesrechtelijke verplichtingen

Verdrag van Istanbul

In het voorgaande stonden materieelrechtelijke verplichtingen centraal. Het volgende moet worden opgemerkt over de processuele (inspannings)verplichtingen die uit het Verdrag van Istanbul voortvloeien ten aanzien van de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld. Deze verplichtingen zijn neergelegd in hoofdstuk IV van het verdrag en meer specifiek in art. 49, 50 en 51. Zij zijn van toepassing op alle vormen van geweld die binnen het bereik van het verdrag vallen, waaronder psychisch geweld. De inhoud van de genoemde bepalingen en de toelichting daarop worden hieronder eerst kort behandeld. Daarna komt GREVIO’s evaluatie van de implementatie van de betreffende verdragsverplichtingen aan bod.

Artikel 49 van het Verdrag van Istanbul bevat twee algemene verplichtingen. Op grond van lid 1 van die bepaling moeten onder meer zaken van psychisch geweld zonder onnodige vertraging worden afgehandeld. In het verlengde daarvan bepaalt het tweede lid dat de opsporing en vervolging van zulke zaken effectief moet zijn. Volgens de toelichting op dat lid houdt een effectieve aanpak onder

⁹⁶ EHRM 14 december 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:1214JUD005597416 (*Tunikova e.a./Rusland*), par. 89.

⁹⁷ EHRM 14 december 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:1214JUD005597416 (*Tunikova e.a./Rusland*), par. 154.

⁹⁸ EHRM 14 september 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:0914JUD004041919 (*Volodina/Rusland* (Nr. 2)), par. 5-21 en 50.

⁹⁹ EHRM 14 september 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:0914JUD004041919 (*Volodina/Rusland* (Nr. 2)), par. 51 en 57.

¹⁰⁰ Zie hierover Hedlund, *Human Rights Law Review* 2024, p. 10- 13.

¹⁰¹ Zie Hedlund, *Human Rights Law Review* 2024, p. 13.

andere in dat de feiten worden vastgesteld, relevante getuigen worden gehoord en ‘state-of-the-art’ forensisch onderzoek wordt verricht.¹⁰² Uit art. 50 blijkt verder dat strafrechtelijke actoren deugdelijk en onverwijd moeten reageren op gevallen van psychisch geweld door slachtoffers onmiddellijk adequate bescherming te bieden en zo nodig preventieve operationele maatregelen te nemen.¹⁰³ Die reactie moet ook gendersensitief zijn. Zo volgt uit de toelichting op art. 50 dat vrouwelijke slachtoffers waar nodig moeten worden gehoord door vrouwelijk personeel en dat verdragsstaten in het algemeen moeten zorgen dat er voldoende vrouwelijke politieagenten werkzaam zijn, mede onder agenten met veel verantwoordelijkheid.¹⁰⁴ Het volgt uit art. 51 lid 1 van het Verdrag van Istanbul dat in het kader van risicobeheersing alle relevante autoriteiten het risico op de dood, de ernst van de situatie en de kans op recidive van psychisch geweld adequaat moeten beoordelen. De opstellers van het verdrag maken in de toelichting op art. 51 duidelijk dat van autoriteiten wordt verwacht dat zij een beoordeling maken van de veiligheidsrisico's en per geval een veiligheidsplan opstellen om die risico's te beheersen.¹⁰⁵ Dit moet bovendien door middel van gestandaardiseerde procedures en in samenwerking en coördinatie met alle relevante autoriteiten geschieden.¹⁰⁶ Het doel van art. 51 is dat lidstaten een effectief “multi-agency network of professionals” opzetten dat slachtoffers met een hoog risico beschermt.¹⁰⁷

Uit de GREVIO-rapportages blijkt dat verdragsstaten niet altijd voldoen aan de bovenstaande verplichtingen. De effectieve strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld begint bij het herkennen en erkennen van gevallen van psychisch geweld door de relevante autoriteiten, ook als in het individuele geval geen sprake is van enig fysiek geweld.¹⁰⁸ GREVIO overweegt in meerdere rapportages dat bij politie, officieren van justitie en rechters onvoldoende kennis bestaat over het concept psychisch geweld (inclusief dwingende controle) en dat specifieke training ontbreekt over de ‘gendered nature’, de risico's en ernstige

gevolgen van psychisch geweld, alsmede over hoe psychisch geweld vervolgd en bewezen kan worden.¹⁰⁹ Psychisch geweld wordt hierdoor niet altijd goed onderscheiden van fysiek geweld en de ernst ervan wordt soms onderschat. Dat kan ertoe leiden dat slachtoffers hindernissen ondervinden wanneer zij aangifte van psychisch geweld willen doen.¹¹⁰ Zo ontmoedigt de politie soms om aangifte te doen, wordt psychisch geweld slechts als een geschil of ruzie tussen partners gezien of wordt het slachtoffer (mede) als dader aangemerkt.¹¹¹

De bovenstaande kritiek komt ook min of meer naar voren in het evaluatierapport inzake Nederland. Hoewel de kritiek vrij algemeen is en ziet op de algehele strafrechtelijke aanpak van huiselijk geweld en geweld tegen vrouwen, zijn er geen indicaties dat de kritiek niet van toepassing is wanneer het specifiek gaat om psychisch geweld in die context. Ten aanzien van de naleving van art. 50 van het Verdrag van Istanbul maakt GREVIO een onderscheid tussen het optreden van politie en het optreden van justitie. Met betrekking tot de politie geeft GREVIO onder meer het volgende aan: gevallen van huiselijk geweld krijgen geen prioriteit; er zijn geen politieagenten die gespecialiseerd zijn op het gebied van huiselijk geweld; bij politie mist (op lokaal niveau) expertise over huiselijk geweld en gender-gerelateerd geweld; en politieagenten werken niet altijd mee wanneer een vrouwelijk slachtoffer aangifte doet van gender-gerelateerd geweld door onder andere de zaak niet serieus te nemen of door druk uit te oefenen om een ongewenste vervolgstap te nemen of een mogelijke vervolgstap niet te nemen.¹¹² GREVIO dringt aan dat meer moet worden gedaan om naleving van art. 50 te garanderen. Maatregelen zijn nodig zoals het opstellen van duidelijke ‘gender-based’ richtlijnen, het trainen en specialiseren van politieagenten en het benadrukken van het belang van grondig opsporingsonderzoek.¹¹³ Wat betreft dat laatste overweegt GREVIO dat al het beschikbare bewijs moet worden ver-

¹⁰² Zie Raad van Europa 2011, par. 256.

¹⁰³ Zie in dit verband ook art. 18 van het Verdrag van Istanbul.

¹⁰⁴ Zie Raad van Europa 2011, par. 258.

¹⁰⁵ Zie Raad van Europa 2011, par. 260.

¹⁰⁶ Zie Raad van Europa 2011, par. 260. Zie voor voorbeelden van dit soort procedures EHRM 15 juni 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:0615JUD006290315 (*Kurt/Oostenrijk*), r.o. 140.

¹⁰⁷ Zie Raad van Europa 2011, par. 260.

¹⁰⁸ Zie bijvoorbeeld GREVIO, *Baseline Evaluation Report Albania*, par. 126; GREVIO, *Baseline Evaluation Report Andorra*, par. 154; GREVIO, *Baseline Evaluation Report Bosnia and Herzegovina*, par. 203-204; GREVIO, *Baseline Evaluation Report Estonia*, par. 162; GREVIO, *Baseline Evaluation Report Serbia*, par. 178; en GREVIO, *Baseline Evaluation Report Slovenia*, par. 244.

¹⁰⁹ Zie bijvoorbeeld GREVIO, *Baseline Evaluation Report Andorra*, par. 157, onder c; GREVIO, *Baseline Evaluation Report Bosnia and Herzegovina*, par. 207, onder b; GREVIO, *Baseline Evaluation Report Estonia*, par. 163 en 165; GREVIO, *Baseline Evaluation Report Malta*, par. 164; GREVIO, *Baseline Evaluation Report Netherlands*, par. 215; GREVIO, *Baseline Evaluation Report Poland*, par. 200; en GREVIO, *Baseline Evaluation Report Serbia*, par. 180. Zie ook art. 15 van het Verdrag van Istanbul.

¹¹⁰ Zie bijvoorbeeld GREVIO, *Baseline Evaluation Report France*, par. 188-189.

¹¹¹ Zie bijvoorbeeld GREVIO, *Baseline Evaluation Report Malta*, par. 164; GREVIO, *Baseline Evaluation Report Serbia*, par. 178; en GREVIO, *Baseline Evaluation Report Slovenia*, par. 245.

¹¹² Zie GREVIO, *Baseline Evaluation Report Netherlands*, par. 250-256.

¹¹³ Zie GREVIO, *Baseline Evaluation Report Netherlands*, par. 256.

zameld, inclusief “comprehensive documentation of injuries, forensic evidence and damage to property, as well as interviews with possible witnesses and the identification/confiscation of any weapons used”.¹¹⁴ Bij de implementatie van de voorgestelde maatregelen is volgens GREVIO een gendersensitieve benadering belangrijk waarin het slachtoffer een centrale plaats inneemt.¹¹⁵ GREVIO is minder kritisch met betrekking tot de vervolging van huiselijk geweld en geweld tegen vrouwen. GREVIO is evenwel bezorgd over het lage aantal vervolgingen, het hoge aantal septs en het lage aantal veroordelingen van huiselijk geweld, alsmede over het gebrek aan betrokkenheid van slachtoffers bij het besluitvormingsproces.¹¹⁶ GREVIO beveelt in dit verband aan om de bewijsvoering te verbeteren, onder andere door beter gebruik te maken van forensisch bewijs.¹¹⁷ Een kanttekening hierbij is dat het niet meteen duidelijk is in hoeverre het verzamelen van forensisch bewijs een uitkomst biedt als het gaat om vormen van geweld die over het algemeen relatief weinig forensische sporen achterlaten, zoals psychisch geweld.¹¹⁸

Ten aanzien van art. 51 van het Verdrag van Istanbul overweegt GREVIO dat de Nederlandse autoriteiten over het algemeen een “multi-agency approach” hanteren in het kader van risicotaxatie en risicobeheersing in gevallen van huiselijk geweld en geweld tegen vrouwen.¹¹⁹ GREVIO noemt in dit verband het SASH-formulier (‘Screening Assessment for Stalking and Harassment’), het stelsel ‘Bewaken en Beveiligen’ en het instrument RiHG (‘Risicotaxatie-instrument huiselijk geweld’) dat wordt gebruikt om te bepalen of een tijdelijk huisverbod moet worden opgelegd in gevallen van huiselijk geweld.¹²⁰ GREVIO stelt echter ook dat het bij strafrechtelijke instanties niet standaardprocedure is om in alle gevallen van huiselijk geweld en geweld tegen vrouwen een systematische en gendersensitieve risicotaxatie uit te voeren. Daarbij merkt GREVIO op:

”[e]ven if many reported cases of domestic violence against women amount to minor offences only, they might form part of a pattern of more serious abuse – reported and unreported – and might be accompanied by factors that are known to cause violence to escalate, such as separation”.¹²¹

Dit doet denken aan GREVIO’s interpretatie van psychisch geweld in de zin van art. 33 van het Verdrag van Istanbul. Als gezegd, een patroon van psychisch geweld kan volgens GREVIO bestaan uit incidenten van tamelijk lichte aard. Hierdoor kunnen de ernst en risico’s van het geval verkeerd worden ingeschat.

GREVIO geeft ten slotte in meerdere rapportages aan dat het moeilijk of onmogelijk is om conclusies te trekken over de effectiviteit van de nationale strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld omdat relevante data hierover ontbreken.¹²² In het rapport over Nederland stelt GREVIO bijvoorbeeld dat gegevens inzake arrestaties, vervolgingen en veroordelingen voor psychisch geweld afwezig zijn.¹²³ Zo is het onduidelijk in hoeverre art. 284, 285 en 300 Sr worden gebruikt in psychische mishandelingszaken.¹²⁴ In dit verband beveelt GREVIO de Nederlandse autoriteiten aan “to develop standardised data categories for mandatory use by law-enforcement agencies, the judiciary and all other relevant actors on the gender and age of the victim and perpetrator, their relationship, type of violence and the geographical location”.¹²⁵ Het is belangrijk om in alle fasen van het strafproces met ‘standardised data categories’ te werken omdat anders het risico ontstaat dat verschillende definities worden aangehouden, wat coördinatie tussen verschillende diensten en vergelijking van gegevens belemmert.¹²⁶ In het kader van gegevensverzameling moeten volgens GREVIO voorts verschillende gegevens worden bijgehouden, waaronder het gender van het slachtoffer en de dader, hun relatie en het type geweld. Ten aanzien van gegevens over mishandeling ex art. 300 Sr is het bijvoorbeeld van belang om onderscheid te maken tussen

114 GREVIO, *Baseline Evaluation Report Netherlands*, par. 256.

115 Zie GREVIO, *Baseline Evaluation Report Netherlands*, par. 258.

116 Zie GREVIO, *Baseline Evaluation Report Netherlands*, par. 268.

117 Zie GREVIO, *Baseline Evaluation Report Netherlands*, par. 269.

118 Vergelijk ook United Nations Office on Drugs and Crime, *Handbook on Effective Prosecution Responses to Violence Against Women and Girls*, New York 2014, p. 102.

119 Zie GREVIO, *Baseline Evaluation Report Netherlands*, par. 270.

120 Zie GREVIO, *Baseline Evaluation Report Netherlands*, par. 270-271.

121 GREVIO, *Baseline Evaluation Report Netherlands*, par. 273.

122 Zie in dit verband ook art. 11 van het Verdrag van Istanbul. Zie verder S. Walby, *Ensuring Data Collection and Research on Violence Against Women and Domestic Violence: Article 11 of the Istanbul Convention*, Raad van Europa 2016; Jeney e.a., *Violence against Women: psychological violence and coercive control*, European Union 2020, p. 24-33.

123 Zie GREVIO, *Baseline Evaluation Report Netherlands*, par. 218. Zie ook GREVIO, *Baseline Evaluation Report Andorra*, par. 154; GREVIO, *Baseline Evaluation Report Cyprus*, par. 184; en GREVIO, *Baseline Evaluation Report Georgia*, par. 239.

124 Zie GREVIO, *Baseline Evaluation Report Netherlands*, par. 218.

125 GREVIO, *Baseline Evaluation Report Netherlands*, Appendix 1, par. 12.

126 Vergelijk ook GREVIO, *Baseline Evaluation Report Italy*, par. 68.

mannelijke en vrouwelijke slachtoffers, mishandeling binnen en buiten de privésfeer en fysieke en psychische mishandeling.¹²⁷

EVRM

Het EHRM heeft in zijn rechtspraak al vaak benadrukt dat de bescherming van mensenrechten niet louter theoretisch of denkbeeldig mag zijn.¹²⁸ Een adequaat wettelijk raamwerk alleen is niet voldoende om mensenrechten effectief te beschermen. Tegen die achtergrond heeft het EHRM onder art. 3 EVRM twee soorten inspanningsverplichtingen in het leven geroepen.¹²⁹ Ten eerste moeten verdragsstaten onder omstandigheden operationele maatregelen nemen om personen te beschermen die (vermoedelijk) in strijd met art. 3 worden behandeld. Ten tweede zijn verdragsstaten verplicht tot een effectieve opsporing en vervolging wanneer het aannemelijk is dat iemand slachtoffer is van dergelijk handelen.¹³⁰ Het EHRM eist dat bij de uitvoering van deze twee verplichtingen in het kader van huiselijk geweld rekening wordt gehouden met de specifieke kenmerken van huiselijk geweld zoals die onder andere

zijn erkend in het Verdrag van Istanbul.¹³¹ Een contextgevoelige benadering is dus vereist. Het Hof behandelt die benadering in *Volodina tegen Rusland* en *Tunikova en Anderen tegen Rusland*. De vereiste benadering komt hoofdzakelijk op het volgende neer.

Bij het nemen van operationele beschermingsmaatregelen heeft het EHRM voornamelijk oog voor 'restraining orders', 'protection orders' of 'safety orders' die onmiddellijk ingezet kunnen worden om een slachtoffer van huiselijk geweld te beschermen tegen terugkerend geweld.¹³² De bescherming wordt geboden door de verdachte onder dwang een woning uit te zetten en te verbieden online of fysiek contact te zoeken met het slachtoffer. Het uitvaardigen van een 'protection order' moet mogelijk zijn ten aanzien van alle vormen van huiselijk geweld.¹³³ Naast een 'protection order' kan nog worden gedacht aan de inzet van strafrechtelijke dwangmiddelen als voorlopige hechtenis om een slachtoffer van huiselijk geweld (tijdelijk) te beschermen.¹³⁴ Operationele beschermingsmaatregelen zijn alleen vereist als de autoriteiten bekend zijn of redelijkerwijs hadden moeten zijn met een "real and immediate risk" dat huiselijk geweld (nogmaals) zal worden gepleegd.¹³⁵ Bij de beoordeling van het risico moet volgens het EHRM rekening worden gehouden met de specifieke

¹²⁷ Vergelijk ook GREVIO, *Baseline Evaluation Report Andorra*, par. 154; en GREVIO, *Baseline Evaluation Report Georgia*, par. 236. Zie verder *Aanhangsel Handelingen II* 2019/20, nr. 3944, p. 4-6. Oud-minister De Jonge stelt in zijn antwoord op Kamervragen over psychische mishandeling dat het maken van een onderscheid tussen fysieke en psychische mishandeling nadelen heeft, zoals het vergroten van de administratieve belasting en het verkleinen van de 'zuiverheid' van de administratie omdat grensgevallen zich voor kunnen doen. Aan de andere kant erkent De Jonge dat "het handhavingsniveau van psychische mishandeling op dit moment niet goed in kaart kan worden gebracht als gevolg van het gebrek aan cijfermatig inzicht specifiek met betrekking tot psychische mishandeling". Volgens de oud-minister wordt aan verbetering hiervan gewerkt.

¹²⁸ Zie bijvoorbeeld EHRM 9 november 2004, ECLI:CE:ECHR:2000:0627JUD002227793 (*Ilhan/Turkije*), r.o. 91; EHRM 23 maart 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:0323JUD001106804 (*Özgür Uyanık/Turkije*), r.o. 33; EHRM 16 juli 2023, ECLI:CE:ECHR:2013:0716JUD007483910 (*Mudric/de Republiek Moldavië*), r.o. 41; EHRM 16 november 2004, ECLI:CE:ECHR:2004:1116JUD000414302 (*Moreno Gómez/Spanje*), r.o. 56; EHRM 30 november 2010, ECLI:CE:ECHR:2010:1130JUD000266003 (*Hajduová/Slowakije*), r.o. 41; en EHRM 11 juli 2017, ECLI:CE:ECHR:2017:0711JUD004766613 (*Ž.B./Kroatië*), r.o. 59.

¹²⁹ Zie bijvoorbeeld EHRM 9 juli 2019, ECLI:CE:ECHR:2019:0709JUD004126117 (*Volodina/Rusland*), r.o. 77; en EHRM 14 december 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:1214JUD005597416 (*Tunikova en Anderen/Rusland*), r.o. 78.

¹³⁰ Vgl. ook EHRM 4 december 2003, ECLI:CE:ECHR:2003:1204JUD003927298 (*M.C./Bulgarije*), r.o. 153; EHRM 13 februari 2024, ECLI:CE:ECHR:2024:0213JUD003858821 (*X/Griekenland*), r.o. 66.

¹³¹ Zie bijvoorbeeld EHRM 22 maart 2016, ECLI:CE:ECHR:2016:0322JUD000064610 (*M.G./Turkije*), r.o. 54 en 93; EHRM 2 maart 2017, ECLI:CE:ECHR:2017:0302JUD004123714 (*Talpis/Italië*), r.o. 129; EHRM 9 juli 2019, ECLI:CE:ECHR:2019:0709JUD004126117 (*Volodina/Rusland*), r.o. 86, 88 en 92; EHRM 11 februari 2020, ECLI:CE:ECHR:2020:0211JUD005686715 (*Buturugă/Roemenië*), r.o. 67; EHRM 15 juni 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:0615JUD006290315 (*Kurt/Oostenrijk*), r.o. 82-89; en EHRM 14 december 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:1214JUD005597416 (*Tunikova en Anderen/Rusland*), r.o. 104 en 114.

¹³² Zie EHRM 14 december 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:1214JUD005597416 (*Tunikova en Anderen/Rusland*), r.o. 96 en 157.

¹³³ Zie EHRM 9 juli 2019, ECLI:CE:ECHR:2019:0709JUD004126117 (*Volodina/Rusland*), r.o. 58. Zie voor overige eisen: EHRM 9 juli 2019, ECLI:CE:ECHR:2019:0709JUD004126117 (*Volodina/Rusland*), r.o. 56 en 58; en EHRM 14 december 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:1214JUD005597416 (*Tunikova en Anderen/Rusland*), r.o. 97 en 157.

¹³⁴ Zie EHRM 14 december 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:1214JUD005597416 (*Tunikova en Anderen/Rusland*), r.o. 98.

¹³⁵ Zie EHRM 9 juli 2019, ECLI:CE:ECHR:2019:0709JUD004126117 (*Volodina/Rusland*), r.o. 86; EHRM 14 december 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:1214JUD005597416 (*Tunikova en Anderen/Rusland*), r.o. 103. Zie voor verschillende omstandigheden die maken dat autoriteiten bekend behoren te zijn met het risico dat huiselijk geweld (nogmaals) zal plaatsvinden: EHRM 14 december 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:1214JUD005597416 (*Tunikova en Anderen/Rusland*), r.o. 105.

context van huiselijk geweld. Het Hof wijst in dit verband op het psychisch leed dat huiselijk geweld doorgaans aanricht, het verleden van het intiem partnergeweld en de “consecutive cycles of violence, often with an increase in frequency, intensity and danger over time”.¹³⁶ Dat laatste houdt bijvoorbeeld in dat een risicotaxatie gericht moet zijn op het gehele patroon van huiselijk (psychisch) geweld en niet enkel op individuele incidenten.¹³⁷ Om rekening te houden met de genoemde kenmerken van huiselijk geweld hecht het Hof belang aan specifieke expertise op dit gebied bij politie en justitie.¹³⁸ Het Hof eist verder dat de risicotaxatie uitgebreid, gendersensitief, autonoom en proactief wordt uitgevoerd, bij voorkeur door middel van gestandaardiseerde hulpmiddelen en checklists.¹³⁹ Wanneer het risico op terugkerend huiselijk geweld is vastgesteld, moeten de autoriteiten onmiddellijk beschermende maatregelen nemen die gepast en proportioneel zijn in het licht van het getaxeerde risico.¹⁴⁰

De tweede inspanningsverplichting onder art. 3 van het EVRM betreft de plicht om alle gevallen van huiselijk geweld effectief op te sporen en te vervolgen, opdat het veroorzaakte fysieke of psychische leed niet onbestraft blijft.¹⁴¹ Effectieve opsporing betekent in dit verband dat

opsporing spoedig, voortvarend en grondig geschiedt.¹⁴² Beschikbaar bewijs moet onder andere worden verzameld door middel van forensisch onderzoek en het horen van getuigen, zoals familieleden en burens van het slachtoffer.¹⁴³ Wederom moeten de specifieke kenmerken van huiselijk geweld in acht worden genomen.¹⁴⁴ Zo is van nationale autoriteiten een gendersensitieve houding vereist om te voorkomen dat slachtoffers opnieuw trauma ervaren doordat zij hun getuigenis moeten herhalen of de dader moeten confronteren.¹⁴⁵ Daarnaast moeten de autoriteiten rekening houden met het feit dat huiselijk geweld kan bestaan uit een reeks van (verschillende soorten) geweldadige incidenten.¹⁴⁶ Die incidenten mogen bovendien niet gebagatelliseerd worden.¹⁴⁷ Het EHRM merkt in het bijzonder op dat een slachtoffer van huiselijk geweld bepaald gedrag als bedreigend kan ervaren ook al is er geen “direct and immediate threat to the life or health of the victim”.¹⁴⁸ Verder mag niet te veel initiatief worden verwacht van een slachtoffer van huiselijk geweld. Gezien de bijzondere kwetsbaarheid van het slachtoffer en de psychische impact van huiselijk geweld, moet opsporing en vervolging van dat

¹³⁶ Zie EHRM 9 juli 2019, ECLI:CE:ECHR:2019:0709JUD004126117 (*Volodina/Rusland*), r.o. 56, 86 en 88; en EHRM 14 december 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:1214JUD005597416 (*Tunikova en Anderen/Rusland*), r.o. 104.

¹³⁷ Zie EHRM 17 oktober 2023, ECLI:CE:ECHR:2023:1017JUD005535117 (*Luca/de Republiek Moldavië*), r.o. 72.

¹³⁸ Zie EHRM 14 december 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:1214JUD005597416 (*Tunikova en Anderen/Rusland*), r.o. 108.

¹³⁹ Zie EHRM 14 december 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:1214JUD005597416 (*Tunikova en Anderen/Rusland*), r.o. 104 en 108.

¹⁴⁰ Zie EHRM 14 december 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:1214JUD005597416 (*Tunikova en Anderen/Rusland*), r.o. 104.

¹⁴¹ Zie EHRM 14 december 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:1214JUD005597416 (*Tunikova en Anderen/Rusland*), r.o. 85, 100 en 114. Het Hof spreekt hier niet expliciet van de verplichting tot effectieve vervolging, maar dat lijkt een inherent onderdeel te zijn van de verplichting “to establish and apply effectively a system punishing all forms of domestic violence and providing sufficient safeguards for victims”. Zie ook EHRM 9 juni 2009, ECLI:CE:ECHR:2009:0609JUD003340102 (*Opuz/Turkije*), r.o. 145; EHRM 11 februari 2020, ECLI:CE:ECHR:2020:0211JUD005686715 (*Buturugă/Roemenië*), r.o. 61; EHRM 17 november 2022, ECLI:CE:ECHR:2022:1117JUD002941717 (*Malagić/Kroatië*), r.o. 58; EHRM 19 november 2024, ECLI:CE:ECHR:2024:1119JUD001710618 (*Vieru/de Republiek Moldavië*), r.o. 81 en 84-89.

¹⁴² Zie EHRM 14 december 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:1214JUD005597416 (*Tunikova en Anderen/Rusland*), r.o. 114 en 155. Zie ook EHRM 14 september 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:0914JUD004041919 (*Volodina/Rusland Nr. 2*), r.o. 65.

¹⁴³ Zie EHRM 30 oktober 2012, ECLI:CE:ECHR:2012:1030JUD004399405 (*E.M./Roemenië*), r.o. 68; EHRM 9 juli 2019, ECLI:CE:ECHR:2019:0709JUD004126117 (*Volodina/Rusland*), r.o. 92; EHRM 11 februari 2020, ECLI:CE:ECHR:2020:0211JUD005686715 (*Buturugă/Roemenië*), r.o. 68; en EHRM 14 december 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:1214JUD005597416 (*Tunikova en Anderen/Rusland*), r.o. 114.

¹⁴⁴ Zie EHRM 9 juli 2019, ECLI:CE:ECHR:2019:0709JUD004126117 (*Volodina/Rusland*), r.o. 92; en EHRM 14 december 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:1214JUD005597416 (*Tunikova en Anderen/Rusland*), r.o. 114.

¹⁴⁵ Zie EHRM 14 december 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:1214JUD005597416 (*Tunikova en Anderen/Rusland*), r.o. 155.

¹⁴⁶ Zie EHRM 9 juli 2019, ECLI:CE:ECHR:2019:0709JUD004126117 (*Volodina/Rusland*), r.o. 97; en EHRM 14 december 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:1214JUD005597416 (*Tunikova en Anderen/Rusland*), r.o. 116. Zie ook EHRM 14 september 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:0914JUD004041919 (*Volodina/Rusland Nr. 2*), r.o. 66.

¹⁴⁷ Zie EHRM 9 juli 2019, ECLI:CE:ECHR:2019:0709JUD004126117 (*Volodina/Rusland*), r.o. 97.

¹⁴⁸ Zie EHRM 9 juli 2019, ECLI:CE:ECHR:2019:0709JUD004126117 (*Volodina/Rusland*), r.o. 98; en EHRM 14 december 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:1214JUD005597416 (*Tunikova en Anderen/Rusland*), r.o. 119. Zie ook EHRM 17 oktober 2023, ECLI:CE:ECHR:2023:1017JUD005535117 (*Luca/de Republiek Moldavië*), r.o. 78.

geweld mogelijk zijn op basis van het algemeen belang.¹⁴⁹ De aanvang van het opsporingsonderzoek mag dus niet strikt afhankelijk zijn van een klacht of aangifte van het slachtoffer.¹⁵⁰ Zelfs als een slachtoffer duidelijk maakt dat een strafrechtelijke procedure niet meer is gewenst, moet een dergelijke procedure toch worden doorgezet wanneer de ernst van het geweld dat vergt.¹⁵¹

Hoewel het in de betreffende gevallen niet uitsluitend gaat om psychisch geweld, zijn de overwegingen van het EHRM ten aanzien van de strafrechtelijke bestrijding van huiselijk geweld algemeen van aard. De hiervoor besproken inspanningsverplichtingen zijn dan ook van toepassing op alle vormen van huiselijk geweld die onder het bereik van art. 3 EVRM vallen, waaronder huiselijk psychisch geweld.¹⁵² Het Hof overweegt bijvoorbeeld in *Tunikova en Anderen tegen Rusland* dat autoriteiten van verdragsstaten “have a responsibility to take measures for the protection of an individual whose physical or psychological integrity is at risk from the criminal acts of a family member or partner”, dat de Russische aanpak van huiselijk geweld niet voldoet aan “the requirements inherent in the State’s positive obligation to establish and apply effectively a system punishing *all forms* of domestic violence and providing sufficient safeguards for victims”, en dat “the obligation to conduct an effective investigation into *all acts* of domestic violence is an essential element of the State’s obligations under Article 3 of the Convention”, waarbij het Hof benadrukt dat “[t]he effectiveness principle means that the domestic judicial authorities must on no account be prepared to let the physical or psychological suffering inflicted go unpunished” [onze cursivering].¹⁵³ Huiselijk psychisch geweld lijkt aldus niet te zijn uitgesloten van de algemene inspanningsverplichtingen ten aanzien van de bestrijding

van huiselijk geweld. De algemene strekking van de verplichtingen maakt het evenwel moeilijk om vast te stellen wat precies van verdragsstaten wordt verwacht als het specifiek gaat om psychisch geweld in de privésfeer.

Er bestaat overlap tussen de besproken procesrechtelijke verplichtingen die uit het EVRM en het Verdrag van Istanbul voortvloeien. Te denken valt aan de verplichting om effectief opsporingsonderzoek te verrichten door getuigen te horen en forensisch onderzoek te doen, de verplichting om waar nodig operationele beschermingsmaatregelen te nemen en de verplichting om een adequate risicotaxatie uit te voeren door middel van gestandaardiseerde procedures. Deze overlap verbaast niet. Het EHRM heeft overwogen dat het zich in zaken over huiselijk geweld laat leiden door “the relevant international law standards on the matter, and notably the Istanbul Convention”.¹⁵⁴ Daarbij richt het Hof zich niet alleen op de tekst van het Verdrag van Istanbul, waaronder de hiervoor behandelde art. 49 tot en met 51 van dat verdrag, maar ook op de uitleg die GREVIO daaraan geeft.¹⁵⁵ Het EHRM gebruikt die bronnen om positieve verplichtingen te vormen die strekken tot een effectieve strafrechtelijke aanpak van huiselijk (psychisch) geweld. Aldus wordt een holistisch beschermingsniveau nagestreefd.

2.4 Slotbeschouwingen

Nederland kent een gefragmenteerde strafbaarstelling van psychisch geweld. Aandacht is besteed aan mishandeling, belaging, bedreiging, dwang, belediging en iemand in hulpeloze toestand brengen of laten. Ten aanzien van die bepalingen zijn enige beperkingen geconstateerd wat betreft de strafbaarheid van psychisch geweld, zoals een hoge drempel (denk aan bedreiging), een beperkte reikwijdte (denk aan iemand in hulpeloze toestand brengen of laten) of een betrekkelijk lichte strafbedreiging (denk aan belediging). De mishandelingsbepaling van art. 300 Sr kan meer generieke bescherming bieden tegen vormen van psychisch geweld. Hoewel feitenrechtters verschillend oordelen over bepaalde aspecten van de strafbaarheid van psychische mishandeling, lijken alleen al de internationale verplichtingen met zich mee te brengen dat feitenrechtters moeten doorgaan op het ingeslagen pad, in ieder geval

149 Zie EHRM 9 juli 2019, ECLI:CE:ECHR:2019:0709JUD004126117 (*Volodina/Rusland*), r.o. 82-85 en 99; EHRM 11 februari 2020, ECLI:CE:ECHR:2020:0211JUD005686715 (*Buturugă/Roemenië*), r.o. 69; en EHRM 14 december 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:1214JUD005597416 (*Tunikova en Anderen/Rusland*), r.o. 155.

150 Vgl. ook EHRM 9 juni 2009, ECLI:CE:ECHR:2009:0609JUD003340102 (*Opuz/Turkije*), r.o. 139.

151 Zie EHRM 9 juli 2019, ECLI:CE:ECHR:2019:0709JUD004126117 (*Volodina/Rusland*), r.o. 99; en EHRM 14 december 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:1214JUD005597416 (*Tunikova en Anderen/Rusland*), r.o. 155.

152 De behandelde inspanningsverplichtingen bestaan overigens ook onder art. 8 EVRM. Die verplichtingen eisen vrijwel hetzelfde als de inspanningsverplichtingen onder art. 3. Zie EHRM 14 september 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:0914JUD004041919 (*Volodina/Rusland* Nr. 2), r.o. 49.

153 Zie EHRM 14 december 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:1214JUD005597416 (*Tunikova en Anderen/Rusland*), r.o. 100, 103 en 114.

154 Zie EHRM 12 december 2023, ECLI:CE:ECHR:2023:1212JUD001579820 (*Vučković/Kroatië*), r.o. 57.

155 Zie bijvoorbeeld EHRM 15 juni 2021, ECLI:CE:ECHR:2021:0615JUD006290315 (*Kurt/Oostenrijk*), r.o. 137-145, 167 en 171-175.

totdat de wetgever heeft ingegrepen. Zodra dat laatste werkelijkheid is geworden, is het evenwel de vraag hoe de aparte strafbaarstelling van psychisch geweld zich zal verhouden tot de strafbaarheid van psychische mishandeling. Verschillende scenario's zijn denkbaar, waarbij veel afhangt van het doel van de aparte strafbaarstelling. Bij een aparte strafbaarstelling van dwingende controle is het bijvoorbeeld denkbaar dat het wenselijk wordt geacht dat art. 300 Sr aanvullende strafrechtelijke bescherming biedt (of blijft bieden) tegen psychische mishandeling. Dat eerste zal zich dan waarschijnlijk richten op de bescherming van iemands autonomie, (positieve) vrijheid en zelfbeschikking, en dat tweede op de bescherming van iemands psychische integriteit. Een en ander ligt weer minder voor de hand indien een algemene strafbaarstelling van psychisch geweld wordt beoogd. Hoe dan ook, enige overlap tussen de aparte strafbaarstelling en andere delicten is hoogstwaarschijnlijk onvermijdelijk en niet per se bezwaarlijk. Zoals in de komende hoofdstukken en in het bijzonder hoofdstuk 6 aan bod zal komen, zijn er wezenlijke voordelen te verwachten van aparte strafbaarstelling.

3.

Het begrip
'psychisch
geweld'

3.1 Inleiding

In hoofdstuk 1 is ingegaan op de positie van het begrip ‘psychisch geweld’ in dit onderzoek, mede tegen de achtergrond van de consultatienota uit 2020 van Kamerleden Bergkamp, Özütok en Van den Hul over de aanpak van psychisch geweld en oriëntatie op een strafrechtelijke bepaling tegen psychisch geweld.¹ Daarbij is door ons aangegeven dat ‘psychisch geweld’ moet worden beschouwd als een *essentially contested concept* en dat dit ertoe noopt ertoe terughoudend te zijn met het rigide afbakenen van een definitie in het kader van dit onderzoek. De kans is immers relatief groot dat onderdelen van een dergelijke definitie niet overeenkomen met het referentiekader van een respondent, terwijl die discrepanties tijdens interviews niet altijd blijken. In dit onderzoek is er daarom voor gekozen bij de respondenten inleidend uit te vragen wat zij (zoal) verstaan onder het begrip ‘psychisch geweld’. Daarbij is aan de respondenten uiteindelijk ook een definitie van ‘psychisch geweld’ voorgelegd. Dit diende ertoe de respondenten uit te nodigen om op de definitie te reflecteren en aan te geven welke onderdelen zij passend vonden, of te ruim dan wel te beperkt. De voorgelegde definitie komt in paragraaf 3.2 aan bod. Voor de definitie is in grote lijnen aangesloten bij de omschrijving in de al genoemde consultatienota, terwijl iets meer beknoptheid is nagestreefd ten behoeve van het interviewgesprek.

In het onderstaande doen wij kort verslag van de reacties op de vraag wat de respondenten verstaan onder de term ‘psychisch geweld’ en in het verlengde daarvan, hoe zij dachten over de genoemde definitie van de onderzoekers. Hierbij is van belang te vermelden dat wij ons op deze plaats grotendeels beperken tot het weergeven van overwegingen van algemene aard. Dat wil zeggen: overwegingen die weergeven welke eigenschappen en gedragingen door respondenten zoal onder het algemene begrip ‘psychisch geweld’ worden geschaard. Meer contextgebonden reacties in dit kader – bijvoorbeeld overwegingen die iets zeggen over de functionaliteit van bepaalde definities in het werkveld en over de mate van strafbaarheid op dit moment of in de toekomst – komen vooral aan bod bij de bespreking van die specifieke contexten in de volgende hoofdstukken. Het onderhavige hoofdstuk kan als inleiding op die hoofdstukken worden beschouwd, omdat het inzicht geeft in het algemene denkkader van de respondenten.

3.2 Respondenten over het (algemene) begrip ‘psychisch geweld’

Gedragingen

Bij respondenten bestaat duidelijk een overlappend beeld van gedragingen die passen bij het begrip ‘psychisch geweld’. Dat beeld wordt gevormd door de volgende, zeer frequent terugkerende en specifieke werkwoorden die door de respondenten in dit verband worden genoemd: kleineren, vernederen, uitschelden, beledigen, pesten, manipuleren, isoleren, bedreigen, dwingen en verwaarlozen.

Verwante begrippen en synoniemen

De zojuist genoemde gedragingen zijn genoemd als verschijningsvormen van psychisch geweld. Zoals blijkt, kan een bepaalde verschijningsvorm heel specifiek zijn en van heel andere aard dan een andere verschijningsvorm (bijvoorbeeld ‘bedreigen’ ten opzichte van ‘verwaarlozen’). Door de respondenten zijn bij de duiding van ‘psychisch geweld’ daarnaast nog begrippen gebruikt waarvan gezegd kan worden dat die meeromvattend zijn en in nog hogere mate dan de eerdergenoemde gedragingen uiteenlopende situaties beschrijven. Wij doelen op de begrippen *stalking*, *gaslighting*, dwingende controle, intieme terreur en psychische mishandeling.

Over *stalking* (hier vereenzelvigd met de eveneens genoemde term ‘belaging’) bestaat wel veel overeenstemming. Dat zou kunnen worden toegeschreven aan het reeds bestaan van een aparte strafbaarstelling van *stalking* in art. 285b Sr (zie daarover paragraaf 2.2.2). Die strafbaarstelling heeft in de strafrechtsketen voor meer bewustwording van het fenomeen gezorgd, zo komt ook in de interviews naar voren. Een medewerker van de politie verwoordt dit als volgt:

“We zijn heel erg gewend om incidentgericht te werken, terwijl voor huiselijk geweld en ook voor stalking eigenlijk een meer patroongerichte benadering noodzakelijk is. Die visie wordt volgens mij steeds meer omarmd, zowel bij OM als bij politie. En dat is begonnen bij stalking. We zijn daardoor veel meer naar de patronen gaan kijken.” (P-III)

Gaslighting wordt in het kader van de inhoud van ‘psychisch geweld’ veel minder vaak genoemd dan *stalking*, maar over dit relatief nieuwe begrip lijkt wel consensus te bestaan, in zoverre dat het manipulatieve gedragingen omvat die erop gericht zijn de ander te laten denken dat hij of zij, plat gezegd, gek aan het worden is. Zo wordt het

¹ Zie paragraaf 1.1.2.

voorbeeld genoemd dat een man bij zijn vrouw de shampoo vervangt door ontharingscrème (Adv-II) of haar bijbel telkens stiekem verplaatst (P-IV), en dan doet alsof hij van niets weet en het aan haar zelf ligt.

Dwingende controle (of: *coercive control*) wordt vrij vaak genoemd als overkoepelende term voor verschillende gedragingen die zojuist de revue passeerden, zoals manipuleren, isoleren, bedreigen en dwingen (en voorts bijvoorbeeld 'klein houden' en 'uitsluiten'). Sommige respondenten geven stellig aan dat het begrip 'dwingende controle' wel een bepaalde reeks van gedragingen vereist – een patroon of stelselmatigheid – terwijl diezelfde respondenten ook voorbeelden geven van 'psychisch geweld' die bestaan uit een enkel incident (bijvoorbeeld een zware bedreiging). Daarmee lijken deze respondenten een beperktere definitie te hanteren van dwingende controle dan van psychisch geweld. Tegelijkertijd wijst een respondent erop dat de termen dwingende controle en psychisch geweld in het algemeen regelmatig door elkaar worden gebruikt:

"Psychisch geweld en dwingende controle worden vaak inwisselbaar gebruikt, vooral door de media, terwijl ik denk dat er wel overlap is, maar niet dat het helemaal hetzelfde weergeeft. Doordat er in berichten en gesprekken nauwelijks wordt gespecificeerd – nú hebben we het over psychisch geweld en nú hebben we het over dwingende controle – maakt het voor iedereen ook wat diffuus." (SH-I)

Voor de term 'intieme terreur' geldt min of meer hetzelfde: de respondenten noemen deze term vaak, ook in relatie tot een bepaald patroon van gedragingen, maar vinden de term lastig af te bakenen. De volgende reactie illustreert dat intieme terreur wordt gezien als een zelfstandige categorie gedragingen die in verband wordt gebracht met psychisch geweld:

"Ik benader de term 'psychisch geweld' vaak zo, dat het alles omvat waar iemand – wie dan ook – last van ondervindt en waarvan je kan zeggen dat diegene geweld wordt aangedaan, ook al is het niet fysiek. Het gaat dus niet alleen om alle vormen van intieme terreur, maar bijvoorbeeld ook om een vader of moeder die in een complexe scheiding ligt en die voortdurend negatief over de andere ouder praat en daarmee de kinderen enorm belast. Voor mij is het dus een vrij brede definitie." (VT-I)

De omschrijving van intieme terreur lijkt soms erg op omschrijvingen die in het algemeen van dwingende controle worden gegeven, zoals deze reactie laat zien:

"Intieme terreur is volgens mij een slachtoffer zodanig beperken, onder controle houden, isoleren, vernederen, kleineren, bedreigen, dwingen iets te doen of na te laten, dat het volledig afhankelijk wordt van de dader." (OM-III)

Wel is onze indruk dat door de meeste respondenten wordt onderschreven dat 'intieme terreur' een van de zwaarste ladingen heeft in dit verband. De term wordt vooral gebezigd in de context of ter duiding van ernstige gevallen van psychisch geweld. Eén respondent laat merken dat 'intieme terreur' zelfs kan worden gezien als iets wat nog verder gaat dan 'psychisch geweld' en in zoverre een buitencategorie vertegenwoordigt:

"Het maakt natuurlijk nogal uit welke kant je opgaat met de term 'psychisch geweld'. Pesten bijvoorbeeld, is ook een vorm van psychisch geweld. Als het daarentegen gaat over intieme terreur, dan gaat het ook over verwurgingen en over verkrachting. Dus dan ga je een heel ander spectrum in." (VT-III)

Diezelfde respondent geeft daarbij aansluitend aan dat de term 'intieme terreur' nog niet is uitgekristalliseerd op de werkvloer:

"We zijn natuurlijk met z'n allen heel erg op zoek naar een gemeenschappelijke taal en naar definities om onderscheidingen te kunnen maken, zodat we risico's op ernstig geweld of fataal geweld beter en eerder kunnen inschatten. Ik denk dat het heel erg belangrijk is dat onze medewerkers heel goed gaan weten, en dat we in Nederland in zijn algemeenheid heel goed gaan weten, wat we dan eigenlijk bedoelen met intieme terreur. Daar is eigenlijk weinig overeenstemming over. Iedereen heeft zijn eigen definitie en hangt daar vervolgens allemaal consequenties aan." (VT-III)

Een respondent bij de Raad voor de Kinderbescherming deelt het gevoel dat over de term 'intieme terreur' nog veel onduidelijkheid bestaat:

“We zijn wel bezig om meer kennis te verkrijgen over die labels, zoals intieme terreur. Ik vind het nog altijd niet zo eenduidig hoe bijvoorbeeld intieme terreur zich tot andere labels verhoudt. Mensen hebben daar een eigen idee over en dat vind ik wel een belemmering.” (RK-II)

Ten slotte kan over ‘psychische mishandeling’ worden gezegd dat deze uitdrukking door respondenten stevast wordt gebruikt als synoniem voor ‘psychisch geweld’ en dat over het gebruik van die uitdrukking in zoverre geen bijzonderheden zijn gerezen.

De reflectie van respondenten op de voorgelegde definitie

Zoals aangegeven hebben wij aan het begin van de interviews gevraagd wat respondenten zich voorstellen bij het begrip ‘psychisch geweld’ en aan hen daarbij uiteindelijk ook de in de inleiding genoemde definitie gepresenteerd, met het verzoek aan de respondenten daarop te reflecteren:

“Psychisch geweld is een overkoepelende term voor een doen of nalaten dat inbreuk maakt op iemands psychische integriteit, ook zónder dat sprake is van fysiek geweld.”

Veel feedback van respondenten houdt verband met de mogelijkheid dat een dergelijke definitie tot een professionele definitie in het werkveld zou worden gemaakt of als grondslag van een delictsomschrijving zou dienen. Die feedback gaat verder dan de conceptuele discussie en wordt, zoals aangestipt, vooral in de hoofdstukken hierna ter sprake gebracht.

Over het algemeen is de definitie positief ontvangen, waarmee wij bedoelen dat de definitie volgens de respondenten herkenbare en passende elementen bevat. De volgende reacties dienen hierbij als voorbeeld:

“Ja, ik kan me daar eigenlijk wel in vinden. Met deze lading dek je naast intieme terreur bijvoorbeeld ook stalking, pesten en dat soort zaken. Je maakt het breder. Dus ik denk dat het een mooie definitie is.” (VT-I)

“Ik denk dat het een goede containerdefinitie is, omdat er zo ontzettend veel onder kan vallen. Of je hem kan gebruiken als strafbaarstelling is natuurlijk weer een heel ander verhaal, omdat het wel een ontzettend breed begrip wordt, maar ik denk dat de definitie de kern wel te pakken heeft.” (Adv-I)

Begrijpelijkerwijs roept de definitie bij respondenten wel onmiddellijk vervolgvragen op. Zo ontlokt het begrip ‘psychische integriteit’ veel wedervragen waarbij wordt geanticipeerd op het gebruik van dat begrip in het werkveld of in een strafbaarstelling:

“De definitie is ruim, maar als algemene beschrijving kun je hem denk ik ook niet smaller maken. Alleen: het blijft vragen oproepen. Wat is dan psychische integriteit en wat zijn dan voorbeelden daarvan? Maar het is wel het kader om als uitgangspunt te gebruiken en de zaken wat concreter te gaan maken.” (RK-II)

“Over die inbreuk op de psychische integriteit: hoe ga je dat meten? Kan iemand zelf aangeven dat inbreuk wordt gemaakt of is het dat wij als professionals vinden dat daarvan sprake is? Bij intieme terreur bijvoorbeeld, zijn er heel veel vrouwen die langere tijd niet doorhebben hoe er inbreuk wordt gemaakt op hun psychische integriteit. En op basisscholen zijn er mensen die misschien niet vaardig genoeg zijn om te begrijpen dat sprake is van sociale uitsluiting.” (VT-I)

“Ik denk dan gelijk in juridische zin: wanneer maak je dan precies een inbreuk op iemands psychische integriteit en hoe ga je dat aantonen?” (SH-I)

“Wat bij de één een inbreuk is op de psychische integriteit, is dat bij de ander nog niet. En dat maakt het meteen zo ingewikkeld. Dus ik denk dat vormen van psychisch geweld misschien nog meer gezocht moeten worden in wat iemand als dader ermee bedoelt te bereiken.” (Adv-I)

“Ik vind de definitie wel mooi, maar het roept het ook meteen de vraag op wat psychische integriteit is. Valt een privacyschending er ook onder? Het verplaatst het definitieprobleem mogelijk alleen maar. Ik denk dat de interessante vraag is: definieer je het vanuit de handeling of definieer je het vanuit de ervaring?” (Adv-III)

Afbakeningsproblemen komen ook op andere manieren aan bod, waarbij eveneens merkbaar is dat respondenten de passendheid van definitiekenmerken deels conceptueel benaderen, maar deels ook in het kader van de concrete functionaliteit van een definitie:

"Ik vind de definitie eerlijk gezegd veel te ruim. Waar ik bijvoorbeeld aan denk, zeker als psychisch geweld ook strafbaar wordt, is aan ontrouw. Ontrouw is echt een inbreuk op je psychische integriteit. Maar gaan we dat geweld noemen en strafbaar maken? Ik vind dat ingewikkeld." (VT-III)

"Hij zou voor mij beter passen als ook een element van dreiging en angst wordt toegevoegd aan de definitie, want dat is ook wat bij al die vormen van psychisch geweld en intieme terreur heel erg op de voorgrond staat. Ook al heeft het slachtoffer soms niet door dat hij of zij wordt *gegaslight* bijvoorbeeld, de angst is er wel. Als iets psychisch onaangenaam is, is het daarmee nog niet per se psychisch geweld." (VT-III)

"Ik zit nog na te denken over de vraag of het in deze definitie wezenlijk is om een verschil te maken tussen mishandeling en verwaarlozing. Binnen Veilig Thuis maken wij bij mishandeling vaak een onderscheid tussen verwaarlozing en bewust toegebracht geweld. Bij psychische verwaarlozing zou je kunnen denken aan ouders die niet toekomen aan de psychische behoefte van hun kind. Gebrek aan die competenties kan grote schade toebrengen aan het kind. Maar als ik denk aan psychisch geweld, dan denk ik inderdaad meer aan een element van dreiging of aan het bewust toebrengen van schade." (VT-IV)

3.3 Slotbeschouwingen

Uit de gesprekken met respondenten over de definitie van 'psychisch geweld' kan ten slotte een aantal fundamentele vraagstukken worden gedestilleerd. Bij het bepalen van het belang van zo'n vraagstuk, is het – zo bleek zojuist al uit de citaten – moeilijk om onderscheid te maken tussen enerzijds het belang dat al bestaat op grond van conceptuele overwegingen, dus op grond van de talige implicatie van het begrip, en anderzijds het belang dat ontstaat doordat alvast wordt nagedacht over de functie die het begrip concreet moet gaan vervullen. Als in ieder geval wordt gelet op de mate waarin respondenten twijfelen over of juist hameren op bepaalde eigenschappen, komen de volgende vraagstukken in beeld.

Allereerst het vraagstuk over de ondergrens. Wat is *geweld*, en wat nog niet? En wat is *psychisch geweld*, en wat nog niet? Hierbij is ook de gedachte merkbaar dat voor een zekere inflatie van begrippen moet worden gewaakt. In relatie tot het slachtoffer, of mogelijk slachtoffer, wordt opgemerkt dat niet elk psychisch ongemak relevant zou moeten zijn. De vereiste intensiteit of indringendheid is las-

tig te bepalen. Tegelijkertijd komt naar voren dat de ervaring van het slachtoffer wellicht niet maatgevend mag zijn, omdat een slachtoffer soms niet staat in zijn of haar slachtofferschap te onderkennen. In relatie tot de dader, of mogelijke dader, wordt regelmatig opgemerkt dat 'psychisch geweld' toch een zekere mate van bewust handelen veronderstelt, dus een bepaalde intentionaliteit of bedoeling. Voorts wordt onderscheid gemaakt tussen een definitie die aanknoopt bij de (veronderstelde) ervaring of het gevolg (zoals 'psychisch leed', 'psychisch letsel' of 'geestelijke beschadiging') en een definitie die aanknoopt bij de gedraging en specifieke aard daarvan ('manipuleren', 'angst aanjagen' et cetera). En wat die gedraging betreft, valt op dat veel respondenten niet willen uitsluiten dat ook een enkel incident 'psychisch geweld' zou kunnen opleveren. Daartegenover staan enkele respondenten die de stelselmatigheid van de gedraging toch een vereiste vinden voor de term 'psychisch geweld', dus niet alleen voor termen als 'intieme terreur' en 'dwingende controle'. Ten slotte is het vermelden waard dat, naast 'psychische integriteit', ook de geestelijke gezondheid, het geestelijk welzijn en de geestelijke zelfbeschikking vaak worden genoemd als uitdrukking van het individuele belang dat door psychisch geweld wordt geschonden.

Voor de meeste respondenten zijn de genoemde vraagstukken typerend voor de complexiteit van hun werkzaamheden in het kader van de bestrijding van psychisch geweld. De vraagstukken zullen in de komende hoofdstukken dan ook vaker aan bod komen, in het bijzonder bij de bespreking van een mogelijke aparte strafbaarstelling van psychisch geweld (hoofdstuk 6).

4.

Verloop van psychisch geweldzaken

4.1 Inleiding

Zowel de centrale onderzoeksvraag ('hoe verloopt de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld?') als logischerwijs ook een zeer groot deel van de deelvragen pogen het verloop in kaart te brengen van zaken waarbij psychisch geweld een rol speelt. Het doel van dergelijke vragen is het genereren van inzicht in de praktische aanpak bij psychisch geweld, en zodoende inzichtelijk te krijgen waar de eventuele knelpunten zich bevinden en waar deskundigheidsbevordering relevant en/of noodzakelijk zou zijn. Deze onderzoeksvragen zijn vertaald naar het tweede topic in de interviewvragenlijst, namelijk het topic 'verloop' (zie ook Bijlage I). Het topic 'verloop' en de bijbehorende interviewvragen waren opgesteld om de verschillende respondentengroepen de gelegenheid te geven om de stappen en bijbehorende overwegingen te schetsen wanneer een casus met psychisch geweld binnenkomt, en daarbij aan te kunnen geven waar in het proces knelpunten worden ervaren. Bij de juridische respondentengroepen werd tevens uitgevraagd welke vormen van psychisch geweld strafbaar zijn en zo ja, op grond van welke bepaling(en). Hierbij is aandacht voor het aspect van bewijsvoering, zoals onder andere het aantonen van de omvang en aard van de psychische schade/klachten, of het aantonen van een causaal verband tussen psychisch geweld en potentiële gevolgen daarvan.

In dit hoofdstuk worden de resultaten van deze interviewvragen besproken aan de hand van een tweedeling. Paragraaf 4.2 biedt een overzicht van de praktische stappen die worden gezet, per respondentenpartij, bij binnenkomst van psychisch geweldzaken. Paragraaf 4.3 gaat vervolgens dieper in op de verschillende overwegingen en knelpunten die worden ervaren in dit proces.

De opzet van dit onderzoek, en daarmee de keuze voor de acht respondentenpartijen, maakt dat er per definitie grote verschillen zitten in het verloop van zaken waarin psychisch geweld een rol speelt. Immers is de functie van een officier van justitie fundamenteel anders dan die van een wijkagent of reclasseringsmedewerker, en komen de zaken per partij met andere doeleinden binnen. Derhalve zullen de resultaten in paragraaf 4.2 per respondentenpartij en op praktisch niveau weergegeven worden. In het bespreken van de overwegingen en knelpunten is er ruimte om meer overkoepelend de resultaten te bespreken, en te analyseren of hier collectieve aspecten in bestaan en wat dit impliceert voor de aanpak van psychisch geweld binnen de volledige keten.

4.2 Het verloop van psychisch geweldzaken

De acht respondentenpartijen worden voor het overzicht ingedeeld in twee groepen: hulpverleningsinstanties (te weten Veilig Thuis, Slachtofferhulp Nederland, Raad voor de Kinderbescherming en de reclassering) en juridische partijen (de rechterlijke macht (het OM en de zittende magistratuur)), advocatuur en de politie). Belangrijk te benadrukken is dat er grote regionale en individuele verschillen bestaan binnen de verschillende partijen. Bij veel organisaties hebben verschillende eenheden, regio's of afdelingen hun eigen methoden van aanpak. Dit hoofdstuk rapporteert de ervaringen van de door ons geïnterviewde respondenten. Hun werkpraktijk kan daarin afwijken van eenheden binnen dezelfde organisatie elders in het land.

4.2.1 Hulpverleningsinstanties

Drie van de vier hulpverleningsinstanties die in het onderzoek vertegenwoordigd zijn, ontvangen meldingen over geweldsincidenten meestal rechtstreeks via de politie. Dat betreft Slachtofferhulp Nederland (SH) waarbij voor hen de door de politie gemaakte categorisering bepalend is voor het fenomeen; "als iemand aangifte doet ... dan, even kort gezegd, plakt de politie daar een label op. Bijvoorbeeld 300 mishandeling. En dat is hoe het bij ons binnenkomt en dat houden wij dan ook aan." (SH-III) Wat de reclassering betreft kan een zaak – afhankelijk van de afdeling en de specifieke functie van de professional – ook binnenkomen via een melding huisverbod.

"Er wordt een melding gedaan bij de politie, kan door burens zijn, kan door een achterblijver of zoiets zijn die dat doet en de politie komt ter plaatse. In ons geval is een hulpofficier van justitie gemachtigd om daar naar te kijken en een risico-inschatting in te vullen, en die beslist uiteindelijk met mandaat van de burgemeester om het huisverbod op te leggen. En dan stappen wij in." (Rec-III)

Vervolgens vindt hier een screening plaats met het risicotaxatie-instrument huiselijk geweld (RiHG), waarbij ook wordt gekeken naar emotionele vlakken, dus de vraag of er sprake is van emotionele mishandeling. Indien sprake is van emotionele mishandeling, dan wordt dit in de zorgoverleggen en in de gesprekken met de achterblijvers besproken. Bij een verdenking van psychisch geweld wordt wel melding gemaakt bij Veilig Thuis. Veilig Thuis (VT) krijgt echter de meeste meldingen ook via de politie. Na een melding wordt ook hier dan een veiligheidstaxatie doorgevoerd met de

vraag om welke type geweld het gaat en of er sprake is van kindermishandeling of huiselijk geweld. Heel anders is dit voor de Raad voor de kindbescherming (RvdK) voor wie het belang van het kind altijd centraal staat. De Raad wordt door de rechtbank om advies gevraagd, indien er zorgen zijn over de relaties van de ouders en de situaties van de kinderen. Dit speelt met name in echtscheidingszaken maar kan ook “vanuit zorg vanuit de gemeente binnenkomen” (RK-II). Het onderscheid met de andere drie hulpverleningsinstanties is dan ook dat de Raad voor de Kinderbescherming met name via civiele zaken kennisneemt van psychisch geweld. Strafzaken spelen hier nauwelijks een rol, licht een respondent toe:

“Het gebeurt wel eens dat wij een onderzoek doen of dat er een zitting is waarin een strafzaak loopt tegen een vader, of moeder, kan natuurlijk ook. Dus in die zin dat het wel een factor is binnen het onderzoek en dat je die informatie wel deelt of daar contact over zoekt.” (RK-II)

De respondenten van de hulpverleningsorganisaties wijzen erop dat psychisch geweld in principe via feitelijke gegevens of via meldingen fysiek geweld binnenkomt. Dit kan voor Veilig Thuis een melding kindermishandeling of huiselijk geweld al dan niet fysiek geweld zijn en voor de reclassering een melding zijn in verband met een huisverbod. Slachtofferhulp komt ermee in contact door bijvoorbeeld een melding van mishandeling of stalking door een slachtoffer zelf en de Raad voor de Kinderbescherming bijvoorbeeld via een contactverbod.

Volgens de reclassering zijn er weinig zaken toegespitst op alleen psychisch geweld, wat volgens de respondenten ermee te maken heeft dat ze pas informatie krijgen als er strafrechtelijk iets relevant is. En aangezien psychisch geweld strafrechtelijk bijna niet aan te pakken en te vervolgen is, komt het volgens een respondent zo weinig in beeld:

“Het komt vaak binnen, wat we net al zeiden, als fysiek geweld of echt iets feitelijk zoals stalking. Kijkend naar de toezichthoudende rol – ik ben dan drie dagen toezichthouder – dan krijg je een feitelijke zaak binnen met een vonnis, met een veroordeling, met bijzondere voorwaarden en ga je in gesprek met die mensen. Als je dan echt kijkt naar huiselijk geweld, dan ben je erop gefocust om dat slachtoffer ook te bevragen en te betrekken. En dan probeer je psychisch geweld te signaleren en daar op enige manier invloed op te hebben. Maar het blijft natuurlijk altijd iets waar je niet echt grip op kunt krijgen.” (Rec-II)

Tegelijk ziet de reclassering hier ook een belangrijk taak voor zich zelf. Respondenten van de reclassering geven aan dat er nog wel eens signalen worden gemist, waardoor mogelijke aspecten van psychisch geweld onvoldoende wordt meegenomen in een advies voor een zitting. Als je het niet weet, ga je het ook niet zien, vertelt Rec-IV, of kun je het ook niet signaleren, aldus Rec-I. Ook wordt er soms te weinig aandacht aan besteed: “Want als je het hebt over een mishandeling. Nou ja, ik kan me voorstellen dat psychisch geweld wel eens vergeten wordt en dat dat soms voorafgaat aan mishandeling.” (Rec-V)

Respondenten van Veilig Thuis wijzen erop dat hun taak het beoordelen en beschermen is, signaleren is dus wel een belangrijke taak: “we moeten dossier opbouwen, met elkaar allemaal alle signalen blijven verzamelen tot we dermate een patroon hebben dat de politie er ook iets mee kan.” (VT-I) Via de politie krijgen ze in eerste instantie alleen de contactgegevens, vervolgens wordt de cliënt actief benaderd en gevraagd wat de behoeftes zijn.

Slachtofferhulp vertelt dat ze veelvoudige meldingen van stalking al dan niet in verband met huiselijk geweld ontvangen.

“Dat komt wel echt met een hele grote regelmaat voor en in de gesprekken met de slachtoffers die we dan voeren komt ook echt wel naar voren hoe groot de impact is, psychisch gezien, van die stalking en van die bedreigingen. Dus ja, het zijn wel echt op psychisch level zaken die er heel erg inhakken bij slachtoffers. Dat is heel duidelijk ja.” (SH-II)

Ook in gevallen dat slachtoffers rechtstreeks met hen contact opnemen heeft Slachtofferhulp een beschermende rol, met name wat de slachtofferrechten betreft:

“bij een stalkingslachtoffer ben je bijvoorbeeld veel meer bezig met niet alleen het voorbereiden van de standaard zaken – de standaard slachtofferrechten die je hebt in het kader van schade en dat soort zaken allemaal. Maar ook het stukje veiligheid en bescherming. Oké, hoe gaat het op dit moment met jou? Duurt de stalking nog voort of niet? Is er iets wat wij voor jou kunnen betekenen? Moeten we je ondersteunen bij aanvullende beschermingsmaatregelen? In die zin kan de ene zaak anders zijn dan de andere.” (SH-I)

Dit is vergelijkbaar met de werkwijze van Veilig Thuis. De respondenten wijzen erop dat het aantal meldingen die alleen gaan over psychisch geweld relatief klein is: fysiek en psychisch geweld zijn vaak met elkaar verweven. Zo is

er regelmatig psychisch geweld naar aanleiding van het fysieke geweld, of juist andersom. Na een melding en een eerste veiligheidstaxatie gaat Veilig Thuis in gesprek met het slachtoffer (en in afweging met gedragswetenschapper, soms ook met de pleger) om meer informatie te verzamelen. Hier wordt dan gekeken of er ernstige vormen van psychisch geweld aan de orde zijn. In dergelijke gevallen vindt er afstemming plaats met de gedragswetenschapper. Het doel is een goede inschatting te maken van welke vormen van (psychisch) geweld er spelen en hoe dit kan worden aangepakt. Het signaleren is volgens de respondenten van Veilig Thuis dan ook belangrijk om een passende aanpak respectievelijk interventie te kiezen.

“Dus ik denk dat je altijd moet kijken, wat is er nou aan vooraf gegaan en wat is er daarna gekomen. En ik denk ook wel: bij ons zijn er heel veel toch ook wel complexe scheidingen. Heel veel. En dan: hoe gaan deze mensen met elkaar om? Hoe belasten ze de kinderen daarmee? Demonisering van de ander? [...] als je uit elkaar bent, dan krijg je vaak te horen: je mag de ander niet demoniseren. En dat is het spanningsveld waar we in zitten. Dat is ingewikkeld, want is iemand de andere ouder aan het demoniseren of is iemand aan het vertellen over alles wat hij heeft meegemaakt? En hoe bepaal je dat?” (VT-I)

Typische vragen zijn dan bijvoorbeeld of er goed genoeg ouderschap is; of dit een incident is, of er een patroon is dat naar geweld toeloopt; er een huisverbod is; er sprake is van wanhoop en stress wat tot incident en huisverbod heeft geleid; bestaat het patroon uit kleineren en controleren, en zo ja, door wie; en hoe is het patroon te doorbreken?

Ook door de Raad voor de Kinderbescherming wordt aan dossieropbouw gewerkt om de rechtbank advies te kunnen geven:

“Bij feitenonderzoek, en dat geldt ook bij een raadsonderzoek, vind ik altijd prettig als er iets voorhanden is, zoals: ‘de huisarts zegt dit; het OM heeft dat veroordeeld’. Maar heel vaak heb je dat ook niet. En als het dan zijn woord tegen haar woord is, dan is dat heel lastig. Dan ja, dan kijk je ook naar het kind, wat de wens van het kind is. Dat is lastig. Kijk bij fysiek geweld, dan zie je nog wel eens een foto met een blauw oog, zeg maar. Maar ja, bij psychisch geweld is dat er ook niet. Ja, dat maakt het ook lastig.” (RK-I)

De verwevenheid is dus, zoals beschreven, voor alle vier hulpverleningsinstanties typerend voor de aard van zaken

van psychisch geweld waarmee de respondenten mee te maken krijgen. Het betreft de samenhang met fysiek geweld of zit in de context van huiselijk geweld of van stalking. De betrokken professionals wijzen in de interviews erop dat bovendien in veel gevallen de casuïstiek complex is. Vaak is er sprake van meerdere problemen die met het geweldsdelict verbonden zijn die via een melding binnen komt. Veilig Thuis noemt hier de casuïstiek van complexe scheiding als voorbeeld waar ook de veiligheid van de kinderen, AVG-kwesties, vertrouwen van de slachtoffers en gedragspatronen van de daders en het voorafgaande verhaal aandachtspunten moet zijn. Hetzelfde geldt volgens de respondenten ook voor stalking en intieme terreur.

Voor de Raad voor de Kinderbescherming zijn de zaken ook complex door hun specifieke opdracht en de focus op het belang van het kind. Situaties met heel veel zorgen over psychisch geweld voor kinderen zijn juist ook voor de kinderen heel ingewikkeld met name in hun relatie met de ouders.

“Dus het feit dat er huiselijk geweld in een relatie plaats heeft gevonden wil niet altijd zeggen dat die betreffende man dan bijvoorbeeld geen goede vader kan zijn voor een kind. Het is natuurlijk complex, maar het uitgangspunt is wel altijd dat je kijkt wat er wel aan contact kan zijn. En ik kan me voorstellen dat dat voor jullie raar overkomt. Maar dat is natuurlijk heel erg de focus van onze insteek en onze manier van kijken naar wat is belangrijk voor de ontwikkeling van het kind ook.” (RK-II)

Volgens de reclassering pakt de meldcode huiselijke geweld en kindermishandeling het psychisch geweld ook niet altijd goed. De meldcode zet wel aan tot denken, zegt Rec-III. Zo zijn er 3RO-breed afspraken gemaakt,

“dat bij elke zaak – of het nou een vermogensdelicten is, of wel huiselijk geweld – we moeten nadenken over de vraag of hier sprake is van huiselijk geweld? En als adviseur ben je daar wel op gespitst, want dan ga je alle leefgebieden bij langs. Het is wel de bedoeling dat je er aandacht voor hebt bij elke cliënt, ongeacht welk delict er binnenkomt.” (Rec-I)

4.2.2 Juridische partijen

Voor de vier juridische partijen begint het strafrechtelijke verloop normaliter bij de politie. Hier komt een zaak van (mogelijk) psychisch geweld binnen als melding, aangifte, of observatie van een politieagent, bijvoorbeeld na een huisbezoek. Een groot knelpunt daarin, wat onder 4.3

nader wordt besproken, is dat het bij binnenkomst meestal nog niet duidelijk is dat het om psychisch geweld gaat. Zo noemt P-III dat fysiek geweld, en niet de psychische mishandeling, doorgaans “het gene [is] waarvoor mensen bij de politie aankloppen. [...] En pas meestal als er dan doorgevraagd wordt, dan ontrolt dat grotere plaatje.” Op het moment dat er een melding wordt gedaan bij de politie, of uiteindelijk aangifte, is het zaak dat er een strafbaar feit aan wordt gekoppeld. Dat maakt dat er een sterke incidentgerichte focus is, waarbij een specifiek voorgevallen feit vaak de aandacht krijgt. “En we nemen eigenlijk niet de tijd om naar een stuk historie te vragen”, aldus P-I, terwijl dat wel nodig is om de context van psychisch geweld goed in kaart te brengen. Door deze benadering blijft psychisch geweld vaak onopgemerkt, zeker wanneer er ook sprake is van fysiek geweld. Daarbij wordt door meerdere respondenten erkend dat hierbij wel een verandering zichtbaar is bij het OM, en daarmee ook bij de politie: P-III stelt dat “voor huiselijk geweld en ook voor stalking eigenlijk een meer patroongerichte benadering noodzakelijk [is]. En die visie wordt volgens mij wel steeds meer omarmd, zowel bij OM als bij politie.”

Een aangifte is altijd van een of meer strafbare feiten. De politie dient dus bij een aangifte direct te identificeren wat er aan de hand is. Zoals genoemd, kan dat lastig zijn wanneer er sprake is van psychisch geweld. Om psychisch geweld – en specifiek de bredere context en het patroon ervan – bij het aangifte- of meldingsproces goed in kaart te brengen zijn enkele initiatieven genomen. Zo worden bij bepaalde eenheden vragenlijsten ontwikkeld, lijkend op de vragenlijsten waarmee stalking in kaart wordt gebracht, om sneller en beter psychisch geweld te kunnen detecteren.

Voorafgaand aan het aangifteproces houdt de politie op sommige plekken ook een vinger aan de pols bij huiselijk geweldzaken. Bij de eenheid van P-I worden bijvoorbeeld twee keer per week in een overleg alle meldingen van huiselijk geweld besproken. “En met regelmaat haal je ook casussen eruit dat je denkt: ik krijg hier wel pijn in m’n buik van. En dan laten we met name onze wijkagent toch die kant op gaan.” Hierbij worden de wijkagenten specifiek geïnstrueerd om oog te hebben voor psychische mishandeling en de vragen die ze kunnen stellen om daar grip op te krijgen. Mogelijke slachtoffers worden in dergelijke gevallen – waar gepast – aangespoord om aangifte te doen.

Bij het OM is het uiteraard afhankelijk van de functie op welke wijze de respondenten te maken krijgen met psychisch geweldzaken. De geïnterviewde officieren gaven aan dat er een duidelijke schifting plaatsvindt op basis van ernst van de verdenking. Dit hangt in sterke mate af van de zogenaamde SASH (Screening Assessment for Stalking

and Harassment) formulieren die worden ingevuld door de politie bij melding of aangifte van stalking. De SASH is een vragenlijst waarmee het veiligheidsrisico voor het slachtoffer wordt ingeschat op basis van een score van laag, midden of hoog. Wanneer er sprake is van een ‘hoge SASH’ bij OM-I, dat wil zeggen een hoog veiligheidsrisico, dan wordt de zaak opgeschaald en komt terecht bij specifieke huiselijk geweld officieren. In de praktijk ziet respondent OM-I daardoor weinig zaken van psychisch geweld bij hem op ZSM. “Een hele enkele keer komt er op een gewone PR zitting een stalkingszaak voorbij die dan niet zo heftig is. Maar dan is ook al het werk eigenlijk al gedaan totdat ik erbij betrokken raak.” ZSM fungeert daardoor als een soort triage: een inschatting van de ernst, of er nog meer bewijs nodig is en of het OM moet of wil voorgeleiden. Dit resulteert in het onderbrengen van de zaken bij de meest passende afdeling. OM-II beaamt dit en geeft aan dat, ondanks dat het bij haar parket iets anders loopt, de heftigere zaken snel worden opgeschaald. Dit resulteert niet alleen in een meer specialistische officier op de zaak, zoals portefeuillehouders huiselijk geweld, maar wordt ook de samenwerking met de politie opgeschaald naar de districtsrecherche en gekeken naar mogelijk extra beveiligingsmaatregelen.

Het OM kijkt per zaak of er voldoende bewijs is om te gaan vervolgen of niet. Zo niet, dan kan er in samenwerking met de politie nog gekeken worden of er meer bewijs verzameld kan worden. Een dilemma, door beide officieren genoemd, is dat veel psychisch geweld één op één plaatsvindt. Als er wel voldoende bewijs is, hangen de vervolgstappen af van de ernst van de zaak maar ook de verdachte zelf, bijvoorbeeld of het een recidiverende verdachte is. Kan de zaak worden afgedaan met bijvoorbeeld een gedragsaanwijzing¹ en de dagvaarding meegeven, dan heeft dat de voorkeur, maar als het ernstig is of (veel) recidive kan worden besloten tot voorgeleiding. Bij de keuze tot voorgeleiden vertelt OM-II dat de insteek daarvan ook erg kan verschillen. “En dan is het ook de vraag wil je dan voorgeleiden met de insteek om iemand in de schorsingskader meteen te krijgen zodat je meteen kunt gaan behandelen; meldplicht of elektronisch toezicht bijvoorbeeld ook in te zetten en contact- en locatieverboden. Of wil je iemand echt binnenhouden omdat er zoveel gevaar van uitgaat en er meer nodig is?” (OM-II)

Het OM is uiteraard ook belast met de beslissing om psychisch geweld separaat ten laste te leggen. OM-II geeft aan dat de overweging om psychisch geweld apart op te nemen erg sterk afhangt van de mate waarin de feiten ook al onder andere bepalingen geschaard kunnen

¹ Zie art. 509hh Sv (strafrechtelijk te handhaven met art. 184 en 184a Sr).

worden. In een door haar genoemde voorbeeldcasus, waarbij een jong kind getuige was van bepaalde gedraging die mogelijk grote gevolgen zou kunnen hebben voor het kind, werd bijvoorbeeld overwogen dat het dusdanig ernstig was dat het los opgenomen zou moeten worden in de tenlastelegging, onder art. 300 lid 4 Sr. Op het moment dat andere bepalingen al voldoen, en dat is vaak zo, wordt door OM-I en OM-II beiden geschetst dat het aspect van psychisch geweld ook meegenomen kan worden in de strafmaat.

Advocaten hebben in beginsel weinig te maken met de voorkant van het proces en komen pas later aan bod, in het kader van het bijstaan van de verdachte of het slachtoffer. Dan is de gang naar het strafrecht al ingezet, door middel van aanhouding en/of aangifte. De respondenten uit de advocateninterviews gaven allen aan vooral psychisch geweld mee te maken in de context van belaging, of in samenhang met fysiek geweld. In de ervaringen van Adv-II ziet hij dat “er altijd, of bijna altijd een fysiek component nog bij komt. Tenzij je in belaging zit, dan hoeft dat niet, maar je ziet het wel vaak.” Hoe het proces verder verloopt is in sterke mate afhankelijk van de ernst van de verdenking, nu de advocaat in hetzelfde traject zit zoals hierboven voor het OM besproken. Zo geeft Adv-I aan dat “naarmate dat ernstiger wordt, er ook meer aandacht voor het psychisch geweld [komt], denk ik. En dat komt ook omdat de expertise van de betreffende officier en de rechercheurs beter wordt.” Zoals genoemd komen iets lichtere zaken normaliter binnen bij ZSM, en worden zwaardere zaken opgeschaald. Adv-III beaamt dit: “En mijn ervaring is wel dat het heel ernstig moet zijn, wil het echt een serieuze zaak worden.” De gevolgen voor de verdachte – en dus de rol van de advocaat – zijn daar uiteraard van afhankelijk. De strafzaak is uiteindelijk een van de mogelijke uitkomsten. Andere, en veelvoorkomende aspecten, zijn het opleggen van veiligheidsmaatregelen zoals een straat- of contactverbod. In de ervaring van Adv-III worden stalkingszaken meestal pas doorgezet in vervolging indien de stalking doorgaat ná aangifte. Als het gedrag door de aangifte, en/of overige acties zoals een stopgesprek al is beëindigd, dan volgt er niet altijd een strafzaak. Dit komt overeen met de visie van P-IV, die als politieagent van mening is dat de kern van de uitkomst moet zijn dat het geweld of de belaging stopt, en dat het strafrecht slechts een van de manieren daartoe is. Adv-II geeft ook aan dat het belangrijk is het strafrecht als ultimum remedium te blijven zien, en dat er soms passendere uitkomsten zijn zoals mediation en hulpverlening.

Een van de eindstations van een zaak is uiteindelijk de behandeling door een strafrechter. Rechters staan aan het einde van de tijdlijn en krijgen daardoor weinig te maken met de verschillende overwegingen rondom aangifte, dossiers, en de keuze om wel of niet te vervolgen. De keuzes die in dit stadium nog te maken zijn, in de context van het verloop van psychisch geweldzaken, zien vooral op de beoordeling van bewijs. Een grote belemmering in het vaststellen van de feiten is dat psychisch geweld-zaken vaak achter de voordeur plaatsvinden en er geen getuigen zijn. De volgende bewijsvraag, specifiek bij zaken waarin art. 300 lid 4 Sr ten laste is gelegd, is of dergelijk geweld ook heeft gezorgd voor een benadeling van de gezondheid. Hierover zegt ZM-II: “Moet iemand dan een verklaring van een psycholoog of psychiater hebben of niet? Of kan dat ook uit andere dingen blijken? Is het misschien een feit van algemene bekendheid? Dat zijn de vragen die vervolgens aan de orde komen.” Hierbij wordt benadrukt dat het erg belangrijk is hoe de feiten ten laste gelegd zijn en of dat op een handige en een goede manier is gebeurd. Uiteindelijk is de rechter daaraan gebonden, wat de fundamentele rol van het OM weerspiegelt in dit proces. “Soms is dat [de tenlastelegging] gewoon niet echt heel duidelijk of specifiek genoeg omschreven en dan kom je al snel in bewijsproblemen”, aldus ZM-II. De rechters hebben hierbij aangegeven dat een goede tenlastelegging duidelijk beschrijft welke feitelijke handelingen er hebben plaatsgevonden en wat hiervan de gevolgen zijn geweest, waardoor de gezondheid is benadeeld. De rechters spreken hierbij over het ‘verfeitelijken’ van de tenlastelegging.

In het bewijzen van de benadeling van de gezondheid spelen algemene ervaringsregels een grote rol. ZM-II geeft aan dat wanneer een gedraging dermate ernstig is, zoals langdurige vrijheidsbeperking of incest, dat er vanuit algemene ervaringsregels geredeneerd kan worden om de benadeling van de gezondheid te bewijzen. Bij minder veelvoorkomende of minder (op het oog) zware gedragingen is er sneller extern bewijs nodig, zoals een rapportage van een deskundige. Bij een dergelijk rapport is het causale verband een aspect waar de rechters zich over moeten buigen. Het moet bewijsbaar zijn dat de benadeling, zoals in het rapport weergegeven, is ontstaan door de psychische mishandeling. ZM-II geeft het volgende voorbeeld om dit te illustreren: “Kijk, iemand die in het werk een situatie meemaakt waardoor die overspannen thuis komt te zitten. Ja, het kan ook een beetje de kwestie zijn van de druppel die de emmer die al tot het randje gevuld was heeft doen overlopen.” In dergelijke gevallen zal de rechter moeite hebben om het verband te bewijzen.

Specifiek over de toepasbaarheid van de huidige strafbepalingen op psychisch geweldzaken wordt het volgende gezegd. Opvallend is dat zowel bij een OM-interview als een politie-interview wordt genoemd dat art. 300 lid 4 Sr psychische mishandeling specifiek voor kinderen strafbaar zou stellen. Ondanks dat dit inderdaad de meest voorkomende zaken zijn uit de feitenrechtspraak, zoals blijkt uit Hoofdstuk 2, is de bepaling niet specifiek toegespitst op kinderen. De respondenten geven aan dat deze bepaling nog weinig voet aan de grond krijgt bij volwassenen. Tijdens het interview met de officieren is gevraagd waarom art. 300 lid 4 Sr (nog) niet echt wordt gebruikt. OM-I zegt daarover dat dit samenhangt met de bewijsbaarheid van de bepaling en het voorhanden hebben van alternatieven.

“Want het is lastig te bewijzen natuurlijk, de benadeling van de gezondheid, en vaak kan je ook wel uit de voeten met andere artikelen die dan net zo passend zijn bij zo’n casus omdat het heel zelden [...] sec alleen maar dat is, ‘benadeling van de gezondheid’. Dan is het misschien makkelijker om dat dan bij de strafmaat mee te nemen, dat dat ook een rol heeft gespeeld, dan dat dan echt ten laste te leggen.” (OM-I)

De respondenten geven aan dat de strafbepaling van art. 300 niet helemaal de lading lijkt te dekken wat betreft psychisch geweld, en dan specifiek intieme terreur. Er wordt dan regelmatig teruggevallen op het fysieke aspect, wat vaak ook aanwezig is. Dat wordt door de respondenten echter als onbevredigend ervaren, zoals verwoord door P-III:

“Ik herken wel een groot gat tussen de impact van het psychische geweld en dan de uiteindelijk tenlastelegging op het fysieke geweld. Daar zit wel een groot gat tussen. Dus dat je eigenlijk met die tenlastelegging, als je die dan op fysiek geweld toespitst – wat er dan ook vaak wel is – dan wordt het bijvoorbeeld weggeschreven onder eenvoudige mishandeling. En als je dan kijkt wat voor verhaal daaronder ligt, ook qua psychische mishandeling, dan voel je wel echt: het recht heeft hier geen antwoord op de casuïstiek.” (P-III)

Over de toepasbaarheid van dwang wordt door de politie genoemd dat deze vaak bij huiselijk geweldzaken toegevoegd wordt, en vaak als vangnet wordt gebruikt bij stalking. “Dat op het moment dat men vindt dat stalking niet bewezen kan worden je vaak wel [artikel] 284 [Sr] ten laste kan leggen”, aldus P-I. Dit wordt ook genoemd door OM-II, zeker in zaken waarbij het twijfelachtig is of aan de stelselmatigheid van belaging voldaan kan worden. “Dan kan dwang een mooi vangnet zijn”. Adv-III geeft aan dat dwang

wel eens ten laste wordt gelegd, maar dat hier weinig straf op staat en het daarom niet altijd passend wordt geacht. Over een recente zaak, waarbij ook dwang ten laste was gelegd, zegt ze: “Als die poging tot doodslag bewezen wordt, dan maakt dat niet uit voor die strafmaat dat er ook nog een veroordeling voor dwang zit waar maar nauwelijks gevangenisstraf op staat. Maar voor die erkenning voor het slachtoffer is het heel belangrijk dat dat ook onderdeel is van een strafzaak” (Adv-III). De strafbepaling heeft daarvoor ook een genoegdoenend effect. Naast dwang, belaging en mishandeling wordt door het OM nog het overtreden van een gedragsaanwijzing (art. 184 en 184a Sr jo. art. 509hh Sv) als handvat genoemd, wat regelmatig voorkomt bij zaken van psychisch geweld.

Het soort zaken van psychisch geweld is bij alle juridische partijen vrijwel unaniem in de context van huiselijk geweld, en in mindere mate gekoppeld aan kindermishandeling. Ook wordt er vrijwel enkel gesproken over zaken waarbij psychisch geweld voorkomt in samenhang met een fysiek geweldcomponent. Een uitzondering hierop zijn enkele ervaringen met psychisch geweld bij kinderen, genoemd door rechters en officieren, al speelt er in dergelijke zaken ook vaak fysiek geweld, maar is dit geweld niet altijd gericht op het kind. Het kind is hier dan bijvoorbeeld getuige van geweest. Dit suggereert dat er maar weinig zaken zijn van sec psychisch geweld die uiteindelijk in de strafrechtssketen terecht komen, evenals weinig zaken buiten de huiselijke sferen, althans gebaseerd op de ervaringen van onze respondenten.

4.3 Knelpunten in het verloop van psychisch geweldzaken

In de procesgang van zaken van psychisch geweld worden – zoals hierboven ook sporadisch genoemd – regelmatig knelpunten ondervonden. In de interviews met de partijen werd duidelijk dat er enkele overkoepelende knelpunten zijn die in meerdere fases van het (straf)proces aan de orde komen, en dus als overstijgend kunnen worden gekwalificeerd. Met andere woorden, uit de analyses bleek dat er knelpunten zijn die niet alleen door de verschillende partijen kunnen worden herkend, maar die ook dilemma’s verklaren gedurende het proces, zowel van eerste kennisneming van (mogelijk) psychisch geweld tot aan overwegingen aangaande bewijs en veroordeling. De volgende vier paragrafen behandelen deze vier overkoepelende knelpunten, te weten de bewijsgerichte focus van het strafrecht, de incidentgerichte werkwijze van verschillende instanties, de complexiteit en heterogeniteit van psychisch geweld en het onbegrepen of onbekende slachtoffergedrag.

4.3.1 Strafrecht gericht op bewijs(baarheid)

Een eerste knelpunt in het werkproces is volgens verschillende respondenten de focus op bewijs. Er is een sterke focus op het verzamelen van feiten die ook bewijsbaar zijn en dit dan in het dossier te kunnen documenteren. Nu is dat in de kern geen onlogische of onwenselijke trend: de politie en het OM zijn immers belast met het wel of niet inzetten van de gang naar het strafrecht, en het vermoeden van strafbare feiten (op basis van bewijs hiervan) is de basis voor deze beslissing. Voor zaken van psychisch geweld kan een dergelijke bewijsgerichte focus echter een knelpunt zijn. De gevolgen van psychisch geweld is minder zichtbaar in verhouding tot fysiek geweld en bewijs voor psychisch geweld wordt daardoor niet altijd herkend. Dit is een knelpunt voor zaken waar psychisch geweld op zichzelf staat, waardoor het OM sneller besluit om niet te vervolgen. Maar ook in zaken waarbij fysiek en psychisch geweld vaak gepaard gaan – en zoals genoemd, waren dergelijke zaken het meest voorkomend bij de respondenten uit dit onderzoek – gaat de aandacht al gauw naar het fysieke geweld, waardoor het psychische geweld een minder duidelijke tot geen rol krijgt in de vervolging. Zo stelt OM-III dat zij sneller zal opteren voor een focus op fysiek geweld in de tenlastelegging:

“...want als we kijken naar de bewijsbaarheid van het psychische element – wat natuurlijk best vaak voorkomt als we het hebben over huiselijk geweld – dan zijn dat situaties tussen twee personen, en is het toch vaak het verhaal van de één tegen de ander.” (OM-III)

Bij het fysieke aspect kun je echter letsel meenemen als afzonderlijk bewijs. Kortom, psychisch geweld wordt niet gezien, of vergeten, omdat fysiek leed of letsel als voldoende bewijs voor de aanwezigheid van (huiselijk) geweld geldt. Bij een melding huiselijk geweld wordt bijvoorbeeld allereerst gevraagd naar fysiek letsel en, indien aanwezig, niet verder gezocht. Het grotere achterliggende verhaal wordt daardoor regelmatig gemist. Ondanks dat er dan als nog vervolging zou kunnen plaatsvinden op het fysieke aspect, geven respondenten aan dat dit geen recht doet aan de daadwerkelijke situaties en dat dit als onbevredigend wordt ervaren door slachtoffers.²

Een van de rechters benoemt dat dit knelpunt, dat is de aandacht voor bewijs, met name uit de dossiers van politierechters blijkt.

“Vaak zie je dat met name ook in de politierechter-dossiers... uiteindelijk is dan één klap teveel en dan wordt uiteindelijk of via de burens of rechtstreeks aangifte gedaan en dan wordt er met het slachtoffer gesproken. En dan blijkt dat er inderdaad een patroon is van geweld en onderdrukking en gescheld en kleinering. Maar uiteindelijk komt vaak alleen maar die ene klap. Ja, daar kom ik wel weer op de bewijsvoering, maar dat is vaak het enige wat de tenlastelegging haalt omdat daar dan bewijs voor is, omdat dat dan net wordt gehoord of dat de politie op dat moment ter plaatse is. Maar dan wordt wel duidelijk dat het patroon er eigenlijk wel is. Ja, dat dus. Wat we zien is het topje van de ijsberg.” (ZM-I)

Dit wordt beaamd door slachtofferadvocaat Adv-III, die aangeeft dat de bewijsgerichte aanpak sterk voortkomt uit de handelwijze van de politie. In haar ervaring worden omstandigheden of factoren die niet rechtstreeks een strafbaar feit bewijzen niet altijd meegenomen in het dossier. Ze geeft aan dat juist bij psychisch geweldzaken “... kan iets wat op zich niet iets bewijst, wel maken dat iets anders geduid moet worden als psychisch geweld. Als je terugrijpt bijvoorbeeld op wat iemand heeft meegemaakt, iets ergs, kan de interpretatie daarvan anders worden.” Met andere woorden, aspecten die op zichzelf staand geen bewijs leveren voor strafbare feiten, kunnen juist bij psychische mishandeling de noodzakelijke context verschaffen om aan te tonen dat er wel degelijk sprake is van bijvoorbeeld een patroon, intimidatie of vernedering. De betekenis van bewijs is daarmee aan verandering onderhevig: klassiek ‘bewijs’ zoals bij fysiek geweld is regelmatig niet aanwezig voor psychisch geweld, terwijl aspecten die niet direct bewijswaardig overkomen juist de noodzakelijke context bieden waardoor bepaalde handelingen bewezen

² Door het vervolgen van (enkel) het fysieke geweld kan er echter wel worden bijgedragen aan het bestrijden van psychisch geweld. Zo kunnen er bijzondere voorwaarden aan een voorwaardelijk strafdeel zitten, of aanwijzingen worden opgelegd in het kader van de strafbeschikking, waardoor er gedragsinterventie of behandeling kan volgen. Dit kan bijdragen aan het terugdringen van psychisch en fysiek geweld. Wanneer het doel enkel is om tot het stoppen van (huiselijk) geweld te komen, draagt een veroordeling voor fysieke mishandeling daar dus al aan bij. In hoofdstuk 6 van dit rapport, wanneer een aparte strafbaarstelling wordt besproken, komt echter naar voren dat veel respondenten meerdere andere redenen aankaarten waarom het belangrijk is om het psychische geweld accuraat te kwalificeren en vervolgen, naast het doen stoppen van het geweld. Genoegdoening voor het slachtoffer is slechts een van die redenen.

kunnen worden als psychische mishandeling. Dit vereist daarmee een verschuiving bij de partijen in hun benadering van 'bewijs'. Enkele respondenten benoemen hierbij nog de 'oplossing' waarbij de rechter de minder goed (of niet-)bewijsbare aspecten van het psychische geweld meeneemt in de straftoemeting of de schadevergoeding voor het slachtoffer. Ondanks dat dit de mogelijkheid biedt om bewijsproblemen bij psychisch geweld enigszins te omzeilen en dit toch mee te nemen in de afdoening, worden deze opties als onbevredigend ervaren.³

Voor de respondenten van de reclassering is de focus op bewijsbaarheid van incidenten echter nauw verbonden met hun functie en opdracht in de strafrechtketen:

"Het is, nou ja, bij ons komen ze in beeld als er al strafrechtelijk iets is. En aangezien dat psychische geweld strafrechtelijk bijna niet aan te pakken en te vervolgen of in beeld komt, dat is het punt: dat het allemaal zo achter de voordeur is, waardoor er eigenlijk geen signalen komen van dat er psychisch geweld is. Pas als het echt de pan uit rijst, dan weten de mensen in de omgeving het ook pas." (Rec-IV)

Het knelpunt blijft de bewijsbaarheid van (mogelijk) strafbare feiten. Regelmatig blijkt, zo licht VT-III toe, dat betrokkenen daarom geen aangifte willen doen. Dat geldt dan ook voor delicten zoals verkrachting binnen een huwelijk.

"Hoe toon je dat aan? Dus al die signalen die dan worden genoemd kunnen zomaar in twijfel worden getrokken en het hangt er heel erg vanaf wie je tegenover je hebt of iemand je gelooft of dat iemand jouw signalen in twijfel trekt. Dus dat is wat ik, ja, wat elke keer spannend is en waardoor het ook heel ingewikkeld is om dit soort casuïstiek over te dragen aan een andere hulpverlener." (VT-III)

Eenzelfde soort argument wordt door de politie gegeven voor het bewijzen en vervolgen voor dwang. Bewijsbaarheid wordt als een belangrijk knelpunt gezien bij dwang. P-III geeft aan dat ze "bij dwang altijd wel lastig vindt: waar bleek dan die dwang uit, zeg maar? Daar komen we niet altijd aan. Zeker als het fysiek geweld dan ontbreekt:

waarom koos je dan niet anders?" Een sprekend voorbeeld wordt door een politiemedewerker gegeven van een vrouw die elke nacht vijf keer wakker wordt gemaakt om iets voor haar man te doen, zoals een glaasje water halen. Dit gebeurt al dertig jaar lang meerdere keren per nacht.

"Iedereen voelt natuurlijk van nou, dat is echt helemaal niet oké. Maar het wordt niet helemaal duidelijk waarom zij dan bijvoorbeeld niet zegt van, nou, ga het zelf even halen. En dat moet natuurlijk wel duidelijk worden, waar die dwang dan uit bestaat. Vaak zeggen slachtoffers van ja, ik weet gewoon dat ik dat dan moet doen." (P-III)

Uit dit voorbeeld blijkt dat door de focus op bewijs, hoe begrijpelijk ook vanuit de (strafrechtelijke) functie, het lastig maakt om adequaat te handelen in zaken van overduidelijk psychisch geweld. Hetzelfde geldt voor huisverboden waarbij de geïnterviewde professionals van Veilig Thuis en de reclassering veelal ook betrokken zijn. Een huisverbod wordt volgens hun vooral opgelegd op het moment dat de politie ziet dat er iets strafrechtelijks is gebeurd, terwijl ze regelmatig ook hebben geprobeerd om een verbod opgelegd te krijgen zonder een concreet incident, maar (enkel) op basis van dreiging, aldus Rec-IV: "...maar dat is heel ingewikkeld. En dan kom je eigenlijk ook een beetje op het vlak van psychisch geweld." De samenwerking met de politie heeft hier wel veel invloed, legt Veilig Thuis uit, want Veilig Thuis-medewerkers hebben wel een andere benadering en stellen andere vragen dan de politie:

"... dat stukje pleger aanpak, die vind ik heel erg ingewikkeld als het gaat om psychisch geweld. En ook hè, dat je vaak ook ziet als politie bijvoorbeeld ter plaatse komt en er heeft daar fysiek geweld plaatsgevonden en de één heeft letsel, dan is het voor de politie ook makkelijker om door te pakken of ambtshalve nog aangifte op te nemen. Maar op het moment dat er geen fysiek geweld plaatsgevonden heeft, is het vaak: ja, mevrouw zegt dit, meneer zegt dit, we weten niet wat er is gebeurd." (VT-II)

Respondenten van de reclassering wijzen nog erop dat het bovendien moeilijk is om met het onderwerp bij het OM terecht te komen, wat volgens hen te maken heeft met het feit dat het niet strafrechtelijk is. De adviezen worden wel goed gelezen en als hierin het geweld wel duidelijk is beschreven, krijgt het wel de aandacht, hoe meer signalen hoe beter vertellen zij in de interviews, maar dat betekent niet automatisch een strafrechtelijke vervolging:

³ Ook hier wordt nader op ingegaan in hoofdstuk 6. Hier alvast op vooruitlopend benoemen de respondenten de relatief lage strafbedreiging voor eenvoudige mishandeling, en het misplaatst 'label' wat hierdoor wordt gegeven aan de gedraging, als redenen waarom het onwenselijk is om het fysieke geweld te vervolgen en de psychische aspecten slechts mee te nemen in de afdoening.

“... ik denk wel dat het echt wel gelezen wordt, want er is nu meer aandacht voor, dus dat is alleen maar goed. Dus in mijn adviezen rapportages beschrijf ik ook heel duidelijk hoe het geweld eruitziet. Vanwege de bewustwording van hè, van de ernst van de gevolgen van dit geweld. Ondanks dat ze dat niet kunnen vervolgen, maar wel bijvoorbeeld de vernieling of de bedreiging of wat dan ten laste wordt gelegd. Ehm. Ik denk wel dat het invloed heeft op hoe een rechter dan naar zo'n zaak kijkt. Of zo'n officier van justitie.” (Rec-I)

Samenvattend wordt het dus door alle respondenten als erg lastig ervaren psychisch geweld te kunnen bewijzen. Het valt op dat de focus op bewijs een knelpunt is in meerdere fases van het proces. Zo wordt het duidelijk genoemd in de meldingsfase, wanneer er politie of hulpverlening betrokken raakt bij een casus en het geclassificeerd moet worden als huiselijk, dan wel psychisch, geweld. Vervolgens wordt bij de aangifte het probleem opnieuw duidelijk, wanneer de politie de aangifte moet koppelen aan een strafbaar feit. Vervolgens speelt de focus op bewijs – en de kaders die hierin al zijn aangebracht door de politie – een grote rol bij het besluit te willen vervolgen, evenals het opstellen van de tenlastelegging door het OM. Tot slot heeft de beperking van het reduceren van psychisch geweld tot ‘bewijsbare’ feiten een groot effect op de rol van de rechter, nu vooral de feiten rondom fysiek geweld voorliggen waardoor het grotere plaatje niet altijd adequaat beoordeeld kan worden.

Noemenswaardig hierin is de vergelijking met het bewijzen van stalking. Ondanks dat daar bij invoering van het wetsartikel ook zorgen waren over de bewijsbaarheid, wordt dit door vrijwel alle respondenten genoemd als een succesvol voorbeeld voor de aanpak van psychisch geweld. In verschillende interviews werd benadrukt dat het goed bijhouden van een tijdslijn of dossier, waarin het herhaaldelijk lastigvallen of volgen van iemand goed kan worden opgenomen, als belangrijk bewijsmiddel kan worden gebruikt. Eenzelfde soort insteek wordt genoemd als potentiële aanpak voor psychisch geweld, waarbij de aandacht minder bewijsmatig op incidenten is, maar meer aandacht wordt gegenereerd voor de context. De volgende paragraaf zal hier dan ook nader op ingaan.

4.3.2 Incidentgerichte werkwijze(n)

Gerelateerd aan de bewijsgerichte focus, maar niet helemaal hetzelfde, is volgens de respondenten een tweede knelpunt in het werkproces: de focus van de strafrechtketen op incidenten. Veel strafbare feiten zijn gericht op concrete gebeurtenissen die gekwalificeerd kunnen worden als strafbaar feit, en er komt pas een reactie als iets voorvalt wat als

zodanig gelabeld kan worden. Zo stelt P-III dat zowel bij de politie als bij het OM “heel erg gewend [zijn] om incidentgericht te werken, en voor huiselijk geweld en ook voor stalking is eigenlijk een meer patroongerichte benadering noodzakelijk.” Bij psychisch geweld zijn de patronen subtieler en complexer, waardoor een sterkere contextuele en systemische blik nodig is. Ook hier werd meerdere keren een vergelijking gemaakt met stalking, wat juist uit een patroon bestaat in plaats van losse incidenten, en waarbij de betrokken partijen ook moesten wennen aan de focus op samenhang. Daarbij dient echter opgemerkt te worden dat de aanpak van stalking juist is verbeterd door duidelijker en consistentere de losse incidenten in kaart te brengen, waardoor alsnog de focus op een duidelijk feit blijft hangen.

Voor het verbeteren van de aanpak van psychisch geweld lijkt er daarom een paradigmaverschuiving nodig: een verschuiving van een perspectief die eigenlijk niet bij het alledaagse werkproces hoort – tot nu toe – maar wel nodig is om psychisch geweld goed te kunnen aanpakken. Hierbij dient er meer naar de context gekeken te worden om zo meer aandacht voor het grote verhaal of het achterliggende verhaal te hebben. De meerderheid van de geïnterviewde respondenten van de hulpverleningsinstanties schetst de incidentgerichte werkwijze als de typische benadering die wat de aanpak van psychisch geweld betreft dus problematisch is. Voorbeelden die hier in de interviews worden aangehaald om dit knelpunt te illustreren zijn intieme terreur en stalking:

“Wat mijn ervaring is, is dat het strafrecht heel incidentgericht werkt. En dat als het gaat over intieme terreur, wij praten vanuit een patroon. En dat dat heel moeilijk is om dat te combineren. Datzelfde geldt ook bij stalking. Stalking is natuurlijk wel sowieso bij uitstek een patroon. Alleen, als dat eenmaal is afgestraft en iemand loopt bijvoorbeeld bij de reclassering en doet dan éénmalig iets om nog even te laten weten: ‘ik heb je in de gaten’, dan is dat vaak niet genoeg om daar strafrechtelijk een consequentie aan te verbinden, tenzij het heel nadrukkelijk is vastgelegd in de voorwaarden. [...] Hoe borg je dat patroon in het strafrechtelijk ingrijpen, wat heel erg op incidenten is gericht? Dat is mijn ervaring met het strafrecht. [...] Dus dat is echt een zoektocht. En wat ik ook zie is dat het een enorme zoektocht is in de hele keten.” (VT-III)

Niet enkel de hulpverleners, maar ook de juridische respondenten erkennen de beperkingen van een incidentgerichte benadering. Zo stelt Adv-III dat zij als slachtofferadvocaat “in dat juridische kader vastzit” doordat er geduid moet worden over welk delict de casus gaat. “Terwijl men-

sen vaak met een heel verhaal komen waarbij die afzonderlijke incidenten misschien niet het belangrijkste zijn, maar vooral het complex.” (Adv-III). Juist bij psychisch geweld kan het goed zijn dat losse gedraging niet voldoen aan een strafrechtelijke grens (van bijvoorbeeld belediging of dwang), maar in combinatie met elkaar wel duidelijk een patroon van intieme terreur weerspiegelt.

Uiteindelijk is deze incidentgerichte werkwijze wel nauw verbonden met het fenomeen zelf, want kenmerkend voor huiselijk geweld is dat vaak al langere tijd iets speelt en de wat subtielere vormen van psychisch geweld “worden vaak niet op zichzelf staand al meteen op geacteerd” licht respondent SH-I toe. Het begint vaak met een vorm van geweld die niet fysiek is, wat langzaam maar zeker escaleert. En dan komt een moment voor het slachtoffer “waarop dat slachtoffer denkt: oké, maar nu is het een grens over en nu ga ik de beslissing maken om aangifte te doen tegen mijn partner.” In de praktijk zijn dat dan momenten waarop er gedragingen plaatsvinden die echt heel overduidelijk niet door de beugel kunnen, stelt SH-I. En tegelijk blijven het altijd verhalen “die door ieders narratief zijn zoals ze zijn. Die kloppen altijd.” En voordat men überhaupt een incident kan bewijzen blijft het zoeken naar de patronen, schetst ook een respondent van de Raad voor de Kinderbescherming bevestigend in het focusgroepeninterview.

Respondenten bij de politie gaven te kennen dat ze pogen deze incidentgerichte benadering te doorbreken aan de hand van een aantal initiatieven. Zo worden er bij enkele eenheden gewerkt met specifieke vragenlijsten – ook hierin weer de vergelijking trekkend met de SASH-lijsten bij stalking – om zo goed te kunnen identificeren of er mogelijk sprake is van psychisch geweld, en hoe urgent de situatie is. Deze aanpak helpt met het knelpunt waarin niet alleen het goed kunnen doorvragen essentieel is, maar ook het weten wanneer je moet doorvragen.

“Ik merk ook vaak bij aangiftes dat het spontane verhaal van het slachtoffer vaak heel beperkt is. Dus dat vraagt best wel veel van de politie in doorvragen. Dus dan moet je weten: waar moet ik op doorvragen en hoe ver moet ik doorvragen, zeg maar. Want soms is één follow up niet genoeg, maar moet je er wel tien doen. Dus dat betekent dat de vragensteller ook heel goed moet weten van: wanneer is het plaatje dan compleet?” (P-III)

Dit haakt aan bij het onder hoofdstuk 5, ‘kennis en middelen’, specifiek paragraaf 5.2 besproken knelpunt van verschil in deskundigheid tussen generalisten en specialisten. Hieraan gerelateerd gaf een van de interventiejuristen aan

bij haar arrondissement nauw samen te werken met de politie om zo beter een patroon in kaart te kunnen brengen. Zo was er bijvoorbeeld een casus waarin zij rode vlaggen voor psychisch geweld had gezien, om vervolgens samen “een verhoorplan op te stellen om zo goed mogelijk het slachtoffer de vragen te stellen die wij van belang vonden om ook echt uiteindelijk de tenlastelegging te kunnen opstellen en tot een bewezenverklaring te kunnen komen.” (OM-IV). Om de incidentgerichte benadering te doorbreken lijkt dus, naast deskundigheid, ook samenwerking nuttig.

Resumerend komt ook de incidentgerichte benadering in het strafrecht op meerdere vlakken van het proces aan de orde. Zo is het bij meldingen en aangiftes al relevant om het volledige patroon te kunnen zien: enerzijds omdat losse incidenten op zichzelf niet altijd strafbaar zijn, maar anderzijds ook omdat het herkennen van een patroon aanleiding geeft tot doorvragen en herkennen van indicatoren voor escalatie en urgentie. Ook in de uiteindelijke vervolging is een duidelijk beeld van de context nodig om een geschikte tenlastelegging te formuleren en heeft de rechter deze achtergrond nodig om de gedragingen te kunnen beoordelen. Echter, het adequaat schetsen van de context en het herkennen van psychisch geweld wordt vanuit deze losse incidenten bemoeilijkt door een van de kernproblemen in de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld: de diversiteit en complexiteit van het fenomeen.

4.3.3 Onbegrepen of onbekend slachtoffergedrag

In het werkproces kan het slachtoffergedrag ook tot een echt knelpunt leiden, zo komt uit verschillende interviews naar voren. Slachtoffers van psychisch geweld gedragen zich niet altijd zoals men zou verwachten. Enkele respondenten spreken hierdoor van ‘onbegrepen slachtoffergedrag’: dat wil zeggen, slachtoffergedrag wat door de professionals niet altijd adequaat wordt begrepen. Dit wordt mooi omschreven door P-III. Zij stelt dat veel slachtoffers bijvoorbeeld afwisselend wel of niet willen meewerken, of wil het slachtoffer wel melding maken maar geen aangifte doen, of trekt een al gedane aangifte weer terug. Slachtoffers die aangifte hebben gedaan of waarbij zelfs de pleger is veroordeeld gaan vaak toch terug naar hun partner, ook betekent dit niet dat er geen geweld of gevaar meer is. Ook is acute angst vaak wel zichtbaar, maar chronische angst veel minder. Slachtoffers van psychisch geweld hebben vaak een overlevingsstrategie ontwikkeld, wat niet altijd herkenbaar is voor en door de politie. P-III vat het treffend samen:

“Vaak vinden collega’s dat ook nog wel ingewikkeld, en komen daar dan ook dingen bij als van: ‘ja, hier hebben we een situatie van waar twee vechten, hebben twee schuld. En trouwens, zij is ook geen lieverdje.’ [...] Dus er zit best wel veel slachtoffergedrag in wat we soms moeilijk vinden om te duiden, waardoor de zaken ook niet altijd opgepakt worden.” (P-III)

Professionals kunnen dergelijk gedrag dus niet altijd duiden, waardoor het wordt omschreven als (door hen) ‘onbegrepen’. Echter is het, vervolgt P-III, juist in sommige aspecten heel realistisch gedrag. Zo zijn de angst dat kinderen uit huis worden geplaatst nadat er meer inzicht is in de (mogelijk gewelddadige) huiselijke situatie, of de angst om financieel niet rond te komen, terechte zorgen van een slachtoffer van huiselijk geweld. Doordat dergelijk slachtoffer gedrag onbegrepen blijft, wordt het handelingsperspectief van bijvoorbeeld de politie ook ingeperkt. “Dus ik denk ook dat als je wil dat slachtoffers doorpakken in het eruit komen, dan moeten we ze ook iets kunnen bieden. En ik voel vaak dat we dat eigenlijk helemaal niet kunnen.” (P-III)

Het slachtoffergedrag eist dus naast extra aandacht en overtuigingswerk door de hulpverleningsorganisaties ook een andere aanpak en deskundigheid van de professionals. Dit haakt aan bij, en wordt nader besproken, in Hoofdstuk 5 onder paragraaf 5.2.2. Er is reeds een grote diversiteit aan verschijningsvormen op het gebied van slachtoffergedrag wat het werkproces vermoelijkt. Het feit dat slachtoffers ook nog regelmatig wantrouwig zijn tegenover hulpverleners en/of vertegenwoordigers van de strafrechtsteden en andere overheidsorganisaties brengt extra obstakels met zich mee. Hulpaanboden hebben niet automatisch een positieve connotatie.

“... je ziet gewoon wel heel veel angst bij deze vrouwen en ook zien zij niet altijd het perspectief meer. Want ja, hoe komen ze uit de situatie als je ook al zo lang gecontroleerd wordt, geïsoleerd? Je kan ook, hè, weinig netwerken meer hebben. Hoe kom je dan uit zo’n situatie? Je merkt wel vaak dat ze zo bang zijn en daardoor ook het moeilijk is om ze uit de situatie te kunnen halen.” (VT-II)

4.3.4 Diversiteit en complexiteit van het fenomeen

Een verklaring voor de drie hierboven besproken en door de respondenten geschetste knelpunten, en tevens een knelpunt op zichzelf, is de enorme complexiteit en diversi-

teit van het fenomeen psychisch geweld. Ondanks dat de omvang van psychisch geweld niet alleen een knelpunt is voor het ‘verloop’ van zaken, maar ook een veel fundamenteeler probleem is zoals besproken bij de verschillende definitiekwesties van Hoofdstuk 3, wordt het hier specifiek besproken omdat het ten grondslag ligt aan de eerdergenoemde knelpunten.

De complexiteit van psychisch geweld zorgt voor problemen wat betreft het signaleren en herkennen ervan, want er is een grote diversiteit aan (uiterlijke) verschijningsvormen, een grote afhankelijkheid van de dader-slachtoffer interactie, maar ook een groot scala aan gevolgen voor de slachtoffers. Hulpverleners, politie en OM geven daarom allemaal aan dat zaken van psychisch geweld wel eens worden gemist, zeker wanneer er ook fysiek geweld in het spel is. Dat maakt bovendien een aanpak van psychisch geweld voor alle betrokken organisaties moeilijk, afhankelijk van hun specifieke opdracht en functie in de strafrechtsteden buitengewoon ingewikkeld. Zo wordt bijvoorbeeld de Raad voor de Kinderbescherming vaak geconfronteerd met het probleem dat er meestal veel onduidelijk is en het verhaal van de ene ouder met het verhaal van de andere ouder niet overeenkomt. Dat gebeurt volgens de geïnterviewden ook regelmatig als ze informanten benaderen, want

“het is ook weer afhankelijk van welke informant je raadpleegt. Als je bijvoorbeeld de vrouwenopvang vraagt, dan krijg je informatie vanuit het perspectief van moeder. En de vader, die is daar nooit geweest. Dus die hebben dan een eenzijdig beeld. Dat is ook complex, want met wie ga je dan praten? Hoe weeg je dan de informatie over dit onderwerp?” (RK-II)

Niet alleen in het signaleren en herkennen, maar ook richting aangifte en (mogelijk) vervolging is psychisch geweld erg complex. P-IV noemt bijvoorbeeld “...een langdurige relatie waar ook nog iets van liefde in zit en waar kinderen in het spel zijn” als een zeer complexe situatie. Wat ook door enkele respondenten wordt genoemd, zowel vanuit de zittende magistratuur als de advocatuur, is dat er ook sprake kan zijn van een interactie tussen partners waarbij de lijn tussen dader en slachtoffer kan vervagen. Zo geeft Adv-II het voorbeeld van een mannelijke cliënt die hij bijstond die van zijn vrouw hoorde: “je bent een sukkel, hebt nooit een echte baan kunnen krijgen, je bent geen echte man. En dan ging hij haar slaan. Maakt zij zich dan schuldig aan psychisch geweld richting hem omdat ze hem kleineert, en slaat hij dan terug?” Dit patroon werd ook herkend door andere respondenten. Zo stelt Adv-FG bij-

voorbeeld: “Nu kom ik dat wel eens tegen inderdaad. Dat iemand zo getergd wordt, jarenlang, bijvoorbeeld door een partner, dat er vervolgens een geweldsexplosie plaatsvindt.” Meerdere respondenten geven hierbij aan dat in dergelijke situaties veelal de klap wel aanleiding was voor aangifte en mogelijk vervolging, maar de onderliggende kleinering vaak geen rol had. Dit illustreert dat psychisch geweld ook onderdeel kan zijn van een toxische interactie tussen partners in plaats van eenrichtingsverkeer. In de focusgroep werd hier vervolgens bij stilgestaan in het kader van verschillende vormen van geweld, zoals situationeel en instrumenteel geweld. In de inleiding is over de verschillende geweldsvormen een korte introductie gegeven. VT-FG benadrukt ook dat “schade bij intieme terreur bij psychisch geweld groter is omdat het geweld wordt gebruikt als instrument.” Ook dit benadrukt het belang van de context waarin het geweld plaatsvindt, en hoe de verscheidenheid aan verschijningsvormen van psychisch geweld knelpunten opleveren in de aanpak ervan.

Gerelateerd aan de soms dunne lijn tussen dader en slachtoffer bij enkele psychisch geweld-situaties, wordt door meerdere respondenten erkend dat er bij de dader van psychisch geweld vaak ook veel problematiek heerst. In de aanpak van psychisch geweld is de daderkant dus ook belangrijk om aandacht aan te blijven besteden. Juist omdat partnerrelaties waarin sprake is van psychisch geweld regelmatig bij elkaar blijven of bij elkaar terugkomen, benadrukt Adv-II het belang om duidelijk het doel voor ogen te blijven houden, bijvoorbeeld bij partners waarbij er sprake is van psychisch geweld. Dat doel is niet per se een strafrechtelijke vervolging maar, zoals hij stelt, eerder om te kijken hoe partners weer verder kunnen “... dan dat de bedoeling is dat we iemand in de gevangenis stoppen. En dat je ziet bij belaging en van die heftige gevallen dat de insteek veel meer is dat iemand gestopt moet worden.” Het strafrecht is dan niet altijd de meest geschikte oplossing, terwijl hulpverlening – bijvoorbeeld voor de problematiek van de dader – veel beter tot dat doel kan leiden.

Aan de andere kant van de medaille staan daders van psychisch geweld die zich onderscheiden door een heel sterk ‘sense of entitlement’ te hebben over het slachtoffer: het gevoel dat de persoon sterk recht heeft op iets. Dat brengt extra drempels met zich, bijvoorbeeld voor hulpverleners, zoals geschetst door VT-FG. Zij geeft een voorbeeld waarbij een dader klachten indiende bij de politie naar de hulpverlening toe, omdat zij met zijn vriendin hadden gesproken zonder hem daarvan op de hoogte te stellen. “Dus als je daarmee te maken krijgt, moet je ook heel goed weten wat je kan, en wat je mag, en hoever je bevoegdheden strekken. Dus dat maakt mensen ook vaak

huiverig om in deze dynamiek iets te gaan doen”, aldus VT-FG.

Dit benadrukt de noodzaak om de problematiek goed te analyseren en vervolgens te bepalen welke interventie bij welke situatie past. Het strafrecht kan soms, zeker in de zwaardere gevallen, een passende of zelfs noodzakelijke uitkomst zijn. Dit is echter geen gegeven en, vanuit gedachte dat het stoppen van geweld vaak de meest gewenste uitkomst is, niet altijd de meest zinvolle weg. Hulpverlening is dan wellicht een passendere oplossing. Echter ziet de aandacht voor psychisch geweldsituaties, en de mogelijke separate strafbaarstelling hiervan, veel meer op de omstandigheden waarbij er eenzijdig macht en onderdrukking uitgeoefend wordt middels psychische mishandeling. De discussie rondom de (strafrechtelijke) aanpak van psychisch geweld, en daarmee dit onderzoek, ziet in mindere mate in de bovenstaande voorbeelden die ook als disfunctionele relaties zouden kunnen worden bestempeld en waar hulpverlening een geschikt alternatief biedt.

4.4 Slotbeschouwingen

Het verloop van zaken van psychisch geweld is moeilijk uniform te duiden. De aanpak verklaart zich deels door de verschillende functies die betrokken organisaties hebben wat verloop en werkwijze van de strafrechtketen betreft, zoals opsporing, vervolging, berechting of rechtsbijstand, maar ook met de verschillende opdrachten die hulpverleningsinstanties vanuit deze instanties krijgen zoals toezicht en controle of slachtofferhulp. Het valt op dat de aanpak van psychisch geweld weinig overkoepelende kaders heeft: zo hebben de meeste organisaties geen werkdefinitie van psychisch geweld en zijn enkele initiatieven (zoals vragenlijsten om psychisch geweld ten tijde van een melding of aangifte te herkennen) eenheid-afhankelijk. Uitzondering hierop is het verloop van stalkingszaken, waarbij duidelijk ontwikkelingen zijn geweest in het standaardiseren van deze aanpak.

Samenvattend zijn er vier knelpunten geïdentificeerd en besproken. In de kern wordt gezien dat psychisch geweld een erg complex en divers fenomeen is. Anders dan fysiek geweld, wat (meestal) makkelijker te duiden is, heeft psychisch geweld erg veel uitingvormen en is de context waarin het plaatsvindt erg divers. Dit heeft als gevolg dat er drie andere knelpunten ontstaan op allerlei aspecten van het strafproces, te weten dat het strafrecht allereerst gericht is op bewijs(baarheid); dat de organisaties vooral incidentgerichte werkwijzen hanteren; en tot slot dat het gedrag van het slachtoffer vaak onbegrepen of niet herkend wordt. De knelpunten rondom bewijsbaarheid en incidentgerichte werkwijzen betreffen de manier waarop orga-

nisaties en het strafrecht in het algemeen omgaan met incidenten, meldingen en/of potentiële strafzaken. Hierbij benoemen de respondenten enerzijds een duidelijk focus op hetgeen bewezen kan worden, en daaraan gerelateerd, dat professionals erg incidentgericht te werk gaan. Beide factoren (bewijsbaarheid en incidentgerichtheid) sluiten slecht aan op de realiteit van psychisch geweld in hun ervaringen. Niet alleen is het psychische aspect minder zichtbaar, en dus bewijsbaar, ook is er bij psychisch geweld juist in grote mate sprake van een bepaald patroon van gebeurtenissen en kan de ernst enkel worden afgelezen aan de context waarin deze plaatsvonden. Om psychisch geweld dus goed in kaart te brengen, dragen de respondenten aan dat professionals zouden moeten leren om te schakelen: daardoor verder te kunnen kijken dan naar wat ‘bewijsbaar’ is en ook beter patronen en contexten te kunnen inschatten (en documenteren). Het laatste punt gaat over het gedrag van slachtoffers wat vaak moeilijk te duiden kan zijn door professionals: denk aan slachtoffers die aangiftes weer intrekken, of toch bij hun partner terugkomen na een veroordeling. Ondanks dat dergelijk gedrag volgens de respondenten goed uit te leggen valt, heeft het in eerste instantie effect op de manier waarop professionals tegen een zaak aankijken, zoals het (verkeerd) inschatten van urgentie. Hierbij is ook een belangrijk dilemma dat psychisch geweld vaak ‘achter de voordeur’ plaatsvindt en het dus (lang) onzichtbaar kan blijven.

5.

Kennis en middelen

5.1 Inleiding

In hoofdstuk 1 is beschreven hoe naar aanleiding van een vorig onderzoek (nog) niet gekozen werd voor aparte strafbaarstelling van psychisch geweld, maar onder meer eerst zou worden ingezet op deskundigheidsbevordering. De titel die voor het onderhavige onderzoek naar de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld in de startnotitie van het WODC werd gehanteerd, eindigt dan ook met de zinsnede 'bij begin van deskundigheidsbevordering'. Het sorteert voor op een mogelijk knelpunt in deze aanpak, namelijk dat er nog te weinig deskundigheid aanwezig is ten aanzien van dit fenomeen bij de betrokken partijen. Dit zou bijvoorbeeld een achterliggende verklaring kunnen zijn voor de in de vorige hoofdstukken beschreven knelpunten van begripsverwarring en versplinterde wetgeving met bijbehorende knelpunten in de strafrechtelijke aanpak van dit complexe fenomeen.

In de onderzoeksvragen komt het onderwerp deskundigheid terug in verschillende vragen. Het meest evident in Vraag 3d: 'In hoeverre denken professionals over de juiste kennis en middelen te beschikken om effectief op te treden bij psychisch geweld? Maken zij in dit kader gebruik van het *digizine*?'¹ Maar als het gaat om middelen die er zijn om effectief op te treden zijn ook aanwezige vormen van samenwerking en/of afstemming relevant onder deze noemer. Vraag 2b ziet bijvoorbeeld op redenen om casussen van psychisch geweld wel of niet in te brengen in enkele bij naam genoemde afstemmingsoverleggen.

Deze onderzoeksvragen zijn vertaald naar een van de drie inhoudelijke topics in de interviewvragenlijst.² Het topic 'kennis en middelen' en de bijbehorende interviewvragen waren opgesteld om de verschillende respondentengroepen de gelegenheid te geven om hun eigen deskundigheid weer te geven en de wijze waarop die wordt bevorderd, maar ook om de (bestaande vormen van) samenwerking en afstemming(overleg) met de overige betrokken partijen te beoordelen. Ook ten aanzien van deze onderwerpen zijn door middel van de interviews knelpunten geconstateerd.

Ook in dit hoofdstuk worden de resultaten van deze interviewvragen besproken aan de hand van een tweedeling, in dit geval een thematische. Paragraaf 5.2 ziet op deskundigheid en deskundigheidsbevordering. Paragraaf 5.3 ziet op samenwerking en afstemming. In beide paragrafen wordt zowel ingegaan op wat er al goed gaat als wat er nog knelt. In de focusgroep is deze tweedeling ook gehan-

teerd voor de reflectie, waarbij overigens de nadruk lag op de knelpunten om uiteindelijk tot aanbevelingen te komen.

Uiteraard geldt ook bij deze onderwerpen dat er per definitie verschillen zitten in het type deskundigheid tussen de respondentengroepen. Hoewel voor alle partijen zowel kennis over het fenomeen als juridische kennis over de strafbaarheid (van mogelijk tot het fenomeen behorende gedragingen) van belang is, verschilt de verhouding daartussen wel tussen bijvoorbeeld de hulpverleningsinstanties en de juridische partijen. Ook in de weergave van de resultaten in dit hoofdstuk zal wat dat betreft onderscheid gemaakt worden ten aanzien van het type respondentenpartij, voor zover dat nodig voor de analyse die voor het overige meer overkoepelend van aard is.

5.2 Deskundigheid en deskundigheidsbevordering

5.2.1 Visie op eigen deskundigheid en bevordering daarvan

Onderwerp in ontwikkeling

Een belangrijke eerste bevinding is dat partijen aangeven dat de deskundigheid ten aanzien van het onderwerp op dit moment enorm in ontwikkeling is. Daarmee is de huidige kennis al veel groter dan een aantal jaar geleden en is ook de verwachting dat die kennis over weer een aantal jaar nog weer flink gegroeid zal zijn, hetgeen positief wordt gewaardeerd. Uit de citaten hieronder blijkt ook dat deze ontwikkeling zowel geldt voor de kennis ten aanzien van het fenomeen (onder meer relevant voor signalering), als de juridische kennis ten aanzien van de strafbaarheid (al loopt die wellicht wat achter).

"Nee, maar we zijn wel verder, want ik heb het volgende een paar jaar geleden nog meegemaakt. Er was een moeder helemaal aan de haren gesleept door het huis door de partner, overal bloed, en er werd toch op zitting gezegd van: 'Nou, ga toch maar het kind brengen naar de vader voor een omgangmoment', en als ze dan zei: 'Dat kan ik niet. Ik heb EMDR en PTSS', dan werd gezegd: 'Jammer.' [...] En ik ben blij dat we dat niet meer hebben. Een soort visie dat elk kind recht heeft op contact met beide ouders. Die juridische term werd heel erg vooropgezet en wat dat voor een kind betekent in de praktijk was een beetje een ondergeschoven kindje. En gelukkig is dat nu inderdaad anders. Daarop is echt wel een verandering van visie gekomen." (RK-I)

¹ Digizine 'Psychisch Geweld': zie voetnoot 6 van hoofdstuk 1.

² Topic 3 'kennis en middelen': zie ook bijlage I van dit rapport.

“Maar er zijn wel andere onderwerpen waarvan je, omdat je een cursus hebt gehad, zoveel meer beslagen ten ijs kan komen. Dat je weet: jurisprudentie zegt dit, en jurisprudentie zegt dat. En dat heb ik bij dit onderwerp nog niet. [...] Ook omdat dit onderwerp gewoon in ontwikkeling is natuurlijk. Dus dat is ook niet allemaal een helemaal uitgemaakte zaak. [...] Misschien maak je zelf wel de jurisprudentie.” (ZM-II)

Voldoende deskundigheid

Bij alle betrokken partijen is er kennis en deskundigheid aanwezig ten aanzien van het thema psychisch geweld. Die deskundigheid is vooral aanwezig bij medewerkers die gespecialiseerd zijn en die (vaak) het aandachtsgebied of de portefeuille ‘huiselijk geweld’ en/of ‘stalking’ hebben (OM) of nog breder, ‘zorg en veiligheid’ (politie), waar psychisch geweld dan onder valt. Onder onze respondenten bevonden zich van bijna alle partijen zowel dit soort specialisten, maar ook generalisten die in de praktijk van het werk vaak als eerste met de casus te maken krijgen. Afhankelijk van welk van beide typen we voor ons hadden, werd de vraag of men zichzelf deskundig achtte op dit thema wisselend beantwoord. Over het algemeen achtte men zich wel voldoende deskundig voor de praktijk van het werk. De basiskennis is er bij de respondenten wel, al noemt men ook wel dat dit mogelijk niet geldt voor iedereen in de eigen (of keten)organisatie (zie paragraaf 5.2.2), terwijl men als het ingewikkeld wordt terecht kan bij de deskundige in de eigen (of keten)organisatie.

“Bij ons wordt ook heel erg, zeker als je nog in opleiding bent, van begin af aan gehamerd op: ‘Ga niet telkens zelf het wiel opnieuw uitvinden’. Er zijn niet voor niets portefeuillehouders, dus als er iets speelt, vraag het gewoon. Je kan natuurlijk zelf helemaal uit gaan zitten pluizen hoe het zit, maar waarschijnlijk hebben de portefeuillehouders het zo paraat. Dus ja, zeker die collega’s zijn bij mij wel de belangrijkste bron denk ik.” (OM-I)

Sommige respondenten maken ten aanzien van hun deskundigheid de kanttekening dat die wellicht voldoende is voor “klassieke vormen van geweld die een psychische component hebben, zoals stalking en bedreiging, maar daarbuiten...”, aldus SH-III. Ten aanzien hiervan wordt iets verwacht van definiëring en/of strafbaarstelling:

“In zoverre binnen de kaders die momenteel binnen onze organisatie gelden en met de kennis die wij binnen onze organisatie bezitten, denk ik dat wij goed uit de voeten kunnen om onze taak uit te voeren. Maar ik denk dat het creëren van een goede definitie nodig is, en dat nu nog een beetje een diffuus iets is. Tenminste, zo ervaar ik het in ieder geval wel. Dit maakt wel dat ik denk van: ‘ja goed, ik voel me niet volledig *equipped* zeg maar.’ Ik heb niet alle kennis op dit moment die er zou kunnen zijn om ook alle nuances en alle grijze gebieden goed te kunnen pakken.” (SH-I)

Strafbaarstelling zou ook een handelingsperspectief kunnen creëren bij signalering van psychisch geweld op een geslaagde strafrechtelijke aanpak, dat thans ontbreekt. In hoofdstuk 6 wordt aandacht besteed aan de vraag in hoeverre geconstateerde knelpunten door strafbaarstelling worden geadresseerd.

Wijze of bronnen van deskundigheid(sbevordering)

Met name rechters en advocaten geven aan dat hun deskundigheid op zaaksniveau wordt bevorderd, doordat men zich gaat verdiepen in de casus. Daarbij wordt (zeker ten aanzien van het fenomeen psychisch geweld) ook gewezen op een zekere afhankelijkheid ten opzichte van de in de zaak adviserende of voorlichtende partijen. In dat geval zijn de zaak zelf, en de andere bij de zaak betrokken partijen, de belangrijkste bronnen van deskundigheidsbevordering. Voor advocaten geldt dat er vaak geen overkoepelende organisatie is waar de deskundigheid voorhanden is. Voor rechters geldt dat er noch ten aanzien van psychisch geweld, noch ten aanzien van vaker voorkomende noemers als huiselijk geweld of stalking een ‘kennisgroep’ is. Aangegeven wordt dat, omdat een dergelijke groep een tijdsinvestering vraagt, deze er vaak pas komt bij het nog vaker voorkomen op structureel niveau, zodat die investering in tijd op langere termijn wordt terugverdiend.

Voor de meeste respondentenpartijen geldt als gezegd dat er specialisten binnen de eigen organisatie aanwezig zijn, dan wel vaak op ten aanzien van thema’s als huiselijk geweld en stalking (waar gevallen van psychisch geweld dan vaak onder vallen). Deze specialisten fungeren op zaaksniveau als vraagbaak. Zo stelt SH-II: “We hebben een trapsgewijze procedure daarin, dat medewerkers eerst bij hun teamleider op de lijn gaan, en als de teamleider nog nader advies wil, of nog een andere deskundige wil raadplegen, dan inderdaad naar het Kenniscentrum.”

Maar die specialisten zijn ook vaak verantwoordelijk voor de deskundigheidsbevordering ten aanzien van dit thema

op meer algemeen niveau. Zo vergaren zij eerst zelf kennis over psychisch geweld bij relevante bijeenkomsten of trainingen en verwerken die vervolgens als informatie voor de hele organisatie op interne kennisplatforms zoals nieuwsbrieven, e-learnings, of factsheets (zo werd door de RvdK bijvoorbeeld het Factsheet Intieme Terreur genoemd). Of ze organiseren bijeenkomsten, waarin specialisten vanuit de eigen of een ketenorganisatie worden gevraagd om te spreken. Men leert tevens van andere betrokken partijen binnen de bestaande overlegstructuren (zie 5.3).

Scholing levert ook een belangrijke bijdrage aan deskundigheidsbevorderingen. De respondenten geven aan dat steeds meer trainingen en cursussen beschikbaar zijn, intern dan wel extern, ten aanzien van aan psychisch geweld gerelateerde onderwerpen (kindermishandeling, eengerelateerd geweld, huiselijk geweld, stalking, intieme terreur, femicide). Bovendien lijken organisaties dergelijke thema's steeds meer tot de basisstof te willen laten doordringen. Met name kennis van de 'rode vlaggen' ten aanzien van femicide wordt in veel interviews geëtaleerd, al wordt daar ook wel een kanttekening bij geplaatst, die aangeeft dat ook de interpretatie van nieuwe kennis van belang is.

"Dus het is een kwestie van die rode vlaggen beter herkennen. Het probleem is alleen dat dat nu vertaald wordt naar: als we de rode vlaggen herkennen, kunnen we dus femicide voorkomen. En dat is niet waar. Omdat die rode vlaggen inderdaad bij de vrouwen die uiteindelijk om het leven gebracht worden heel zichtbaar zijn. Maar die zijn ook zichtbaar in al die andere zaken waarbij het uiteindelijk niet tot femicide leidt. [...] Dus daarmee wordt onterecht een idee gecreëerd dat we door die herkenning op te krieken daarmee femicide kunnen voorkomen. En dat is, ja, dat is gewoon een illusie." (P-III)

Deskundigheidsbevordering was een van de beleidsimplicaties toen, in reactie op het (in hoofdstuk 1 genoemde) onderzoek naar strafbaarstelling van psychisch geweld, naar alternatieven werd gezocht. Ten behoeve van die deskundigheidsbevordering is door dezelfde onderzoeksinstellingen die het onderzoek naar aparte strafbaarstelling hebben uitgevoerd een '*digizine*' (online magazine) opgesteld voor medewerkers van de betrokken partijen dat ook voor al deze partijen onderdeel moe(s)t gaan uitmaken van de interne opleidingen. Op Slachtofferhulp na, waar een specialist het digizine met een bijbehorend bericht op het intranet had gezet, kennen respondenten het digizine niet.

Een enkele andere partij (Veilig Thuis) kent de makers ervan wel als deskundigen op het terrein van huiselijk geweld. Thans is het digizine dus nog geen belangrijke bron van deskundigheidsbevordering, al is in het kader van het onderhavige onderzoek het digizine wel bij iedereen onder de aandacht gebracht en naar geïnteresseerde respondenten opgestuurd.

Behoeft ten aanzien van deskundigheidsbevordering

Bij de juridische partijen meer achteraan de keten (berechting) is er vooral behoefte aan juridische kennis. Voor rechters wrekt zich dat dat thema nog geen specifiek aandachtsgebied is:

"Als je het hebt over witwassen of over ontnemingsvorderingen of over mensenhandel bijvoorbeeld. Dat zijn ook soms best lastige dingen. Daar zijn hele cursussen voor opgezet, ook voor ons intern en daar zijn wiki-pagina's voor om alle criteria die daarbij een rol spelen voortdurend te kunnen opzoeken en je daarvan bewust te zijn. Dat is bij dit onderwerp er niet, denk ik. [...] En daar is wel behoefte aan." (ZM-II)

Met name bij partijen die meer betrokken zijn bij de signalering, wordt meer sociaalwetenschappelijke kennis ook van waarde geacht. Echter, de toenemende kennis over het fenomeen toont ook de complexiteit en multidisciplinariteit ervan.

"We weten veel van psychologie, maar weten wij zoveel van sociologie? Wat ook belangrijk is, weten wij zoveel van antropologie? Wat ook heel belangrijk is, weten wij veel van economie? Een vrouw die afhankelijk is van de man. Dus ik vind het ook belangrijk dat er veel meer kennis wordt geïntegreerd. Wat weten we van migratie? We krijgen echt met van alles te maken, en dat is ook heel belangrijk." (RK-I)

En ook meer in het algemeen is er nog veel winst te boeken met kennisontwikkeling:

“Ik ben pleitbezorger voor het doen van onderzoek naar patronen van geweld. Ook bij complexe scheidingen, omdat intieme terreur niet ophoudt na een scheiding. En wat ik daar heel veel merk, is dat het niet alleen zo is dat mensen niet zoveel afweten van intieme terreur, maar dat er ook hele sterke visies zijn over relatiedynamieken die eigenlijk contra werken op bewustwording en signalering, omdat die eigenlijk zeggen: als je het hier over gaat hebben, dan werk je geweld in de hand, werk je conflict in de hand. Het is ook een zoektocht van: wiens verantwoordelijkheid is het nou eigenlijk dat die dynamiek is ontstaan? Dus er is echt nog heel veel werk te doen gewoon. Ja. Dus dat dit knelpunt misschien niet groot genoeg te maken is.” (VT-FG)

Ook ten aanzien van deskundigheidsbevordering en bewustwording hebben nogal wat respondenten hun hoop gevestigd op strafbaarstelling en vervolgens overleg met ketenpartners, alsof op dit moment nog de noodzaak daartoe ontbreekt of de verantwoording om daar tijd aan te besteden. Daarnaast geven respondenten aan dat het bij deskundigheid niet alleen gaat om kennis, maar vooral ook om vaardigheden, om op een goede manier te interveniëren of te communiceren met zowel (vermeend) dader als slachtoffer van psychisch geweld. Hiermee raken we aan de knelpunten die er in de huidige situatie worden ervaren ten aanzien van deskundigheid omtrent psychisch geweld en de bevordering daarvan.

5.2.2 Knelpunten ten aanzien van deskundigheid(sbevordering)

Hieronder worden enkele centrale thema's besproken die door de respondenten zijn aangegeven als knelpunt in (het bevorderen van) de deskundigheid.

Generalisten versus specialisten

Als we het ontbreken van een duidelijke strafbaarstelling en de verwachtingen daarvan buiten beschouwing laten, is momenteel het belangrijkste overkoepelende knelpunt dat bij enkele grote partijen in de strafrechtssketen die betrokken zijn bij signalering van het fenomeen – zoals de politie, OM, RvdK – er een groot verschil in deskundigheid bestaat tussen specialisten en generalisten in de organisatie, waarbij over specialisten wordt gesproken als medewerkers met specifieke kennis over psychisch geweld. Over de breedte van die organisaties wordt de kennis nog als onvoldoende beschouwd.

“Als een wijkagent niet weet wat psychisch mishandeling inhoudt, of intieme terreur of dwingende of dreigende controle, en niet weet wat hij of zij moet doen, dan zit je niet op de goeie plek. Ja en ik ken de wijkagenten in mijn team stuk voor stuk. En behalve de collega's op de ontwikkelplek die het nog maar net doen – de ervaren wijkagenten hebben stuk voor stuk hier kaas van gegeten. Krijgen ook trainingen. Vanuit de politieacademie zijn meerdere trainingen op deze onderwerpen gegeven. En d'r liggen ook stuk voor stuk werkprocessen. Wat, zeker bij ons nog beter kan is dat de leidinggevende van de dag, dat noemen we dan de opco, operationeel commandant of de OvdP, de officier van dienst politie, dat die sturender is en zich laat informeren door collega's als ze bij een urgente case komen. Ja, en dat hij of zij gewoon het werkproces erbij pakt: wat moet ik in deze casus doen? Want ik ben natuurlijk niet 24/7 bereikbaar en beschikbaar. Dus ze moeten dat zelf weten en kunnen.” (P-IV)

Voor respondentenpartijen voor wie het signaleren van psychisch geweld meer tot de 'core business' behoort, zoals bijvoorbeeld benoemd door respondenten van de reclassering, geldt dit minder. En ook voor partijen die minder met signalering bezig zijn, is het minder problematisch omdat die zich, naar aanleiding van een kennelijk gesignaleerde zaak, in de materie zullen moeten verdiepen. Al is ook voor de rechterlijke macht bijvoorbeeld al aangegeven dat het voor het goed en efficiënt afdoen van zaken prettig zou zijn als er meer specialistische kennis voorhanden was. Verdedigingsadvocaten lijken de noodzaak minder te zien dan slachtofferadvocaten. Vooral Ariane Hendriks met haar verhaal in de krant heeft binnen de advocatuur indruk gemaakt met haar verwijt dat rechtbanken psychisch geweld niet serieus nemen.³

De hieronder genoemde knelpunten komen grotendeels voort uit dit overkoepelende knelpunt, te weten dat veel afhangt van generalisten.

Prioritering en bewustwording van het onderwerp

Omdat een generalist de aandacht moet verdelen over veel verschillende zaken, betekent dit naast minder deskundigheid en bewustzijn ook minder tijd, die vaak wel nodig is om een vinger achter een situatie van psychisch geweld te krijgen. Dit gebrek aan tijd speelt niet alleen ten aanzien van

3 R. van de Griend & A. Stoffelen, 'Ariane Hendriks was advocaat van de ex-partner van 'iceman' Wim Hof: 'Veel rechters denken bij huiselijk geweld aan het clichébeeld van de man die dronken zijn vrouw slaat', de Volkskrant 3 oktober 2024.

een zaak, maar ook ten aanzien van deskundigheidsbevordering. Van generalisten wordt deskundigheid verwacht ten aanzien van heel veel verschillende onderwerpen, dus die zouden zich dan op al die verschillende onderwerpen moeten trainen. Maar generalisten hebben vaak de vrijheid om daar zelf keuzes in te maken. En dan blijkt dat dit onderwerp van psychisch geweld niet altijd de prioriteit heeft, belangrijk of populair wordt gevonden. Er bestaat dus concurrentie tussen verschillende onderwerpen of aandachtsgebieden, die om de aandacht van de generalist vragen.

“En ik had op een gegeven moment een gedragswetenschapper die vond dat de SASH slecht werd ingevuld door de politieagenten en dan moesten we daar maar wat aan doen, want iedereen moet toch snappen hoe een SASH ingevuld moet worden. Ik heb haar toen gevraagd van: ‘Joh, weet jij wat een losbreekreminrichting is? Nou, het was of ze water zag branden, want ze had natuurlijk geen idee. Maar ja, dat moet die agent op straat natuurlijk wel weten, en die moet ook zien dat als er een olielaagje bij de boer tussen de kassen ligt, dat er misschien wel vervuiling is van het oppervlaktewater. Ik kan nog wel een hele rits bedenken, maar we hebben inderdaad veel te maken met generalisten en het woord specialist is zo’n beetje een vies woord binnen de politieorganisatie. [...] Er zijn zoveel onderwerpen, waarom is onze portefeuille nou zo belangrijk? Omdat, ja dat klinkt zo raar, maar als er hier wat misgaat, vallen hier ook echt slachtoffers. En dat is natuurlijk bij de andere portefeuilles wat minder.” (P-I)

Als een generalist zich ervan bewust is een zaak van psychisch geweld voor zich te hebben, dan weet die vaak wel goed de specialisten in de eigen organisatie of bij ketenpartners te vinden om zich daar aan de hand van de zaak snel over te laten bijpraten en informeren. Maar de grote vraag is natuurlijk: ziet zo’n generalist dat er überhaupt sprake is van een dergelijke zaak van psychisch geweld? Is men zich daar voldoende bewust van en weet men dat te signaleren zodat het ook verder opgepakt kan worden? Naast deskundigheid qua kennis, kan hieraan ook deskundigheid qua vaardigheden in de weg staan.

Slachtofferbewustzijn/ handelingsverlegenheid

De respondentenpartijen zijn op verschillende manieren in te delen: meer juridisch of hulpverlenend, meer aan de voorkant of achterkant van het traject betrokken, of meer aan de daderkant of meer aan de slachtofferkant. Naast bewustzijn van het fenomeen is bewustzijn van het slachtoffer in het algemeen van belang bij een fenomeen dat zich veelal ach-

ter gesloten deuren voltrekt. En dat bewustzijn is over het algemeen wat minder aanwezig bij partijen die meer aan de daderkant van de situatie betrokken zijn. Vanuit die partijen wordt echter aangegeven dat niet alleen bewustzijn een drempel is, maar ook een zekere handelingsverlegenheid ten opzichte van slachtoffers, de intimiteit van het onderwerp en emoties die slachtoffers ook kunnen hebben. Zo geven bijvoorbeeld respondenten van de reclassering aan dat het om die redenen soms makkelijker wordt gevonden om zich op de dader en diens probleemgebieden te richten of, als de tenlastelegging er niet op ziet, signalen van psychisch geweld te laten liggen of daar niet op door te vragen. De deskundigheidsbevordering zou bij die partijen dus ook naast kennis op (gespreks)vaardigheden gericht moeten zijn op het daar op een goede manier mee om kunnen gaan. Met meer slachtofferbewustzijn komt wellicht ook een meer gevoeligheid ten aanzien van het slachtoffer, die in standaardcommunicatie soms ontbreekt.

“Het is ook niet altijd nodig, maar soms is het ook wel handig als een officier van justitie zegt van: ‘Nou, ik zie niet hoe ik hier een zaak van kan maken.’ Sommigen sturen gewoon een sepotbrief en dan moet je daarna maar kijken hoe je verder gaat. En sommige die bellen even. Dan is vaak de boodschap: ‘Ik ben van plan om het te gaan seponeren, omdat ik niet zie wat er nog mogelijk is. En dan is er soms wel ruimte om te zeggen van: ‘Heb je hier en daar aan gedacht en is dit een optie?’ Maar meestal gebeurt het niet. [...] En soms heb je ook, bijvoorbeeld naar aanleiding van het sepot, dat je met een slachtoffer nog een slachtoffergesprek kunt hebben. Over het algemeen zijn dat wel goede, prettige gesprekken.” (Adv-III)

Bij de partijen die zich al vooral aan de slachtofferkant van de situatie bevinden, bestaat juist heel veel bewustzijn van het slachtoffer. Maar ook dat kan er juist voor zorgen dat men niet kiest voor een strafrechtelijke aanpak, om eventuele teleurstelling van niet-vervolg of niet-veroordeling met bijbehorende additionele schade te voorkomen.

Samenhang tussen knelpunten

In de focusgroep werden de knelpunten herkend en aan elkaar verbonden. Er wordt aangegeven dat het onderwerp wellicht in de samenleving nog niet zo leeft of onderdeel van gesprek is en dat dit ook de prioritering binnen respondentenpartijen kan beïnvloeden. Maar dat gebrek aan gesprek heeft ook te maken met de onzichtbaarheid en intimiteit van het fenomeen, en soms ook dat daders niet weten dat wat ze doen niet mag.

“Maar hier wrekt zich ook weer dat aan preventie en publiekscampagne te weinig aandacht wordt besteed. En dat gaat hier eigenlijk aan vooraf. Want ik snap wat je zegt over: ‘ze herkennen het zelf eigenlijk niet wat ze aan het doen zijn’. Zo sla ik het maar even plat. Maar dat begint natuurlijk bij opvoeding en school en grenzen en weet ik veel wat, dus dat zou daar wel mee gepaard moeten gaan. Want wij opereren natuurlijk met z’n allen wel een beetje aan de achterkant van dit geheel.” (OM-FG)

Bij het op gang brengen van het maatschappelijk debat kan strafbaarstelling wellicht ook een rol spelen, net als bij het creëren van een handelingsperspectief voor geslaagde strafrechtelijke aanpak, en daarmee het minder hoeven rekening houden met het teleurstellen van slachtoffers. Deskundigheidsbevordering kan ook beter worden vormgegeven als er meer duidelijkheid is over de juridische consequenties. Dus zo hangen de knelpunten met elkaar samen en moeten ze wellicht meer holistisch bekeken worden.

5.3 Samenwerking en afstemming

5.3.1 Visie op afstemming(soverleggen)

De strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld wordt echt als een onderwerp gezien waarbij samenwerking tussen organisaties essentieel is om het probleem aan te pakken.

“En ik vind dit ook typisch een onderwerp, psychisch geweld, wat je alleen maar kan doen met andere ketenpartners samen. Dus bijvoorbeeld ook het OM en goed weten wat zijn mogelijkheden daar of met een veiligheidshuis zaken bespreken. Dat begint wel te komen. Ik denk dat het wel belangrijk is dat dat meer en meer gebeurt, want juist bij deze zaken kun je daar niet zonder. Je hebt elkaars informatie nodig, je hebt de afstemming nodig.” (RK-II)

Die afstemming wordt goed vormgegeven via afstemmingsoverleggen, waarvan ZSM het meest wordt genoemd en de overige in de vraagstelling (1b) minder (zie hieronder de citaten over Samen op in acuut, het Actieoverleg en Strafbare Kindermishandeling). Daarnaast worden ook nog casusoverleggen binnen het Zorg en Veiligheidshuis en het huisverbodteam genoemd, als waardevolle afstemmingsoverleggen, terwijl ook Filomena Rotterdam en Groningen zijn genoemd. Het werkzame mechanisme van afstemmingsoverleggen is volgens sommigen dat daarvoor partijen organisch (fysiek) bij elkaar zijn geplaatst en ook buiten het officiële overleg laagdrempeliger bij ketenpartners binnenlopen.

“En per 1 april⁴ beginnen we met Samen op in Acuut met Veilig Thuis. Dus stuiten we op een urgente casus, dan gaan we direct... Wij komen als politie ergens ter plekke en dan gaan we direct met Veilig Thuis contact leggen, gaan we informatie met elkaar delen, gaan we een plan van aanpak maken en gaan we ook direct kijken naar: Wat moet hier qua veiligheid gebeuren? Wat moet hier qua hulpverlening gebeuren? En eventueel moeten wij kijken, wat kunnen we met strafrecht? En die contacten zijn er nu wel, maar vrijwel nooit wordt bij een acute casus direct contact gelegd met Veilig Thuis. En dat vraagt iets van Veilig Thuis, want ze moeten dus ook daar een bepaalde piketlijn in gaan realiseren. Maar dat gaat dus wel vanaf waarschijnlijk 1 april gaat ‘t starten. Ja nou Filomena Groningen zit echt nog wel in de beginfase, maar als ik zie hoeveel telefoontjes en hoeveel binnenlopers ze hebben gehad dan lijkt dat ook in een behoefte te voorzien.” (P-IV)

“Kijk, binnen het Actieoverleg kijken we samen met politie en eventueel reclassering: wat kunnen we hierin. Als ik het heb over een instrument waar ik wel meer in doe, dan hebben we het over de Strafbare kindermishandeling, dus de afstemming met de officier, met de politie kijken van: oké, hoe gaan we daarin verder? Welke informatie gaan wij wel delen? Wat hebben jullie van ons nodig? Dat afstemmingsoverleg vind ik heel belangrijk en als we het hebben over verbindend samenwerken echt een toevoeging. Dat Samen op in Acuut ook zeker. En ja, wat ik al eerder zei, ik vind het ontzettend prettig dat wij gewoon overal naar binnen kunnen lopen en gewoon even die afstemming kort kunnen hebben. En ik denk dat daar voor mij wel de grootste meerwaarde in zit. Het is gewoon even neer kunnen leggen van: wij hebben deze signalen, wat voor signalen hebben jullie? Hoe kijken jullie hier tegenaan? Hebben jullie nog ideeën met betrekking tot de aanpak? Gewoon die expertises ook bij andere organisaties om te kunnen plukken, heb ik wel heel veel aan.” (VT-I)

Als overgang naar de knelpunten is het wel goed om te benoemen dat er regionale verschillen worden aangegeven in hoe goed de afstemmingsoverleggen functioneren. In sommige regio's wordt het Actie(gericht)overleg minder gebruikt.

⁴ Na afloop van het interview bleek dat deze samenwerking enkele maanden uitgesteld zou worden, en Samen op in Acuut is uiteindelijk van start gegaan op 1 juni.

“Want dat is ook wel het ingewikkelde van al die overlegvormen. Hoe weet je elkaar te vinden en begrijp je ook het perspectief van waaruit de ander denkt? Dus wij hebben in onze regio ook het Actie(gericht)overleg en dat soort dingen. Maar dat wordt eigenlijk weinig gebruikt, omdat mensen dat toch ingewikkeld vinden. [...] En ik merk ook dat er bij collega's wat weerstand soms zit om naar dat soort overleggen gaan, om naar het Zorg en veiligheidshuis gaan, omdat ze dan denken: 'Ja, daar moeten we alleen nog maar 33 keer overleggen en uiteindelijk moet ik zelf weer aan de bak'. Dus dat ze de meerwaarde daarvan niet altijd direct zien. En dat heeft denk ik ook wel te maken met werkdruk en dat soort dingen.” (VT-III)

5.3.2 Knelpunten ten aanzien van samenwerking en afstemming

Door de respondenten werden diverse knelpunten aangedragen met betrekking tot samenwerking en afstemming.

Samenwerking buiten afstemmingsoverleggen

Dat samenwerking binnen een afstemmingsoverleg goed gaat, geeft omgekeerd weer dat het ingewikkelder wordt als een zaak buiten zo'n afstemmingsoverleg wordt behandeld. Dan is het soms ook lastig om de juiste contactpersoon van de ketenpartner bijvoorbeeld te pakken te krijgen. Men krijgt dan ook vaker te maken met een generalist in plaats van een specialist, die over het algemeen naar afstemmingsoverleggen worden afgevaardigd. Onder de generalisten, en binnen organisaties in het algemeen, wisselt de deskundigheid van persoon tot persoon. Verschillende respondenten geven aan dat ze bij ketenpartners wel eens minder deskundige medewerkers hebben getroffen in zaken van psychisch geweld, of dat men twijfels heeft bij de door een ketenpartner gehanteerde methode in dergelijke zaken (waarbij een momentopname eigenlijk weinig zegt). Als dit vaker voorkomt, kan dit het beeld ten opzichte van zo'n ketenpartner wel negatief kleuren. Andersom heeft specialisatie meteen een positief effect.

“Maar wat je in [locatie] specifiek bij ons ziet is: we hebben nu een pilot lopen bij de politie om specifieke teams voor huiselijk geweld op te richten. Bij ons hebben we dus een specifiek team binnen de recherche die zich echt alleen met huiselijk geweld bezighoudt. Als je daar nu dus een onderzoek hebt lopen, ja, dan merk je dat het echt heel soepel verloopt. Die hebben alle expertise en kennis eigenlijk binnen dat team zitten en de dossieropbouw gaat dan dus ook gewoon heel goed.” (OM-II)

De grote vraag (ook onderzoeksvraag 2b) is dus hoe deze afstemmingsoverleggen worden ervaren en (eventueel) kunnen worden verbeterd. Soms kan hier een beleidskeuze aan ten grondslag liggen. Zo geven respondenten aan dat bijvoorbeeld zaken van stalking niet in elke regio onder ZSM vallen. Maar vanuit de focusgroep wordt aangegeven dat het belangrijkste antwoord hierop is dat er niet altijd voldoende casussen in afstemmingsoverleggen worden ingebracht die daar wel relevant zouden zijn, en dat dit vooral door een gebrek aan deskundigheid en vervolgens signalering en duiding komt.

“Wij merken dat hulpverleners (incl. politie en sociaal werkers) het vaak lastig vinden om psychisch geweld te signaleren, te duiden en aan te pakken. Bij fysiek geweld zijn de sporen meestal zichtbaar, waardoor hulpverleners meer bevestiging hebben dat het geweld inderdaad speelt en op basis daarvan het gevoel hebben dat ze concreter kunnen handelen. We horen ook dat het handelingskader in dit type zaken onvoldoende duidelijk is. En de deskundigheid over psychisch geweld verschilt best veel per organisatie en zelfs per afdeling/persoon.” (SH-FG)

Ten aanzien van duiding gaat het vaak om de vertaling van het psychosociale naar het juridische domein, waarbij dus de verschillende talen tussen de disciplines een extra belemmering vormen in de samenwerking. Dit wrekt zich vooral ten aanzien van de dossiervorming, waar in Hoofdstuk 4 al op ingegaan is. Ook ten aanzien hiervan wordt gewezen op het feit dat dit vaak door generalisten wordt gedaan, waarbij tijd en deskundigheid knellen. Zo geven respondenten van de RvdK aan dat maar weinig van hun rapporten naar een strafzitting gaan, dus dat ze niet altijd specifiek bezig zijn met bewijsbaarheid van elementen zoals stelselmatigheid (bij stalking). Ook wordt aangegeven dat het gebruik van instrumenten zoals de MASIC (screening partnergeweld) nog niet verplicht is, terwijl er bij medewerkers ook twijfel bestaat over de waarde ervan.

“Wat je natuurlijk wel hebt is dat binnen de basisteams voor zoiets specifiek als psychisch geweld natuurlijk veel minder aandacht is, veel minder kennis is. Dus daar moet je dan echt als officier zelf op sturen, van, nou ja, zij leveren dan stukken aan van: ‘ja, we lezen er geen bedreiging in, hooguit een belediging.’ En dan ga jij de stukken lezen en denk je: ‘Nou, ik zie hier heel veel dwangelementen, ik zie hier toch wel nog een aantal andere artikelen in.’ Dus dat is wel iets wat echt bij het OM ligt om daar goed scherp dan op te zijn binnen de ZSM, of je dus zulke artikelen er inziet, dan dat dat aan de voorkant bij politie al gebeurt.” (OM-II)

Waar er vaak op wordt gewezen dat net als bij stalking na strafbaarstelling de dossiervorming wel beter zal gaan, wordt een winstwaarschuwing afgegeven dat bij stalking vooral de frequentie van het contact relevant is, maar niet zozeer de inhoud. Bij psychisch geweld vraagt dat soms ook wel heel veel context, samenhang en duiding, want daar kan iets wat onschuldig lijkt toch onderdeel zijn van een verwijtbaar geheel.

“Ja, ik herinner bijvoorbeeld één zaak, dat ging over een verkrachtingszaak, maar waar geen fysiek geweld aan die verkrachting voorafging, maar vooral psychisch geweld en psychische druk. Waarbij die dader, hij had een motor, iets had gezegd als: maar wil je dan dat ik een ongeluk krijg? Dat is natuurlijk op zich niet iets bedreigends, maar zij had hem net in een eerder gesprek verteld dat een vriend van haar omgekomen was bij een motorongeluk. Dus op die manier wordt het iets heel ergs beladens. En als je dan in je dossier die eerdere informatie weglaat, dan wordt de ernst van zo’n uitlating niet duidelijk.” (Adv-III)

Gegevensdeling

Respondenten van verschillende partijen geven aan dat informatiedeling nog wel eens een probleem is. Hoewel ook dit binnen afstemmingsoverleggen beter gaat, blijft ook daar nog wel een probleem bestaan bij partijen aan de hulpverlenerskant die vallen onder het medisch beroepsgeheim (denk aan een GGZ-instelling).

Hulpverlening (beschikbaarheid/doelmatigheid)

En over hulpverlening gesproken: als dat nodig wordt geacht voor een dader of een slachtoffer, dan is het moeilijk om een goede behandeling te krijgen. In de eerste plaats komt dat door de bekende problemen bij deze terreinen van zorg. Er zijn personeels- en capaciteitstekorten met bijbehorende wachtlijsten, zowel in de forensische

zorg, reguliere geestelijke gezondheidszorg en jeugdzorg. Als het om de behandeling van de dader gaat, komen er vaak nog drempels bij ten aanzien van de doelmatigheid van beschikbare behandelingen. Zo bestaat er bij de dader vaak geen instemming met of motivatie voor behandeling, die wel nodig is om dergelijke behandelingen aan te gaan (op te leggen) of succesvol af te ronden. Deze zorgen zijn uiteraard niet uniek voor psychisch geweldzaken, maar wat dit knelpunt specifiek bemoeilijkt is dat ten aanzien van de besproken vormen van psychisch geweld nog nauwelijks specifieke behandelingen voorhanden zijn. Uiteraard kan een onderliggende verslaving of persoonlijkheidsstoornis ook het aangrijpingspunt van de behandeling vormen. Belangrijk te benoemen is dat dit allemaal pas geldt als de noodzaak tot hulpverlening voor de pleger überhaupt signaleerd is.

“We hebben ook een query. In die query komen dit soort onderwerpen naar voren en daar moet een zorgmelding bij komen. Ja en die krijg ik allemaal te zien. En die beoordeel ik op criteria en of ze moeten doorgestuurd worden. Psychische mishandeling is een van de criteria; dan is er al bijna altijd sprake van een afhankelijkheidsrelatie. Nou, dan gaat ie naar Veilig Thuis en uiteindelijk komt daar dan direct hulpverlening op. Ja, ‘t lastige van de hulpverlening is: d’r zit nooit iets van een dwingend kader achter. Dus heb je geen medewerking van mensen, dan gaat ‘t niet helpen. En vaak zie je een man die zo idioot doet in een relatie, die heeft vaak ook geen zelfinzicht. Vaak zie je ook wel dat er gesproken wordt over een stoornis – narcisme, autisme, borderline. Nou dan wordt ‘t ingewikkeld. En dat is voor ons ook wel eens als politie lastig hoor, want wij zijn natuurlijk niet kundig om iets vast te stellen.” (P-IV)

Het strafrecht is op zich al geen wondermiddel, maar kan een weg richting (forensische) hulpverlening zijn, waarbij de bovenstaande knelpunten belemmerend werken.

5.4 Slotbeschouwingen

Er is binnen de meeste organisaties dus voldoende (en steeds meer) specialistische kennis voorhanden – al loopt de ZM bij deze ontwikkeling mogelijk iets achter – en die kan ook benut worden als een generalist zich bewust is dat er in een zaak psychisch geweld speelt. Het prangende punt is echter dat de signalering van psychisch geweld over het algemeen bij generalisten vandaan moet komen. Bij deskundigheidsbevordering heeft voor generalisten psychisch geweld niet altijd de prioriteit in de veelheid van aandachtsgebieden, wellicht mede omdat het in de samen-

leving nog weinig onderwerp van gesprek is. Binnen organisaties zijn de specialisten vaak verantwoordelijk voor de deskundigheidsbevordering op het onderwerp. Vanwege de complexiteit van zowel het fenomeen als de juridische constellatie van strafbare gedragingen wordt een grote mate van deskundigheid van professionals verlangd. Naast bewustzijn ten aanzien van het fenomeen mist soms ook slachtofferbewustzijn in het algemeen. Veel slachtofferbewustzijn kan daarentegen thans juist een reden zijn om psychisch geweld niet strafrechtelijk aan te pakken, om teleurstelling te voorkomen. Al hangt dat wellicht ook weer samen met onduidelijkheid over strafbaarstelling. Ten aanzien van de knelpunten rond deskundigheid en deskundigheidsbevordering wordt dan ook wel wat verwacht van strafbaarstelling (zie ook hoofdstuk 6).

Samenwerking tussen de partijen wordt als essentieel beschouwd voor de aanpak van psychisch geweld. Afstemmingsoverleggen worden als een goede vorm van samenwerking ervaren, ook omdat specialisten elkaar daar treffen. Buiten afstemmingsoverleggen is het ingewikkelder. Maar ook hier geldt dat om een zaak van psychisch geweld op een afstemmingsoverleg te krijgen, generalisten dit hebben moeten signaleren en duiden. Hier spelen ook de perspectieven en verschillende talen (sociaalwetenschappelijk/hulpverlenend versus juridisch) een belemmerende rol. Voorts kan gegevensdeling tussen de organisaties een probleem zijn, vooral bij hulpverleners voor wie het medisch beroepsgeheim geldt. En forensische hulpverlening is soms niet beschikbaar vanwege de bekende problemen in de zorg, of niet mogelijk dan wel doelmatig omdat de dader daartoe niet gemotiveerd is, wat ook negatief inwerkt op het handelingsperspectief van een geslaagde (strafrechtelijke) aanpak van psychisch geweld.

6•

Aparte strafbaar- stelling

6.1 Inleiding

Respondenten zijn tijdens de interviews gevraagd naar hun opvattingen over het plan om psychisch geweld zelfstandig strafbaar te stellen. Vrijwel alle respondenten staan in beginsel positief tegenover aparte strafbaarstelling. Hoewel zij ook enkele haken en ogen zien, doen die niet af aan het belang van strafbaarstelling. Die haken en ogen zijn aldus geen argumenten tegen aparte strafbaarstelling, maar veeleer te verwachten *uitdagingen* van de toekomstige strafbaarstelling. Van alle respondenten zijn alleen advocaten die verdachten bijstaan, minder enthousiast over het onderhavige plan. Zij lijken juist wel argumenten tegen een aparte strafbaarstelling aan te voeren. Die argumenten komen in paragraaf 6.2 aan bod, en wel na de bespreking van de argumenten vóór aparte strafbaarstelling die uit de opmerkingen van de overige respondenten kunnen worden afgeleid. Daarna gaat aandacht uit naar de ‘haken en ogen’, dat wil zeggen: de door respondenten genoemde uitdagingen van aparte strafbaarstelling (par. 6.3). Vervolgens komen opvattingen van respondenten aan bod met betrekking tot de vormgeving van de aparte strafbaarstelling (par. 6.4). Die opvattingen zijn logischerwijs speculatief nu er nog geen concreet wetsvoorstel ligt waarop de respondenten kunnen reflecteren. Er is enkel een voornemen uitgesproken door de voormalig staatssecretaris om psychisch geweld apart strafbaar te stellen.

De interviewresultaten ten aanzien van het thema ‘aparte strafbaarstelling van psychisch geweld’ zijn in de focusgroep gepresenteerd, waarna aan de focusgroeppersondenten de gelegenheid is geboden om op die resultaten te reflecteren. De betreffende respondenten hebben niet wezenlijk andere opvattingen over het plan om psychisch geweld zelfstandig strafbaar te stellen, maar zij hebben nog wel een en ander toegevoegd of genuanceerd wat betreft de voordelen en uitdagingen van aparte strafbaarstelling. Waar relevant komen de opvattingen geuit in de focusgroep in de volgende paragrafen aan bod. Er zal expliciet worden aangegeven wanneer een opvatting van een focusgroeppersondente wordt aangehaald. Wanneer dus in het algemeen wordt gesproken over ‘een respondent’ of ‘respondenten’, dan wordt bedoeld op een deelnemer of deelnemers aan de interviews. Verder is in de focusgroep ook gesproken over de vraag in hoeverre aparte strafbaarstelling bepaalde knelpunten in de bestrijding van psychisch geweld kan wegnemen. Die discussie staat centraal in de laatste paragraaf van dit hoofdstuk (par. 6.5).

6.2 Argumenten voor en tegen aparte strafbaarstelling

Argumenten voor

Respondenten hebben meerdere argumenten vóór aparte strafbaarstelling genoemd die verband houden met de huidige (on)mogelijkheden van het Wetboek van Strafrecht. Allereerst zien sommige respondenten een leemte in de strafwet wat betreft de strafbaarheid van psychisch geweld. Vaak wordt in dit verband gewezen op de niet-strafbaarheid van dwingende controle of intieme terreur. Zo merkte een respondent het volgende op:

“Dwingende controle missen we naar mijn idee nu echt, terwijl het om heel ernstige zaken kan gaan. ... Als het om losse incidenten gaat, en het geval dus niet dat stelselmatige karakter heeft, dan kunnen we redelijk uit de voeten met wat we nu hebben.” (Adv-III)

Dit citaat laat goed zien dat een leemte wordt ondervonden als het gaat om stelselmatig gedrag, hetgeen kenmerkend is aan dwingende controle. Die stelselmatigheid kan mede bestaan uit incidenten die reeds strafbaar zijn, maar, zoals ZM-II stelt, “het geheel is wel echt iets wat een aparte strafbaarstelling rechtvaardigt”. Verder noemen respondenten enkele beperkingen ten aanzien van de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld op grond van de huidige strafbepalingen. Respondenten overwegen onder andere dat strafbepalingen als dwang en bedreiging incidentgericht zijn waardoor de context, die erg belangrijk is om psychisch geweld goed te kunnen duiden, een beetje verloren gaat; dat de mishandelingsbepaling van art. 300 Sr nog altijd primair ziet op fysieke mishandeling, dat het niet geschikt is om subtiele vormen van psychisch geweld te vangen en dat het vierde lid van die bepaling een relatief hoge drempel heeft; en ten slotte dat het niet altijd makkelijk is om de stalkingsbepaling van art. 285b Sr toe te passen op situaties van psychisch geweld nu psychisch geweld meer omvat dan stalking. Ter illustratie kan worden gewezen op de ervaringen van OM-II met huiselijk geweld-casus, waarin een aantal van de genoemde knelpunten naar voren komt. De respondent stelt dat sprake kan zijn van manipulerend, intimiderend en isolerend gedrag en van een relatie die steeds ‘aan en uit’ gaat. Dit maakt dat dit “echt hele lastige casus [zijn] (...) waar je nu in de wet niet zoveel mee kan”, omdat het onvoldoende kan zijn om stalking, dwang of mishandeling op te leveren. Wat betreft mishandeling merkt zij nog het volgende op:

“En om dan voor 300 lid 4 te gaan, dat is eigenlijk niet aan te tonen. Want dan zou je toch echt wel, denk ik, meer aan bewijs nodig moeten hebben dan alleen de verklaring van het slachtoffer. Dan zou je natuurlijk ook echt moeten kunnen vaststellen, wat [OM-I] al zei, dat er sprake is van psychisch letsel. Dan moet je toch denken aan medische verklaringen, verklaring van de psycholoog of psychiater, en vaak in dat eerste stadium heb je dat nog helemaal niet. Dus ik denk dat je daar in de praktijk tegenaan loopt.” (OM-II)

Een respondent van de focusgroep maakt nog een vergelijking met fysiek geweld. In dat geval ligt de bewijsdrempel van art. 300 Sr niet zo hoog. Hetzelfde zou kunnen gelden voor psychisch geweld. Daarbij plaatst zij evenwel de kanttekening dat iets heel snel psychisch geweld kan worden genoemd. Maar als het gaat om intieme terreur, dan zou volgens de respondent de bewijsdrempel niet hoog moeten liggen en zou bijvoorbeeld het enkel melden dat iemand psychische pijn heeft ervaren voldoende moeten zijn.

Een ander knelpunt ziet niet zozeer op de bewijsdrempels van huidige strafbepalingen als dwang en mishandeling als wel op hun strafbedreiging. Die wordt door sommige respondenten niet altijd passend geacht, in die zin dat situaties van psychisch geweld denkbaar zijn die een hogere gevangenisstraf kunnen rechtvaardigen dan twee of drie jaar. Interessant is dat in de focusgroep ook een ander geluid naar voren komt, namelijk dat ‘draconische straffen’ moeten worden voorkomen. Zo zou het kader van mishandeling niet van draconische straffen uitgaan. VT-FG stelt hieromtrent: “En dat stuk over draconische straffen, ik denk dat het heel belangrijk is dat we dat gaan voorkomen. Dat we niet plegers wegzetten als monsters die eigenlijk geen humane behandeling verdienen.”

Opvallend is dat sommige respondenten erop wijzen dat, hoewel de mishandelingsbepaling van art. 300 Sr wellicht kan worden gebruikt om vormen van psychisch geweld te vervolgen, er nog veel onzekerheid heerst rondom de strafbaarheid van psychische mishandeling en welke ernst is vereist om de drempel van het delict te halen. Die onzekerheid komt de rechtsgelijkheid en -eenheid niet ten goede. Het zou volgens de betreffende respondenten beter zijn om die onzekerheid weg te nemen door middel van actief normstellend optreden van de wetgever. Een bijkomende opmerking hierbij is dat dit de praktijk ook zal bevorderen. Ketenpartners kunnen dan met meer zekerheid beleid ontwikkelen, er ontstaat meer noodzaak om kennis over psychisch geweld te vergaren en om in psychisch geweld casus te onderzoeken of sprake is van strafbaar gedrag, en aan slachtoffers kan meer handelingsper-

spectief worden geboden. Wat betreft dat laatste punt spreekt SH-III van een ‘spagaat’ waar veel professionals nu inzitten:

“Dat je enerzijds de ontwikkeling of bevordering van vervolging van psychisch geweld wil aanmoedigen door daar aangifte van te doen, door ervoor te zorgen dat die zaken in de strafrechtmolen komen. Maar anderzijds wil je ook geen lege belofte maken. Dus je moet constant afwegen tussen of je die activistische houding wil aannemen en er toch voor wil gaan versus het feit dat je iemand voor je hebt die al heel veel heeft meegemaakt en die niet onnodig schade moet worden toegebracht.” (SH-III)

Ten slotte komt de opvatting naar voren dat de huidige delicten niet (volledig) de lading dekken van psychisch geweld. Dit argument ziet op de ‘fair labelling’ van psychisch geweld. Ten aanzien van bijvoorbeeld art. 300 Sr heerst nog sterk een *frame* van fysieke mishandeling, zoals het geven van een klap. Sommige respondenten stellen dat het wat vreemd overkomt wanneer niet alleen die klap mishandeling kan opleveren maar ook jarenlang iemand kleineren, denigreren, intimideren en controleren. Dat zijn, voor die respondenten, twee verschillende soorten gedragingen die niet onder één noemer moeten worden gebracht.

Meerdere respondenten menen dat aparte strafbaarstelling van psychisch geweld ook een belangrijke symbolische waarde heeft, in die zin dat er een signaal van uitgaat dat psychisch geweld serieus wordt genomen en als iets strafbaars wordt gezien. Sommige respondenten noemen psychisch geweld in de strafrechtelijke context een ondergeschoven kindje ten opzichte van fysiek geweld. ZM-II merkt hierbij op dat men het signaal zou willen geven dat iemand jarenlang mentaal ‘kapot’ maken “eigenlijk nog veel erger [is] dan iemand een keer een bloedneus slaan.” Dat signaal is onder andere van belang nu slachtoffers zelf niet altijd inzien dat wat hun wordt aangedaan strafbaar is. Een respondent merkt evenwel op dat aparte strafbaarstelling niet louter symbolisch moet zijn. Die opvatting komt ook naar voren in de focusgroep.

Door respondenten zijn nog de volgende praktische argumenten gegeven vóór aparte strafbaarstelling van psychisch geweld. Een belangrijk argument is dat aparte strafbaarstelling meer aandacht en bewustwording kan creëren bij ketenpartners, bij slachtoffers en in de maatschappij ten aanzien van de vormen, ernst en prevalentie van psychisch geweld. Die bewustwording kan leiden tot een

betere herkenning en erkenning van psychisch geweld, wat de aangiftebereidheid van slachtoffers kan verhogen. Daarover merkt OM-1 het volgende op:

“Ik kan me zomaar voorstellen dat mensen nu ook al snel denken van: ‘ja, je ziet helemaal geen blauwe plekken bij mij, hoe moet ik hier ooit aangifte van gaan doen?’ Terwijl als zij weten dat er vanuit politie en politiek en ook vanuit OM straks meer aandacht voor is, dat het wat sneller de deur openzet voor mensen om er wel melding van te maken.”

Betere bewustwording in de maatschappij kan er tevens voor zorgen dat omstanders die getuige zijn van psychisch geweld eerder actie zullen ondernemen door het geweld te melden bij politie. Wanneer ketenpartners vervolgens signalen van psychisch geweld beter herkennen, zal volgens sommige respondenten waarschijnlijk eerder worden ingegrepen in de vorm van het starten van een strafrechtelijk onderzoek en het instellen van afzonderlijke vervolging. Dit zou verdere escalatie, waaronder eventuele femicide, kunnen voorkomen. Andere genoemde praktische argumenten zijn het beter kunnen bijhouden van statistieken omtrent psychisch geweld, het creëren van meer mogelijkheden om beschermende maatregelen te nemen en het beter kunnen begrenzen van plegers van psychisch geweld doordat het OM bijvoorbeeld duidelijker kan waarschuwen of aangeven dat sprake is van strafbaar handelen. In het kader van dat laatste wijst een respondent van de focusgroep echter op het feit dat psychisch geweld vaak in bestaande relaties voorkomt waardoor het “heel ingewikkeld [wordt] om als buitenstaande organisatie in zo’n relatie te zeggen: en nu moet je even stoppen met de hele tijd vernederen, isoleren enzovoort. Dat lijkt mij moeilijk haalbaar.” (OM-FG) Een andere respondent van de focusgroep stelt vervolgens dat aan interveniëren ook risico’s kleven, zoals het vergroten van het geweld.

In de focusgroep is tot slot nog gewezen op de positieve verplichtingen die voortvloeien uit het Verdrag van Istanbul en de jurisprudentie van het EHRM om psychisch geweld strafbaar te stellen. Nederland zou met aparte strafbaarstelling van psychisch geweld voldoen aan die verplichtingen. In de interviews was er opvallend weinig aandacht voor de internationale verplichtingen. Een focusgroeppersondient noemt dat zeer problematisch vanuit juridisch perspectief.

Argumenten tegen

Zoals besproken in paragraaf 6.1 staan een paar respondenten minder positief tegenover het plan om psychisch

geweld apart strafbaar te stellen. Advocaten die verdachten bijstaan vragen zich af of aparte strafbaarstelling een meerwaarde heeft ten opzichte van de huidige mogelijkheden die de strafwet biedt; of slachtoffers van psychisch geweld er aangifte van gaan doen; of psychisch geweld bewijsbaar is; of de reikwijdte van de aparte strafbaarstelling niet te breed zal worden, in die zin dat gevallen strafbaar worden gesteld die niet strafbaar zouden moeten zijn; en of (alleen) meer recht de oplossing is voor het probleem psychisch geweld. Adv-I denkt eerder aan de optie om psychisch geweld meer mee te nemen als een strafverzwarende omstandigheid ten aanzien van huidige strafbepalingen als mishandeling, bedreiging en stalking. Psychisch geweld wordt dan in de straftoemeting ten aanzien van een ander grondfeit verdisconteerd. De respondent merkt daarbij op: “Ik denk dat de politiek teveel elke keer wil gieten in nieuwe strafbaarstellingen, terwijl je ook kan bedenken: hoe kunnen we die discussie nou op een andere manier voeren dan elke keer nieuwe wetgeving te verzinnen?” Adv-II overweegt in dezelfde zin dat niet alles in het strafrecht moet worden getrokken:

“... ik denk dat dat tegenwoordig de behoefte is, om alles wat naar is uit de samenleving te verwijderen. En dat zie je ook met de nieuwe zedenwetgeving, dat je open en vage normen krijgt, omdat de angst is dat er altijd iets níét onder valt. Maar ik denk dat je ook een heldere bepaling moet hebben; dat je gewoon bewust kiest dit wel en dit niet, en dat je daar ook eerlijk in bent; dat het strafrecht niet het middel is om alle problemen in Nederland op te lossen, hoe graag iedereen dat ook zou willen; en dat we hier wel echt moet kijken van goh, wat vinden we dat echt strafbaar is en wat is gewoon vervelend.”

De respondent onderschrijft verder het belang van meer bewustwording van psychisch geweld, maar stelt dat dat ook op andere manieren kan dan door middel van een nieuwe strafbepaling. Zo zou wellicht meer gebruik gemaakt kunnen worden van art. 300 lid 4 Sr om psychisch geweld te vervolgen, waarbij ook gedacht kan worden om die bepaling aan te passen teneinde psychische mishandeling er duidelijk onder te brengen. Maar, zo stelt Adv-II, “ga alsjeblieft niet weer een apart wetsartikel toevoegen. De nummering is al complex genoeg [...]”.

Van de focusgroep respondenten lijkt ZM-FG ook van mening te zijn dat zoveel mogelijk moet worden aangesloten bij huidige strafbepalingen en huidige beschermend-waardige juridische belangen. Hij denkt eerder aan het opnemen van een strafmaat verhogende bepaling of aan het verduidelijken dat art. 300 lid 4 Sr ook de

benadeling van de geestelijke gezondheid omvat dan aan de invoering van een aparte strafbaarstelling. ZM-FG meent dat in ieder geval het te beschermen rechtsgoed van de aparte strafbaarstelling goed moet worden geïdentificeerd. Wanneer besloten wordt dat het rechtsbelang zich in de relationele sfeer begeeft, dan moet de wetgever een duidelijke drempel overgegaan, nu de overheid zich niet met alle privéaangelegenheden moet 'bemoeien':

“Je moet dus enorm uitkijken dat je niet iets gaat aantasten, vrijheid gaat aantasten van mensen, waar je eigenlijk geen behoorlijk argument voor hebt. Nou, dat vind ik wel het moeilijkste. En daarom zou ik inderdaad pleiten om zoveel mogelijk aan te sluiten bij wat er al wel strafbaar is.”

Niet iedereen is het met de opvatting van ZM-FG eens. Zo heeft OM-FG stellig een andere mening. Zij overweegt dat intergenerationeel en intra-relatieel psychisch geweld een enorm effect heeft op de maatschappij, zowel economisch als voor de volksgezondheid. De respondent betwist dus dat psychisch geweld alleen een privé aangelegenheid is. ZM-FG reageert hierop met de opmerking dat veel onwenselijk gedrag niet strafbaar is gesteld,

“ondanks dat het een enorme impact op de maatschappij heeft. Dus het strafrecht heeft een eigen kader en eigen betekenis, en dat is altijd met een bepaalde drempel om niet te veel strafbaar te stellen. Het criminaliseren van de samenleving heeft ook enorme nadelen. Dat wil ik maar zeggen. Je kunt het strafrecht niet oprekken naar alle vormen van ongewenst gedrag.”

OM-FG stelt vervolgens dat 'onwenselijk gedrag' een understatement is als het gaat om psychisch geweld in de context van intieme terreur: “Dat is op zijn minst onwenselijk gedrag, maar eigenlijk veel erger dan dat, ook als je het omslaat naar wat het voor de maatschappij betekent.” Opvallend hier is de focus op psychisch geweld in de context van intieme terreur. ZM-FG lijkt er juist op te doelen dat er ook andere gevallen van psychisch geweld denkbaar zijn die weliswaar onwenselijk zijn maar niet strafwaardig. Zodoende illustreert de bovenstaande discussie wederom dat zolang psychisch geweld geen eenduidige definitie kent, spraakverwarring op de loer ligt.

6.3 Uitdagingen van aparte strafbaarstelling

Respondenten zien enkele uitdagingen ten aanzien van de aparte strafbaarstelling van psychisch geweld. Een eerste uitdaging betreft het bepalen van de reikwijdte van de aparte strafbaarstelling van psychisch geweld. Tussen strafbaar gedrag en louter onprettig gedrag ligt volgens sommige respondenten een 'heel groot grijs gebied' als het om psychisch geweld gaat. Onduidelijk is wanneer de strafrechtelijke grens wordt overschreden. Indien de ondergrens onvoldoende duidelijk wordt vastgesteld, bestaat onder andere het risico op overcriminalisering en 'misbruik' van het strafrecht (ook bekend als *legal abuse*). Een respondent noemt in dit verband het voorbeeld van intieme partners die doodongelukkig met elkaar zijn en die, nadat de relatie is 'geklapt', de nieuwe strafbaarstelling gebruiken om elkaar verder onder druk te zetten door aangifte te doen van psychisch geweld. Verder merkt een respondent van de focusgroep op dat het geven van een klap makkelijker te duiden is dan kleineren, intimideren en vernederen. Bij die laatste gedragingen komt een 'psychologische duiding' om de hoek kijken die ook te maken heeft met de dynamiek in een relatie. Het is volgens de betreffende respondent moeilijk te bepalen wanneer gedrag kleinerend is en wanneer het een *strafbare* vorm van kleineren is. De respondent ziet in het verlengde daarvan een risico aan een brede strafbaarstelling, namelijk dat gedragingen strafbaar worden gesteld waarvoor het strafrecht niet per se is bedoeld. Dit alles pleit volgens de respondent “voor een hele zorgvuldige, strakke strafbaarstelling, waarbij je denk ik ook niet iets wil creëren waar je altijd weer een psycholoog nodig hebt om dat gedrag en die dynamiek in die relatie specifiek te moeten duiden.” (P-FG)

Een andere uitdaging ziet op het bepalen van de verhouding tussen de aparte strafbaarstelling van psychisch geweld en huidige delicten als mishandeling, belaging, bedreiging, dwang, belediging, mensenhandel en wederrechtelijke vrijheidsberoving. Het risico bestaat dat de aparte strafbaarstelling (substantieel) zal overlappen met een of meer van die delicten. Sommige respondenten vragen zich hierbij af of aparte strafbaarstelling een toegevoegde waarde heeft gezien de huidige mogelijkheden die het strafrecht reeds biedt om psychisch geweld aan te pakken, en of psychisch geweld niet beter als een strafverzwarende omstandigheid kan worden meegenomen in de straftoemeting ten aanzien van een ander grondfeit, zoals mishandeling of stalking. Interessant in dit verband is dat SH-III van mening is dat “aparte strafbaarstelling niet, of tenminste niet alleen [moet] worden gezien als een soort

vangnet voor alles wat niet voldoet aan de eisen van een stalking of bedreiging of belediging.” De respondent lijkt te stellen dat aparte strafbaarstelling niet alleen als doel moet hebben om de niet-strafbare incidenten die onderdeel kunnen zijn van een breder patroon van geweld strafbaar te stellen. Het patroon van psychisch geweld is namelijk meer omvattend dan die incidenten. Strafbbaarstelling zou zich dus op het gehele gedragspatroon moeten richten, ook al ontstaat dan wellicht enige overlap met huidige strafbepalingen.

Niet alleen de verhouding tussen verschillende strafbepalingen kwam aan bod, ook werd door sommige respondenten gewezen op de verhouding tussen het strafrecht en andere rechtsgebieden. Een respondent merkt hierover het volgende op:

“Volgens mij heeft iemand ooit een document geschreven over drie planeten. En zo voelt het soms ook, dat het strafrecht echt een andere planeet is dan het familierecht, en dat dat weer een andere planeet is dan de jeugdzorg. En ik denk dat, als we tot een goede aanpak van intieme terreur willen komen, dat we daar met z’n allen een aanpak op moeten formuleren en dat het elkaar moet versterken. Want nu werkt het elkaar heel vaak tegen. Dus dat is wat mij betreft een voorwaarde. Anders heeft het helemaal geen zin als je strafrechtelijk iemand veroordeelt en vervolgens in het familierecht dwingt om samen om de tafel te gaan zitten. Ja, dan sla je de plank mis. Dus die moet je echt meenemen, denk ik, om tot de goede aanpak te komen.” (VT-III)

Het familie- en het jeugdrecht moeten volgens deze respondent dus worden meegenomen in de ontwikkelingen rondom aparte strafbaarstelling, zodat die drie gebieden goed op elkaar zullen aansluiten.

Veel respondenten zien voorts uitdagingen met betrekking tot de praktische uitvoerbaarheid van een aparte strafbaarstelling van psychisch geweld. Die uitvoerbaarheid, en specifiek de bewijsbaarheid, zal waarschijnlijk lastig zijn, waardoor een risico op symboolwetgeving bestaat. Uit de interviews blijkt dat de moeilijkheid om psychisch geweld te bewijzen onder andere te maken heeft met de complexiteit van psychisch geweld-situaties, alsmede met het feit dat er niet altijd getuigen zullen zijn en dat slachtoffers zelf niet altijd inzien dat zij slachtoffer zijn van psychisch geweld. Met het oog op de moeilijke bewijsbaarheid van psychisch geweld wijst een respondent op het belang van heldere wetgeving en duidelijke richtlijnen van het OM:

“Ik kijk altijd naar dat soort [psychisch geweld] zaken van: hoe ga je dat dan in vredesnaam bewijzen? Want ik vind wetgeving vooral belangrijk als je d’r iets mee kunt, als je een handvat hebt als politie om daar ook daadwerkelijk een gevolg aan te kunnen geven. En als wij tot de conclusie komen dat we in alle zaken met psychische mishandeling niet uit de voeten kunnen op grond van dat wetsartikel, en het OM komt niet met goede richtlijnen van: dat, dat en dat is nodig om uiteindelijk tot een goed vervolg te komen, ja, dan ben ik ook bang dat we als politie op een gegeven moment zeggen: de ervaring is dat deze zaken vrijwel nooit tot vervolging zal leiden. Immers: geen bewijs is geen zaak.” (P-IV)

Verder twijfelen sommige respondenten of er bij justitie voldoende capaciteit is om psychisch geweldzaken strafrechtelijk aan te pakken, zodat die zaken niet op de plank blijven liggen. Daarmee samenhangend wordt gewezen op het risico dat verwachtingen van slachtoffers te hoog zullen zijn. Een nieuwe strafbepaling die niet of nauwelijks uitvoerbaar is, zal niet veel kunnen betekenen voor slachtoffers. Tegelijkertijd stellen meerdere respondenten dat aparte strafbaarstelling een stap in de goede richting is, ondanks de praktische uitdagingen. Zij onderstrepen dat de praktische uitvoerbaarheid van nieuwe wetgeving in het beginstadium vaak lastig is en dat het met de tijd zal verbeteren.

6.4 Vormgeving van aparte strafbaarstelling

Respondenten zijn ook bevraagd over hun opvattingen ten aanzien van de mogelijke vormgeving van aparte strafbaarstelling. Dit bleek een lastige vraag te zijn om concreet antwoord op te geven, omdat het doel van aparte strafbaarstelling nog onduidelijk is. Welke bestanddelen zouden moeten worden opgenomen hangt onder andere van dat doel af. Zo overweegt een respondent van de focusgroep als volgt:

“Want als het doel is om vernedering en manipulatie en dat soort dingen te stoppen, dan zou je juist heel precies die gedragingen moeten beschrijven. Terwijl als het doel is om intieme terreur of bijvoorbeeld heel ernstig of fataal geweld te stoppen als uitwas van intieme terreur, dan zou ik veel meer het patroon van dwingende controle en intieme terreur beschrijven en dat als definitie hanteren. Dus ik denk dat dat heel erg uitmaakt, wat je doel is.” (VT-FG)

In de interviews lijken respondenten verschillende doelen voor ogen te hebben. Wanneer een respondent zich voornamelijk richt op de strafbaarstelling van dwingende controle, dan wordt inderdaad vaak een patroon van gedrag vereist. Zo stelt een respondent:

“Ik denk dat het vooral goed is om dwingende controle apart strafbaar te stellen. Dus ik zou het niet zo breed willen maken dat je alle psychisch geweld apart strafbaar stelt, maar wel dwingende controle, en om daar dan juist ook dat structurele, stelselmatige karakter te benoemen.” (Adv-III)

Daarbij wordt ook gesteld dat (ernstige) incidenten van psychisch geweld reeds strafbaar zijn. Denk aan belediging, bedreiging en smaad. Indien de aparte strafbaarstelling dus geen stelselmatigheid vereist, rijst de vraag in welk gat het moet springen. Wanneer respondenten daarentegen in het algemeen spreken over de strafbaarstelling van psychisch geweld – en dus niet specifiek over dwingende controle –, dan wordt een aspect van stelselmatigheid niet altijd vereist. Er zijn namelijk uiteenlopende vormen van psychisch geweld denkbaar en niet elke vorm omvat een patroon van gedrag. Dat maakt het voor respondenten tegelijkertijd lastig om een concrete strafbaarstelling voor te stellen. Een respondent overweegt hierover het volgende:

“... ik denk dat de kern moet zijn dat we de balans vinden. Een soort van de gouden middenweg vinden tussen voldoende specifiek en concreet om het ook werkbaar te maken in de praktijk, maar om anderzijds de strafbaarstelling zodanig te formuleren dat die ten eerste toekomstbestendig is, gezien alle ontwikkelingen op wetenschappelijk niveau, maar ten tweede ook voldoende breed is gezien de veelheid aan vormen die psychisch geweld kan hebben en ook de verschillende dynamieken, de relaties. Want het is echt niet alleen tussen partners of ex-partners. Maar die middenweg, dat is heel lastig.” (SH-FG)

Wat betreft die balans is het interessant dat het voor meerdere respondenten de voorkeur heeft om de strafbaarstelling van psychisch geweld eerder wat breder te houden dan dat beperkingen worden aangebracht. De strafbaarstelling zou juist niet te rigide moeten zijn gezien de vele (subtiele) verschijningsvormen van psychisch geweld. Om dezelfde reden zou volgens een respondent de strafrechtelijke drempel niet te hoog moeten worden gelegd, hetgeen tevens de bewijsbaarheid ten goede komt. Tegelijkertijd stelt een respondent van de focusgroep dat een brede

delictsomschrijving ook tot bewijsproblemen kan leiden en wellicht het omgekeerde kan bewerkstelligen wat men eigenlijk beoogt. De respondent wijst op onbedoelde neveneffecten, zoals secundaire victimisatie en dat niet-strafwaardige gevallen in het strafrecht worden getrokken. De respondent stelt dat aangesloten kan worden bij art. 300 lid 4 Sr en dat een voorwaarde zou kunnen zijn dat een psychische stoornis is vastgesteld. Dat biedt een hard aanknopingspunt en heeft, volgens de respondent, strafrechtelijk gezien een hoge objectiviteitsgrens. De meerderheid van de respondenten denkt hier anders over. Zo stelt een andere focusgroepperson dat een onderscheid moet worden gemaakt tussen het veroorzaken van fysieke en psychische schade:

“Als je op een willekeurig lijf met een mes in snijdt, dan ontstaat er schade. Maar in de psyche werkt het anders. Dan kan je veerkracht hebben en weerbaarheid en interne aanleg, dat allemaal mede bepaalt of jij uiteindelijk bijvoorbeeld een DSM stoornis krijgt of dat je vernederd wordt.” (VT-FG)

Wanneer vervolgens de vaststelling van een psychische stoornis is vereist en het slachtoffer is dusdanig veerkrachtig dat een dergelijke stoornis niet kan worden vastgesteld, dan

“straf je mensen eigenlijk voor hun veerkracht, omdat je dan zegt: jij bent veerkrachtig genoeg, voor jou is dit gedrag niet strafbaar. Dus dan verleg je de focus heel erg naar de impact op het slachtoffer in plaats van naar het gedrag van de pleger.”

In dit verband kan worden opgemerkt dat ook uit de interviews de opvatting naar voren komt dat het beter zou zijn om in het kader van aparte strafbaarstelling niet te focussen op de ervaringen van het slachtoffer maar op het strafbare gedrag van de dader. De betreffende respondenten wijzen op het feit dat slachtoffers zelf niet altijd inzien dat zij slachtoffer zijn van psychisch geweld. Daar komt bij dat de gevolgen van psychisch geweld per slachtoffer zeer verschillend kunnen zijn, waarbij onder andere meespeelt wat iemand in het verleden heeft meegemaakt. Het gedrag van verdachte, dat misschien objectief gezien relatief onschuldig is, kan iemand net ‘over het randje duwen’. In de focusgroep is nog een middenweg besproken, namelijk om bij bepaalde gedragingen de aanwezigheid van psychisch leed te veronderstellen dan wel dat bij bepaalde (ernstige) vormen van psychisch geweld ervan wordt uitgegaan dat dat op de lange termijn psychische gevolgen heeft. OM-FG is voorstander om met een geabstraheerd

persoon te werken – gelijk hoe bedreiging ‘redelijke vrees’ eist –, “juist omdat je niet die veerkracht mee wilt wegen en je voorgaande rugzakje niet mee wil laten wegen bij of dit nou strafbaar gedrag is of niet.” Volgens RK-FG is het daarbij wel van belang dat de aard en ernst van de gedragingen duidelijke indicaties geven om angst of schade bij het slachtoffer te veronderstellen. Dat kan wellicht niet voor elke vorm van psychisch geweld, maar wel voor intieme terreur.

In de focusgroep is nog specifiek gesproken over de vraag in hoeverre een klachtvereiste passend is. OM-FG vindt stellig van niet. De gedachte achter een klachtvereiste is dat iemand een weloverwogen beslissing maakt om diens privéleven aan de politie voor te leggen,

“en dat weloverdachte gedrag is er helemaal niet als je slachtoffer bent van dit soort problematiek. ... Dus omdat angst een hele grote factor hierin is en dat [dat] weldenkendheid behoorlijk in de weg staat, zou ik niet geneigd zijn om dat hier op te werpen en juist ambtshalve vervolging [open te houden], om dus eigenlijk over die angst van een slachtoffer heen te kunnen stappen en te doen wat nodig is in het kader van veiligheid van het hele systeem Dus ik zou heel erg fel tegen een klachtvereiste zijn.” (OM-FG)

ZM-FG stelt echter dat terughoudendheid is geboden bij de buitenwereld te laten beoordelen hoe een vermeend slachtoffer zich moet voelen, mede omdat psychisch geweld per individu anders wordt ervaren. De respondent zou er heel voorzichtig mee zijn om psychisch geweld als algemeen belang aan te merken. In dezelfde zin overweegt SH-FG dat er rekening mee moet worden gehouden dat vooral slachtoffers van dwingende controle een gevoel van verlies aan controle ervaren:

“Als iemand dan ambtshalve gaat vervolgen, terwijl het slachtoffer dat misschien op dat moment niet wil, dan moet er iets in de communicatie zijn dat rekening houdt met het effect ervan op het slachtoffer, op het psychisch welzijn van het slachtoffer. En dat betekent volgens mij niet dat we niet kunnen vervolgen zonder dat het slachtoffer dat wil, maar wel dat dat misschien met een goed gesprek moet worden gecommuniceerd. Dus dat daar in die *softskills* wel aandacht voor moet zijn.” (SH-FG)

Tot slot benadrukken meerdere respondenten de wenselijkheid dat de wetgever voldoende duidelijk maakt wat hij met de aparte strafbaarstelling beoogt en dat duidelijke handvatten worden geboden voor de praktijk. De praktijk

heeft er baat bij dat duidelijk wordt gemaakt wat wordt bedoeld met psychisch geweld, welke criteria hierbij relevant zijn en wanneer voldoende bewijs aanwezig is. Dit wordt soms echter gerelativeerd met de opmerking dat de invulling van een nieuwe strafbepaling zich ook in de praktijk zal uitwijzen aan de hand van de ontwikkeling van jurisprudentie en richtlijnen van het OM.

6.5 Slotbeschouwingen

In de focusgroep is niet alleen gediscussieerd over het huidige verloop van de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld en de knelpunten die in dat verband worden gesignaleerd, maar ook over welke knelpunten eventueel worden opgelost of weggenomen door aparte strafbaarstelling van psychisch geweld en welke niet. Die discussie werd door de respondenten levendig gevoerd, waarbij verschillende standpunten werden ingenomen. Om te beginnen zijn meerdere respondenten van mening dat aparte strafbaarstelling zal bijdragen aan het oplossen van bepaalde knelpunten. De opvattingen van die respondenten doen erg denken aan de argumenten die zijn gegeven voor aparte strafbaarstelling van psychisch geweld. Zo stelt SH-FG dat, hoewel veel afhangt van de uiteindelijke formulering van de strafbaarstelling en in hoeverre die voldoende concreet is om het werkbaar te maken in de praktijk, aparte strafbaarstelling de bewijsvoering kan verbeteren en daarmee samenhangend kan bijdragen aan het kunnen bieden van handelingsperspectief aan slachtoffers. Volgens de respondent zal aparte strafbaarstelling organisaties bovendien dwingen om te werken aan deskundigheidsbevordering op dit gebied en zal meer maatschappelijke bewustwording komen, waardoor de aangiftebereidheid kan stijgen alsmede het aantal meldingen van omstanders van psychisch geweld, zoals burens. Daarbij is het ook van belang dat gebruik wordt gemaakt van voorlichtingen en maatschappelijke campagnes. In dat verband trekt de respondent een parallel met de invoering van de Wet seksuele misdrijven en de maatschappelijke campagnes die in dat kader zijn gehouden:

“Ik herinner mij in Amsterdam bijvoorbeeld dat er grote posters waren waarop stond: ‘We vonden het al niet goed en nu is het ook strafbaar.’ En ik denk dat dat een onderscheid is dat we in ons achterhoofd moeten houden. [...] Ik denk in ieder geval dat er al consensus is over de afkeurenswaardigheid ervan. Ik denk dat dat voldoende is als basis.” (SH-FG)

VT-FG is ook positief over de invoering van een aparte strafbaarstelling en het wegnemen van bepaalde knelpun-

ten die nu in de praktijk spelen. Zij overweegt dat in de strafrechtketen en de maatschappij veel nadruk ligt op fysiek partnergeweld en dat van incidenten van psychisch geweld zelden een melding wordt gemaakt. Met de invoering van een aparte strafbaarstelling zullen die incidenten waarschijnlijk eerder worden gesignaleerd en gemeld, waarna politie en justitie er iets mee moeten doen. Zo ontstaat vanzelf kennis en zullen mensen vanzelf middelen zoeken om met die zaken om te gaan, aldus VT-FG. Zij vervolgt met de sprekende metafoor: “we zien alleen het topje van de ijsberg. Alles wat daaronder blijft, dat zien we niet en daar doen we dus ook niks mee. Maar daar gaat wel de Titanic van lek.” OM-FG zit ook op die lijn: “dan maar je hoofd in het zand steken en denken ‘zolang ik het niet zie, dan hoef ik er ook niks mee te doen’, dat is natuurlijk een hele gekke tactiek als Openbaar Ministerie en wetgever.” Volgens de respondent is het wel van belang dat niet alleen goed moet worden nagedacht over de redactie van de toekomstige strafbepaling, maar dat ook in de memorie van toelichting duidelijk richting moet worden gegeven aan het opportuniteitsbeginsel.

Andere knelpunten zullen waarschijnlijk niet worden opgelost door aparte strafbaarstelling. SH-FG stelt bijvoorbeeld dat de samenwerking tussen ketenpartners waarschijnlijk niet automatisch zal verbeteren met een aparte strafbaarstelling. Daar moet apart oog voor worden gehouden. Zo zou kunnen worden aangesloten bij de EU-richtlijn ter bestrijding van geweld tegen vrouwen en huiselijk geweld, waarin onder andere verplichtingen staan omtrent de coördinatie tussen ketenpartners. VT-FG merkt verder op dat Nederland wat kan leren van de ‘homicide reviews’ die in Engeland worden gedaan, wat kort gezegd inhoudt dat de aanloop naar fataal geweld in beeld wordt gebracht, inclusief het psychische geweld. Dit zal bijdragen aan de ontwikkeling van kennis op dat gebied. Daarnaast wordt wederom gewezen op het belang van voorlichtingen en publieke campagnes om bewustwording te creëren in de maatschappij over het fenomeen psychisch geweld. Strafbearstelling als zodanig zal waarschijnlijk niet genoeg zijn om de benodigde bewustwording te creëren. Voorts stellen meerdere respondenten dat aparte strafbaarstelling niet per se zal leiden tot meer veroordelingen nu het strafrechtstelsel “piept en kraakt” of “verstopt” zit, waarbij meespeelt dat psychisch geweld lastig te bewijzen is.

Ten slotte zijn er ook enkele respondenten die menen dat aparte strafbaarstelling niets zal oplossen. ZM-FG valt in die categorie. Hij wijst op het feit dat normaliter eerst maatschappelijke consensus ontstaat over wat een bepaald fenomeen is en wat specifiek strafbaar moet worden gesteld, waarna de wetgever in staat is om een effectieve strafbepaling te formuleren. De strafbaarstelling van

psychisch geweld lijkt in de omgekeerde volgorde te verlopen, en “op het moment dat je strafbepalingen invoert die geen maatschappelijk draagvlak hebben, wordt het een dode letter.” De respondent suggereert om een proefproces te voeren binnen de huidige strafrechtelijke kaders en in het bijzonder art. 300 Sr. Wat betreft het creëren van maatschappelijk draagvlak merkt Adv-FG in vergelijkbare zin op dat

“er eerst een meer algemeen beeld moet zijn van wat dan niet oké is. Bij de Wet seksuele misdrijven zie je natuurlijk dat er best wel veel tijd is genomen om uiteindelijk tot een consensus te komen, ook internationaal gezien. En dan nog heb ik een beetje twijfel bij hoever die maatschappelijke bewustwording nou echt door zo’n publiekscampagne kan worden gecreëerd. Er zijn mooie plannen. In mijn bubbel is er heel veel aandacht voor die wijzigingen, maar als je wat breder gaat kijken is dat denk ik helemaal nog niet zo terecht gekomen bij de meerderheid van de bevolking.”

De respondent stelt voorts dat, indien de aparte strafbaarstelling een brede reikwijdte krijgt om verschillende situaties eronder te brengen, een groot risico ontstaat voor overcriminalisering, dus

“dat er allerlei situaties onder kunnen gaan vallen die we er niet mee bedoelen te raken. Ja, dat is wat mij betreft nog steeds het grote zorgpunt. Omdat je juist wil proberen niet alleen intieme terreur eronder te brengen, maar misschien ook andere situaties. Maar waardoor je misschien ook het risico loopt dat pestgedrag tussen jongeren onderling ... eronder valt. Dus ja, daar blijf ik echt wel mee worstelen.”

P-FG deelt de mening dat aparte strafbaarstelling waarschijnlijk niet de knelpunten in de aanpak van psychisch geweld zal oplossen, maar dat betekent niet “dat je het niet moet doen”. Anders verandert er volgens de respondent nooit wat. Strafbearstelling is een belangrijke stap naar voren en normstelling als zodanig kan een reden zijn om psychisch geweld strafbaar te stellen, aldus P-FG.

7.

Conclusies en aan- bevelingen

7.1 Inleiding

In dit slothoofdstuk worden allereerst de conclusies van dit onderzoek geformuleerd, in de vorm van beknopte antwoorden op de onderzoeksvragen. Een overzicht van de onderzoeksvragen inclusief deelvragen is te vinden onder paragraaf 1.2 van dit rapport. Omdat niet elk voorgaand hoofdstuk gekoppeld was aan een deelvraag (hoofdstuk 2 en 6 corresponderen met vraag 1 en 5; de vragen 2, 3 en 4 zijn op verschillende plaatsen in hoofdstuk 3 en vooral 4 en 5 behandeld), worden hier eerder geformuleerde conclusies ten aanzien van deelonderwerpen herleid tot de bijbehorende onderzoeksvragen.

Op basis van deze conclusies en de discussie, zoals die in de focusgroep is gevoerd en is weergegeven in de laatste paragrafen van hoofdstuk 6, worden ten slotte aanbevelingen gegeven. Omdat de komst van een nieuwe strafbaarstelling van psychisch geweld een politieke realiteit lijkt, zullen allereerst aanbevelingen gegeven worden ten aanzien van deze strafbaarstelling. Vervolgens zullen additionele aanbevelingen worden gegeven ten aanzien van de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld.

7.2 Conclusies

1 Wat is het juridisch kader van de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld?

Vormen van psychisch geweld kunnen onder verschillende strafbepalingen vallen, waaronder dwang, bedreiging, belediging, stalking, iemand in hulpeloze toestand brengen of laten en mishandeling. Vooral die laatste bepaling kan, gelet op de feitenrechtspraak inzake de strafbaarheid van psychische mishandeling, generieke bescherming bieden tegen psychisch geweld. Hoewel feitenrechters verschillend oordelen over bepaalde aspecten van die strafbaarheid, lijken alleen al de internationale verplichtingen met zich mee te brengen dat feitenrechters moeten doorgaan op het ingeslagen pad, in ieder geval totdat de wetgever heeft ingegrepen. De materieelrechtelijke verplichtingen houden in de kern in dat strafrechtelijke bescherming moet worden geboden tegen ernstige vormen van psychisch geweld, waarbij met name moet worden gedacht aan stelselmatige vormen, waaronder dwingende controle. Daarnaast eisen de procesrechtelijke verplichtingen dat moet blijven worden ingezet op de verbetering van de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld, opdat psychisch geweldzaken worden (h)erkend – ook als geen sprake is van fysiek geweld – en effectief worden afgehandeld. Denk bij dat laatste aan het onverwijld reageren op meldingen

van psychisch geweld, het voortvarend vervolgen van verdachten van psychisch geweld en het inzetten van preventieve maatregelen wanneer de risicobeoordeling van het geval dat vergt. Bij dit alles is het noodzakelijk dat professionals voldoende kennis hebben van het fenomeen psychisch geweld en ook worden opgeleid om adequaat met dergelijke zaken om te kunnen gaan, alsmede dat zij een contextgevoelige en gendersensitieve benadering hantieren. Dat laatste is vooral van belang als psychisch geweld in de huiselijke context plaatsvindt.

2 Hoe gaan professionals om met casussen waarin sprake lijkt te zijn van psychisch geweld?

Het verloop en de omgang met psychisch geweldzaken is erg afhankelijk van het type functie van de professional (de rol van een advocaat is bijvoorbeeld logischerwijs anders dan die van de politiemedewerker), en binnen de beroepsgroep zit er ook nog eens erg veel verschil per eenheid of andere organisatie-unit. Dit betreft niet alleen de verschillende functies die betrokken organisaties hebben binnen de strafrechtketen, zoals opsporing, vervolging, berechting of rechtsbijstand, maar ook de verschillende opdrachten die hulpverleningsinstanties vanuit deze partijen krijgen, zoals toezicht en controle of slachtofferhulp. Voor alle geïnterviewde vertegenwoordigers geldt echter dat de politie, conform haar functie, de casus met daarin het type geweld aanlevert.

De aanpak van psychisch geweld door de diverse partijen kent weinig overkoepelende kaders. De meeste organisaties hebben geen werkdefinitie van psychisch geweld, en enkele initiatieven, zoals vragenlijsten om psychisch geweld ten tijde van een melding of aangifte te herkennen, zijn eenheid-afhankelijk. Uitzondering hierop is het verloop van stalkingzaken, waarbij duidelijk ontwikkelingen zijn geweest in het standaardiseren van deze aanpak, zoals de SASH-formulieren en de opschaling vanuit ZSM naar meer gespecialiseerde officieren van justitie. Er is dan ook geen eenduidig antwoord mogelijk op deze onderzoeksvraag, en in hoofdstuk 4 wordt het verloop geschetst per beroepsgroep. Wel kan er in het algemeen gezegd worden dat bijna alle organisaties psychisch geweld scharen onder huiselijk geweld: zo zijn de meeste aandachtsfunctionarissen of portefeuillehouders van psychisch geweld ook de aandachtsfunctionaris voor huiselijk geweld en/of kindermishandeling. Psychisch geweld wordt dus door veel organisaties als onderdeel gezien van huiselijk geweld. Ook wordt psychisch geweld in de strafrechtspraktijk vrijwel uitsluitend gezien in combinatie met fysiek geweld.

Er wordt niet bewust onderscheid gemaakt tussen verschillende *vormen* van psychisch geweld, dat wil zeggen dat er

geen gestandaardiseerde protocollen of richtlijnen zijn die onderscheid maken. Wel maken veel professionals in de praktijk onderscheid tussen psychische *kindermishandeling* versus psychisch geweld onder *volwassenen*. Dat ziet dan met name op het inschakelen van andersoortige hulpverlening (zoals de RvdK), maar ook op de inzet van bijvoorbeeld familierecht, waarbij kan worden gedacht aan omgangsregelingen. Ook heeft stalking, indien dat als een vorm van psychisch geweld zou worden gezien, een duidelijke eigen aanpak en protocollaire afspraken. Er kan gezegd worden dat professionals zeker onderscheid maken tussen verschillende vormen van psychisch geweld, met name op basis van ernst van het geweld of de behoeftes van het slachtoffer, maar dat dit niet een bewust of gestandaardiseerd onderscheid is.

Als zaken van psychisch geweld signaleerd worden, dan komen ze doorgaans terecht op een van de verschillende afstemmingsoverleggen. In die afstemmingsoverleggen worden specialisten vanuit de verschillende partijen bij elkaar gebracht, waardoor de nodige samenwerking op dergelijke dossiers wordt gefaciliteerd. Soms liggen er (regionale) beleidskeuzes ten grondslag aan het niet inbrengen van een dergelijke zaak in een afstemmingsoverleg (zo is het voor stalking veelal vooraf bepaald, gezien het karakter van het delict). De belangrijkste reden dat een situatie van psychisch geweld niet op een afstemmingsoverleg terechtkomt, is dat het voor generalisten vanuit organisaties als de politie of hulpverleningsinstanties ingewikkeld is om psychisch geweld te signaleren, te duiden of aan te pakken. Hierbij speelt niet alleen een rol dat de deskundigheid van persoon tot persoon, tussen generalist en specialist, en tussen organisaties verschilt. Ook wordt het handelingskader of -perspectief zonder bewustwordingscampagne en/of nieuwe strafbaarstelling als onduidelijk gezien. Ten aanzien van de duiding van psychisch geweld gaat het vaak om de vertaling van het psychosociale naar het juridische domein, waarbij dus de verschillende talen tussen de disciplines een extra belemmering vormen in de samenwerking.

3 Wat vinden professionals van het strafrechtelijk aanpakken van psychisch geweld?

De meeste professionals zijn positief over de recente aandacht voor het fenomeen en zijn van mening dat de kennis en aanpak hierdoor is verbeterd. Bij de meeste organisaties is inmiddels voldoende ervaring en kennis aanwezig en hierdoor wordt psychisch geweld beter signaleerd.

De knelpunten kunnen binnen vier grote categorieën worden samengevat. 1) Strafrecht gericht op bewijs(baarheid); 2) Incidentgerichte werkwijze organisaties; 3) Onbe-

grepen of onbekend slachtoffergedrag; en 4) Complexiteit en diversiteit van het fenomeen 'psychisch geweld'. De eerste twee punten gaan over de manier waarop organisaties, en het strafrecht in het algemeen, omgaan met incidenten, meldingen en/of potentiële strafzaken. Hierbij is er duidelijk focus op hetgeen bewezen kan worden. Daarmee verband houdend denken professionals erg incidentgericht. Beide factoren (bewijsbaarheid en incidentgerichtheid) sluiten slecht aan op de realiteit van psychisch geweld. Niet alleen is het psychische aspect slecht zichtbaar, en dus bewijsbaar, ook is er bij psychisch geweld juist in grote mate sprake van een bepaald patroon van gebeurtenissen en kan de ernst enkel worden afgelezen aan de context waarin deze plaatsvonden. Om psychisch geweld dus goed in kaart te brengen zullen professionals moeten omschakelen door niet alleen te kijken naar wat 'bewijsbaar' is. Daarnaast moeten zij ook beter patronen en contexten kunnen inschatten en documenteren. Het derde punt gaat over het gedrag van slachtoffers dat vaak moeilijk te duiden is door professionals. Zo zijn er veel slachtoffers van psychisch geweld die aangiftes weer intrekken, of bij hun partner terugkeren na diens veroordeling. Ondanks dat dergelijk gedrag goed uit te leggen valt, heeft het in eerste instantie effect op de manier waarop professionals tegen een zaak aankijken. Hierbij is ook een belangrijk knelpunt dat psychisch geweld vaak 'achter de voordeur' plaatsvindt. De situatie moet dus meestal al flink geëscaleerd zijn, wil het überhaupt merkbaar zijn voor het slachtoffer en diens omgeving, en daardoor leiden tot melding of aangifte. Dit gaat tevens samen met de grote diversiteit en complexiteit van psychisch geweld (het vierde punt). Anders dan fysiek geweld, wat makkelijker te duiden is, heeft psychisch geweld erg veel uitingsvormen en is de context waarin het plaatsvindt erg divers. Dit blijkt ook duidelijk uit de discussie rondom definities en omvang in hoofdstuk 3. Al met al zijn deze vier algemene knelpunten gezamenlijk de reden dat de meeste respondenten vinden dat de huidige strafbepalingen onvoldoende aansluiten bij de realiteit van psychisch geweld.

De vraag in welke gevallen en met welke overwegingen een strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld passend wordt gevonden, heeft geen eenduidig antwoord. De meeste respondenten is gevraagd wanneer psychisch geweld 'strafrechtelijk' zou zijn; dat wil zeggen, wanneer de grens met het strafrechtelijk ontoelaatbare werd overschreden, vergeleken met de gevallen waarin er 'slechts' sprake zou zijn van een toxische of destructieve relatie. Deze grens laat zich moeilijk kwalificeren. Veel respondenten kwamen hierbij tot een bepaalde stelselmatigheid en/of patroon van gedragingen in combinatie met de ernst van

bepaalde gedragingen, wat maakt dat tot het strafrecht overgegaan moet worden. Hierbij werd regelmatig verwezen naar en vergeleken met de strafbaarstelling van stalking. Ook kwam naar voren dat het strafrecht niet altijd – zeker in meer milde gevallen – de meest passende oplossing is. Bemiddeling, hulpverlening of andere rechtsgebieden zouden hier passender zijn.

Wel had vrijwel elke respondent goede voorbeelden uit de praktijk waarbij er duidelijk een grens werd overschreden waardoor de inzet van het strafrecht (als ultimum remedium) gepast werd geacht. Dit waren vaak verregaande vormen van intimidatie, controle en manipulatie, al dan niet in combinatie met geweld. Overigens rust het wel of niet strafrechtelijk vervolgen van een zaak bij het OM uiteraard ook op bewijs: zonder bewijs geen zaak. Dit maakt ook dat hulpverleningsorganisaties terughoudend zijn met zaken waarin er enkel psychisch een-op-een geweld heeft plaatsgevonden. Zij missen daardoor handelingsperspectief. Hierdoor zijn enkel de zaken waarin er óf een fysiek component aanwezig was, óf zeer duidelijk sprake was van (zwaar) psychisch geweld, de zaken die in de praktijk voor de rechter zijn verschenen. We hebben dus mogelijk te maken met een grote *bias* in de zaken die we (strafrechtelijk) zien.

Wat betreft kennis blijkt dat er binnen de meeste organisaties voldoende (en steeds meer) specialistische kennis voorhanden is, die ook benut kan worden als een generalist zich bewust is dat er in een zaak psychisch geweld speelt. Het prangende punt is echter dat de signalering van psychisch geweld over het algemeen bij generalisten vandaan moet komen. Bij deskundigheidsbevordering heeft voor generalisten psychisch geweld niet altijd de prioriteit in de veelheid van aandachtsgebieden, wellicht mede omdat het in de samenleving nog weinig onderwerp van gesprek is. Binnen organisaties zijn de specialisten vaak verantwoordelijk voor de deskundigheidsbevordering op het onderwerp, al was het Digizine 'Psychisch Geweld' bij vrijwel alle respondenten onbekend. Vanwege de complexiteit van zowel het fenomeen als de juridische constellatie van strafbare gedragingen wordt een grote mate van deskundigheid van professionals verlangd. Naast bewustzijn ten aanzien van het fenomeen mist soms ook slachtofferbewustzijn in het algemeen, zowel bij slachtoffers zelf als bij professionals, waarbij verschillende organisaties hopen dat een aparte strafbaarstelling duidelijkheid en kaders biedt. Er heerst dan ook een verwachting dat deze aparte strafbaarstelling de knelpunten rond deskundigheid en deskundigheidsbevordering positief zal kunnen beïnvloeden.

Samenwerking tussen de partijen wordt als een belangrijk middel beschouwd voor de aanpak van psychisch geweld. Afstemmingsoverleggen worden als een goede vorm van samenwerking ervaren, ook omdat specialisten elkaar daar treffen. Buiten afstemmingsoverleggen is het ingewikkelder. Maar ook hier geldt dat om een zaak van psychisch geweld op een afstemmingsoverleg te krijgen, generalisten dit hebben moeten signaleren en duiden. Hier spelen ook de perspectieven en verschillende talen (sociaalwetenschappelijk/hulpverlenend versus juridisch) een belemmerende rol. Voorts kan gegevensdeling tussen de organisaties een probleem zijn, vooral bij hulpverleners voor wie het medisch beroepsgeheim geldt. En hulpverlening is soms niet beschikbaar vanwege de bekende problemen in de zorg, of niet mogelijk dan wel doelmatig omdat de dader daartoe niet gemotiveerd is. Omdat de strafrechtelijke aanpak tot hulpverlening zou kunnen leiden, heeft dit ook een negatief effect op het handelingsperspectief op een geslaagde aanpak.

4 Wat is de aard en het verloop van zaken van psychisch geweld waarin de afgelopen twee jaar strafrechtelijke vervolging heeft plaatsgevonden?

Het gros van de psychisch geweldzaken welke tot strafrechtelijke vervolging leiden, hebben of een fysiek component, of duidelijk aanvullend bewijs (zoals meer getuigenverklaringen) waardoor een zaak uiteindelijk bij de politie terechtkomt en het OM besluit te vervolgen. De enkele zaken waarin er géén fysiek geweld was, maar er wel vervolgd was voor psychisch geweld, waren zaken waarbij het slachtoffer een kind was. Ook kwam psychisch geweld nog wel eens voor bij zaken omtrent complexe echtscheidingen, al had vooral de RvdK als respondentengroep hier concrete ervaringen mee. Deze zaken worden (deels) bestuursrechtelijk beslist, wat de benodigde samenwerking tussen rechtsgebieden illustreert.

5 Hoe ziet de bewijsvoering eruit in zaken waarin vervolging voor psychisch geweld plaatsvindt?

Het OM legt steeds vaker en beter in het dossier vast of er sprake lijkt te zijn van een patroon van psychisch geweld. Toch wordt het patroon en de context van psychisch geweld niet altijd herkend. Hierbij is het lastige dat, om goed te kunnen doorvragen, de professional moet inzien dát doorvragen noodzakelijk is. Kennis en deskundigheid is daarom belangrijk. Dit is echter moeilijk vanwege het soms onduidelijke of onbegrepen slachtoffergedrag, alsmede de grote variëteit aan verschijningsvormen van psychisch geweld (zie knelpunten 3 en 4 in het antwoord op

onderzoeksvraag 3). Om dit te doorbreken wordt op sommige plekken geëxperimenteerd met vragenlijsten, vergelijkbaar met de aanpak van stalking (de SASH-formulieren: zie ook het antwoord op vraag 2). Belangrijk is dat de context van het geval wordt geschetst, inclusief de factoren die – op zichzelf genomen – nog niet strafrechtelijk relevant of verwijtbaar zijn, maar dat in het grotere geheel wel worden. Ook dit vereist een omschakeling in denken. Kortom, momenteel wordt psychisch geweld onvoldoende gedocumenteerd, maar we zien verbetering, al is dit met name lokaal en op initiatief van individuele eenheden of regio's. Daarbij dient opgemerkt te worden dat het OM bij de dossiervorming veelal moet bouwen op stukken van organisaties waarin generalisten werkzaam zijn, die hiervoor vaak niet voldoende bouwstenen leveren, omdat een gebrek aan tijd en specifieke deskundigheid knellen.

De vervolging van psychisch geweld op basis van specifiek art. 300 Sr is vooralsnog beperkt. Er zijn dan ook weinig tot geen voorbeelden van hoe het vereiste causale verband in deze bepaling, namelijk die tussen het psychische geweld en de benadeling van de gezondheid, wordt benaderd. Ook zijn er in de interviews geen ervaringen gedeeld met betrekking tot het gebruik van deskundigen en/of wetenschappelijke literatuur om dit causale verband te bewijzen. De psychisch geweldzaken die wel onder art. 300 Sr zijn vervolgd – zoals ook besproken in hoofdstuk 2 – zijn vooral gericht op psychische kindermishandeling. In dergelijke zaken wordt het vereiste causale verband veelal geconstrueerd op basis van algemene ervaringsregels.

6 Wat vinden professionals van het plan geopperd door de voormalig staatssecretaris van Justitie en Veiligheid om psychisch geweld apart strafbaar te stellen?

Afgezien van advocaten die verdachten bijstaan zijn alle gesproken professionals positief over het plan om psychisch geweld apart strafbaar te stellen. Het huidige strafrechtelijke instrumentarium zou ontoereikend zijn om psychisch geweld adequaat aan te kunnen pakken. Dat geldt met name als het gaat om stelselmatige vormen van psychisch geweld, waaronder dwingende controle. Professionals wijzen op bepaalde knelpunten ten aanzien van huidige delicten, zoals incidentgerichtheid, een hoge bewijsdrempel, een relatief lage strafbedreiging en een verkeerd 'label'. Wat betreft de mishandelingsbepaling van art. 300 Sr en de strafbaarheid van psychische mishandeling merken professionals nog specifiek op dat vooralsnog veel onzeker is over die strafbaarheid. Het zou beter zijn als de wetgever die onzekerheid wegneemt door norme-

rend op te treden op dit gebied. Verder zou aparte strafbaarstelling een belangrijke symbolische waarde kunnen hebben, zou het praktische voordelen kunnen bieden, zoals het bevorderen van bewustheid, kennis en expertise over psychisch geweld waardoor het beter kan worden (h)erkend, en zou Nederland met aparte strafbaarstelling voldoen aan internationale verplichtingen. Naast de voorgaande voordelen van aparte strafbaarstelling van psychisch geweld zien professionals ook enige uitdagingen, waaronder het bepalen van de reikwijdte van de aparte strafbaarstelling – waarbij gewezen werd op het risico van overcriminalisering –, het bepalen van de verhouding met huidige strafbepalingen, en de praktische uitvoerbaarheid van aparte strafbaarstelling.

Toch menen de meeste professionals dat aparte strafbaarstelling een stap in de goede richting is en dat de praktische uitvoerbaarheid ervan waarschijnlijk met de tijd zal verbeteren. Wat daarbij volgens professionals zou helpen is een duidelijke strafbepaling en heldere richtlijnen van het OM. Meerdere professionals stellen dat de wetgever duidelijk moet maken wat hij met de aparte strafbaarstelling beoogt en dat concrete handvatten moeten worden geboden voor de praktijk. In dat verband komt onder andere het standpunt naar voren dat de toekomstige strafbepaling niet te rigide moet zijn, alsmede dat het beter zou zijn om op het strafbare gedrag van de dader te focussen en niet op de ervaringen van het slachtoffer. Tegelijkertijd zal aparte strafbaarstelling waarschijnlijk niet alle knelpunten ten aanzien van de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld wegnemen. Professionals wijzen in dit verband onder meer op het belang van voorlichtingen en publieke campagnes.

7.3 Beperkingen

Dit onderzoek is een verkennend onderzoek, uitgevoerd onder een beperkte groep respondenten. Hierdoor zijn er twee belangrijke beperkingen in de onderzoeksmethode zichtbaar, namelijk in de steekproeftrekking en in de analysemethoden. Ondanks dat de professionals van de interviews en de focusgroep veel kennis en kunde bezitten over psychisch geweld en hun respectievelijke organisaties, blijft het een beperkte steekproef in aantallen. Na afloop van de interviews was er nog geen saturatie bereikt, wat aangeeft dat additionele interviews mogelijk nog met nieuwe inzichten zouden komen. Bovendien is deze steekproef niet willekeurig getrokken; vanwege de vraagstelling van dit onderzoek is veelal met experts gesproken, waardoor het beeld over de meer algemene deskundigheid binnen organisaties onbeantwoord moet blijven. Daarnaast is het onderzoek afgebakend naar de ervaringen binnen acht

partijen die met psychisch geweld en het strafrecht in aanraking komen. Er zijn in Nederland echter nog veel meer organisaties bezig met psychisch geweld – op lokaal, regionaal, en landelijk niveau – welke niet zijn bevraagd. Tevens zijn slachtoffers van psychisch geweld bewust niet in dit onderzoek geïnccludeerd. Deze keuzes zijn te rechtvaardigen vanuit de focus van de onderzoeksvraag, dat wil zeggen de vraag naar de *strafrechtelijke* aanpak van psychisch geweld, maar komen desalniettemin nog steeds met beperkingen. De keuze om de ervaringen van slachtoffers hierin niet mee te nemen is ten dele tevens te begrijpen in het licht van de onderzoeksvragen, waarin het juridische proces en juridische keuzes centraal staan. Bovendien is het slachtofferperspectief een onderdeel van het bredere onderzoeksprogramma van het WODC-onderzoeksprogramma ‘Aanpak huiselijk geweld en kindermishandeling’,¹ en zal dus in ander onderzoek naar psychisch geweld aan bod komen.

De analyses zijn handmatig verricht en bij het coderen zijn geen diepere kwalitatieve analyses uitgevoerd. Het primaire doel van de analyses was om de ervaringen van respondenten te groeperen in thema's en hierin trends te ontwaren, ter bevordering van de hoofdstukstructuur. Dat maakt dat door de onderzoekers een oppervlakkig coderingsstelsel voldoende werd geacht. Ook werd, door het verkennende karakter van het onderzoek, vooral gericht gezocht naar verschillen en overeenkomsten in geuite ervaringen. Er zijn daarom geen diepere kwalitatieve analyses uitgevoerd op de uitingen van respondenten, zoals non-verbale communicatie of onderliggende sentimenten.

In de inleiding is aangegeven dat de nadruk in dit onderzoek ligt op psychisch geweld in de privésfeer. Dit vloeit voort uit de aard van het onderzoek en de ervaringen van de respondenten. Zo zijn respondenten bevraagd naar hun algemene ervaringen met de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld. In de vraagstelling hebben de onderzoekers dus niet de focus gelegd op de aanpak van een specifiek type psychisch geweld. Maar de respondenten bespraken vervolgens enkel ervaringen met psychisch geweld in de privésfeer. De nadruk op dit type psychisch geweld kan niettemin als een beperking van dit onderzoek worden beschouwd.

7.4 Aanbevelingen

De antwoorden op de onderzoeksvragen geven aanleiding tot het formuleren van de onderstaande aanbevelingen. Daarbij is, indachtig wat in de vorige paragraaf is overwogen, gelet op het gewicht van de aangedragen argumenten, de veronderstelde impact van bepaalde ervaringen in het werkveld en ten slotte het juridisch kader zoals besproken in hoofdstuk 2. Allereerst wordt stilgestaan bij het belang en de vormgeving van aparte strafbaarstelling van psychisch geweld. Vervolgens komen aanbevelingen aan bod die losstaan van de separate strafbaarstelling. Niet alleen kan het opstellen van nieuwe wetgeving lang duren, waardoor het wenselijk is om in de tussentijd de huidige aanpak van psychisch geweld te optimaliseren, maar ook zijn niet alle uitdagingen rondom de aanpak van psychisch geweld direct opgelost met een aparte strafbaarstelling (zie ook paragraaf 6.5). Sommige knelpunten zullen blijven bestaan, onafhankelijk van de aanwezigheid en vormgeving van een losse strafbepaling. De aanbevelingen voor beide thema's worden eerst kort en puntsgewijs weergegeven, en vervolgens nader toegelicht.

7.4.1 Vormgeving van strafbaarstelling

De precieze intenties van de voormalig staatssecretaris met betrekking tot de beoogde strafbaarstelling zijn voorts nog onduidelijk. Menig respondent benadrukt dat de vormgeving en reikwijdte van de bepaling in zeer grote mate afhankelijk zijn van wat de wetgever beoogt. Dit houdt verband met de brede en lastige definitie van psychisch geweld. Indien het doel van de strafbaarstelling zou zijn om specifieke gedragingen zoals manipulatie te bestraffen, dan dienen die gedragingen te worden omschreven in een nieuwe bepaling. Indien het doel is om excessen van intieme terreur aan te pakken, of om preventiever te kunnen handelen in het voorkomen van femicide, dan zal een patroon aan gedragingen meer op de voorgrond komen. Respondenten zien vooral een meerwaarde in een strafbaarstelling waarin dwingende controle centraal staat. Veel respondenten vinden dat strafrechtelijke handhaving juist met betrekking tot dwingende controle op dit moment tekortschiet.

Voor deze overwegingen van respondenten valt veel te zeggen. De vage term ‘psychisch geweld’ kan in verband gebracht worden met allerlei belangen die op hun beurt eveneens begripsmatig complex zijn, zoals autonomie, persoonlijke vrijheid, geestelijke gezondheid, psychische integriteit, waardigheid en zelfbeschikking. Deze belangen hebben raakvlakken, maar kunnen op belangrijke punten ook van elkaar verschillen. Sommige belangen zullen snel

¹ Voor meer informatie over het onderzoeksprogramma, zie ook: www.wodc.nl/onderzoek-in-uitvoering/welk-onderzoek-doen-we/3267---opstellen-meerjarenonderzoeksprogramma-huiselijk-geweld-en-kindermishandeling.

Tabel 3: aanbevelingen aangaande de vormgeving van aparte strafbaarstelling

Belang van de bepaling	Expliciteer welk(e) belang(en) met aparte strafbaarstelling van psychisch geweld zijn gemoeid. De vormgeving en interpretatie van de nieuwe wet alsook de duiding van het wettelijk systeem zijn hier in sterke mate aan verbonden.
	Het verdient overweging aparte strafrechtelijke bescherming te bieden tegen dwingende controle.
Vormgeving van de bepaling	Het komt de bewijsbaarheid ten goede om de gedraging van de dader, en niet het gevolg voor het slachtoffer, centraal te stellen.
	Het vinden van een middenweg tussen een open-geformuleerde bepaling en een stevig afgebakende bepaling is belangrijk.

ler geacht worden te zijn geschaad dan andere (waardigheid sneller dan geestelijke gezondheid, bijvoorbeeld) en voorts kan de vraag in hoeverre het slachtoffer de gedraging ook zelf moet ervaren als een schending van diens belang, per belang anders worden gewogen. Dit brengt mee dat elk belang om zijn eigen type bescherming vraagt en dus om een eigen samenstel van bestanddelen. Voorts zal de formulering van het rechtsgoed door de wetgever hier naar verwachting vrij sturend kunnen zijn bij de interpretatie van bestanddelen en ook daardoor nauw luisteren.

Met het voorgaande is niet gezegd dat een strafbaarstelling zich volledig moet schikken naar één enkel rechtsbelang. Denkbaar is dat voor het creëren van nieuwe strafrechtelijke aansprakelijkheid primair wordt gelet op de te bestrijden fenomenen. In zo'n geval kunnen wij ons voorstellen dat de nieuwe strafbaarstelling zich inderdaad specifiek richt op dwingende controle, omdat dit op systematische gronden kan zorgen voor een relatief brede en overzichtelijke bescherming tegen psychisch geweld. Naast bestaande strafbaarstellingen die vooral tegen incidenten beschermen (zoals dwang en bedreiging; art. 284 en 285 Sr), ontstaat de mogelijkheid om de generieke bescherming van de geestelijke gezondheid zich te laten doorontwikkelen in art. 300 Sr. Dat zou kunnen door te expliciteren dat onder 'benadeling van de gezondheid' als bedoeld in art. 300 lid 4 Sr ook de geestelijke gezondheid is begrepen. Dat onder 'mishandeling' ook psychische mishandeling valt, staat daarmee buiten twijfel. Wat binnen dat algemene kader dan nog mist, is een algemene voorziening voor zware gevallen – dus gevallen van zware psychische mishandeling – analoog aan art. 302 Sr (zwaar lichamelijk letsel). Een dergelijk algemeen kader van (zware) psychische mishandeling dekt naar onze mening al veel gevallen in het spectrum van psychisch geweld. Wat evenwel *buiten* dat algemene kader een goede aanvulling schijnt, is strafrechtelijke bescherming tegen dwingende controle. Dat fenomeen wordt hier bedoeld als een patroon

van gedragingen die op zichzelf heel subtiel kunnen zijn en door het slachtoffer zelfs niet altijd als kwaadaardig hoeven te worden beleefd, maar die in hun stelselmatigheid wel desastreus zijn voor de autonomie, waardigheid en zelfbeschikking van het slachtoffer. Het patroon van gedrag kan bovendien in voorkomende gevallen het voorportaal zijn van zware geweldsmisdrijven en levensdelicten. Aldus zou een dergelijke strafbaarstelling niet alleen beschermen tegen het schaden van de voornoemde belangen van autonomie, waardigheid en zelfbeschikking, maar ook tegen gevaarstelling voor nog zwaardere gevolgen. Dwingende controle kan in zoverre worden aangemerkt als een bijzondere categorie inbreuken op individuele belangen, waarbij voor slachtoffers, daders en de maatschappij een belangrijke signaalwaarde kan zijn gelegen in aparte strafbaarstelling daarvan.

Wat betreft de vormgeving van de aparte strafbaarstelling van psychisch geweld kan het helpend zijn om het gedrag van de verdachte centraal te stellen en niet het intreden van een concreet gevolg bij het slachtoffer.² Zo laat de feitenrechtspraak inzake psychische mishandeling zien dat rechters worstelen met de bewijsdrempel van art. 300 lid 4 Sr nu daadwerkelijke benadeling van de (geestelijke) gezondheid moet worden bewezen. In plaats van daadwerkelijke schade of benadeling zou schade bijvoorbeeld kunnen worden verondersteld, zoals in een 'schadelijk te achten' constructie.³ Dit komt de bewijsbaarheid van de aparte strafbaarstelling ten goede en kan in het bijzonder dienstig zijn indien het slachtoffer verrassend weerbaar is tegen psychisch geweld of diens slachtofferschap niet herkent. Dat laatste is goed denkbaar in situaties van dwingende controle. Iemand kan dusdanig gecontroleerd en gemanipuleerd worden dat diegene de controle, waaron-

² Vgl. Hedlund & Lindenberg 2025, p. 443.

³ Vgl. Hedlund & Lindenberg 2025, p. 443.

der de ‘regels’ van de gewelddadige relatie, internaliseert.⁴ Daarbij moet overigens worden bedacht dat dwingende controle per definitie patroonmatig is. Een geïsoleerd incident van dwingende controle laat zich niet goed denken. In het kader van dwingende controle zijn incidenten altijd onderdeel van een breder patroon van gedrag, waarbij de incidenten als zodanig betrekkelijk onschuldig kunnen ogen. Bij een aparte strafbaarstelling van dwingende controle moet dat patroon op enigerlei wijze tot uitdrukking komen. De focus op een patroon van gedrag sluit ook goed aan bij de internationale verplichtingen in dit kader.⁵

Tijdens de interviews en vooral de focusgroep is ten aanzien van het plan om psychisch geweld apart strafbaar te stellen gewezen op het risico op ‘oeverloosheid’ en overcriminalisering, aangezien psychisch geweld een vaag begrip is en, afhankelijk van de concrete definitie, situaties kan omvatten die niet per se strafwaardig zijn. Tegelijkertijd kwam de opvatting naar voren dat een ‘dichtgetimmerde’ bepaling onwenselijk is gezien de verscheidenheid aan psychisch geweld situaties. Beide standpunten zijn te begrijpen vanuit de onbepaaldheid van het onderhavige begrip. Dat maakt wat ons betreft dat het belangrijk is om een middenweg te vinden tussen een open-geformuleerde en een stevig afgebakende bepaling. Daarbij moet evenwel wederom worden opgemerkt dat veel afhangt van wat de wetgever met aparte strafbaarstelling beoogt. Indien het doel is om dwingende controle strafbaar te stellen, dan heeft de wetgever al met een redelijk afgebakend kader te

maken. Zo zal, als gezegd, het patroonmatige karakter van dwingende controle moeten worden gevangen, hetgeen de reikwijdte van de bepaling reeds inperkt. Is daarentegen het doel om psychisch geweld in de ruimste zin van het woord strafbaar te stellen, dan neemt het risico op oeverloosheid en overcriminalisering toe.

7.4.2 Additionele aanbevelingen strafrechtelijke aanpak psychisch geweld

De empirische analyse van het onderzoek, specifiek met betrekking tot het verloop van psychisch geweldzaken, maakt duidelijk dat meer aandacht voor psychisch geweld bij alle hierbij betrokken (strafrechtelijke) organisaties nodig is. Hierbij is het belangrijk dat de werkwijze verschuift van incidentgericht werken naar een focus waarbij de context van en de patronen die verbonden zijn met verschillende gesignaleerde vormen van psychisch geweld centraal staat. Een heroriëntatie in de werkwijze is dan ook aanbevolen om psychisch geweld beter in zicht te krijgen en aan te pakken, waarbij het verzamelen van (op zichzelf staande) bewijsbare strafbare feiten niet op de voorgrond staat. Juist incidenten die op zichzelf wellicht niet strafbaar zijn, maar dat in de context van een bepaald patroon wel zouden kunnen zijn, kunnen hierdoor makkelijker worden gesignaleerd. Professionals vergelijken een dergelijke verschuiving in perspectief met de aanpak van stalking, waar-

Tabel 4: aanbevelingen aangaande de aanpak van psychisch geweld

Verbeteren (h) erkenning van psychisch geweld	Een verschuiving van incidentgerichte werkwijzen naar het bijhouden en registreren van (gedrags)patronen bij psychisch geweldzaken.
	Deskundigheidsbevordering met betrekking tot gedrag van dader én slachtoffer door middel van scholing.
	Bewustwording bij burgers – zowel slachtoffers, daders en getuigen – vergroten, bijvoorbeeld door publiekscampagnes.
	Inzetten op afstemmingsoverleggen: zorg dragen voor het beter signaleren, en daarmee vaker inbrengen, van relevante psychisch geweldzaken voor dergelijke overleggen.
Positieve verplichtingen	Gelet op de internationale verplichtingen inzake de strafrechtelijke bescherming tegen psychisch geweld, wordt aanbevolen om, ongeacht aparte strafbaarstelling, aandacht te blijven hebben voor het verbeteren van de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld.

4 Zie bijvoorbeeld C. Hanna, ‘The paradox of progress: translating E stark’s coercive control into legal doctrine for abused women’ *Violence Against Women* 2009/15, nr. 12, p. 1466; Stark 2013, p. 30-31; H. Douglas, ‘Alternative Constructions of a Family Violence Offence’, in: *Criminalising Coercive Control: Family Violence and the Criminal Law*, p. 254.

5 Zie paragraaf 2.3 van dit onderzoek.

voor andere procedures werden opgesteld, zoals die rondom aangifte. De onderzoekers snappen deze vergelijking en zijn het hier grotendeels mee eens, maar erkennen ook dat de analogie met stalking niet volledig op zal gaan. Voor een patroon van (strafbaar) psychisch geweld zouden gedragingen ook meer subjectief, dat wil zeggen: op inhoud, moeten worden beoordeeld. Daarentegen wordt voor stalking vaak meer objectief 'geturfd' hoe vaak bepaalde gedragingen zijn voorgevallen, om tot een bewezenverklaring van het bestanddeel 'stelselmatig' van stalking te komen. De verwachting is dan ook dat, vergeleken met stalking, meer expertise en context nodig gaat zijn om gedragingen als psychisch geweld te kunnen aanmerken. Desondanks onderschrijven de onderzoekers het sentiment dat de ontwikkelingen in de aanpak van stalking, en de wijzigingen in werkwijzen ten gevolge van deze strafbaarstelling, aantoont dat een omschakeling van meer incidentgericht naar meer patroongericht werken succesvol kan zijn.

Met betrekking tot de deskundigheidsbevordering moet worden opgemerkt dat sec strafbaarstelling veel zal kunnen bijdragen aan het bevorderen van kennis, maar waarschijnlijk niet voldoende. Naast de strafbaarstelling, waardoor verplichte kennisdeling zal moeten plaatsvinden over de aard en omvang van de nieuwe bepaling, is het aan te bevelen om actief in te zetten op deskundigheidsbevordering binnen de betrokken organisaties, vooral die waar generalisten psychisch geweld moeten signaleren. Hierbij is ook een publiekscampagne aan te raden, om bewustwording van het fenomeen psychisch geweld bij burgers te vergroten. Ook wordt aanbevolen dat geïnvesteerd kan worden in de afstemmingsoverleggen. Deze worden als constructief en belangrijk ervaren, maar de kwaliteit wisselt en niet elke zaak komt in een dergelijk overleg op tafel waar dat wel zou moeten en kunnen.

Tot slot brengen internationale verplichtingen met zich mee dat moet blijven worden ingezet op de verbetering van de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld. Wat betreft de verplichting om strafrechtelijke bescherming te bieden tegen psychisch geweld, kan, in ieder geval tot de aparte strafbaarstelling, vooral gebruik worden gemaakt van art. 300 lid 4 Sr.

Bijlage 1:

Interviewtopics en -vragen

Topic 1: Definiëring

Doel: Ontdekken hoe de deelnemers psychisch geweld zouden definiëren en waar deze definitie op gebaseerd is. Kijken of hierbij onderscheid wordt gemaakt tussen diverse vormen van psychisch geweld en waarin deze vormen zich van elkaar onderscheiden (zoals in verloop, dynamiek, setting, ernst van de gevolgen etc.).

1 Wat verstaat u onder de term ‘psychisch geweld’?

Zo nodig doorvragen:

- Eigen definitie? Werkdefinitie organisatie?

2 Er zijn veel definities van psychisch geweld denkbaar. We leggen u graag de volgende definitie voor:

“Psychisch geweld is een overkoepelende term voor een doen of nalaten dat inbreuk maakt op iemands psychische integriteit, ook zónder dat sprake is van fysiek geweld.”

Wat vindt u van deze definitie?

Zo nodig doorvragen:

- Te ruim?/Te beperkt?/Essentiële factoren?

3 Maakt u in uw werk onderscheid tussen bepaalde vormen van psychisch geweld?

Zo nodig doorvragen:

- Waarom wel/geen onderscheid gemaakt?
- (Nadere) gedachten over verschillende vormen en over het nut en gevolgen van het maken van onderscheid:
- Relatieve setting: partners, ouder-kind, werk;
- Vorm binnen setting: combinatie fysiek/psychisch geweld, pesten, stalking, gaslighting etc.

Topic 2: Verloop

Doel: De verschillende respondentengroepen de gelegenheid geven om de stappen en bijbehorende overwegingen te schetsen wanneer een casus met psychisch geweld binnen komt, en daarbij aan te kunnen geven waar in het proces knelpunten worden ervaren (en waarom). Specifiek voor juristen ook helder krijgen welke vormen van psychisch geweld strafbaar zijn en zo ja, op grond van welke bepaling(en). Hierbij is er aandacht voor het aspect van bewijsvoering, zoals o.a. het aantonen van de omvang en aard van de psychische schade/klachten, of het aantonen van een causaal verband tussen psychisch geweld en potentiële gevolgen daarvan.

4 Op welke wijze krijgt u in uw functie te maken met zaken over mogelijk psychisch geweld?

5 Wat voor zaken over mogelijk psychisch geweld bent u tegengekomen in de afgelopen twee jaar?

Zo nodig doorvragen:

- Concrete zaken vs. type zaken;
- Verloop van de zaken;
- Strafrechtelijke aanpak wel/niet? Waarom?

6 Hoe heeft u het verloop van deze zaken ervaren?

Zo nodig en relevant, doorvragen over knelpunten en uitdagingen:

- Dossiervorming (o.a. van welke organisaties/van wie is informatie afkomstig, in hoeverre zijn gedragspatronen en de stelselmatigheid van het gedrag vastgelegd);
- Aangifteproces;
- Wettelijke strafbepalingen (welke geschikt geacht, welke niet, waarom wel/niet?);
- Bewijsvoering (o.a. in hoeverre bood het dossier voldoende basis, wat kan beter, wat zijn de mogelijkheden voor inzet van opsporingsmiddelen, waar is behoefte aan).

Topic 3: Kennis en middelen

Doel: Ontdekken in hoeverre gebruik wordt gemaakt van een deskundigenrapport, de digizine en/of wetenschappelijke literatuur, en in hoeverre deze middelen nuttig worden geacht, op welke wijze ze eventueel worden toegepast, of dit voldoet aan de kennisbehoefte van de deelnemers, en of de toegankelijkheid hiervan adequaat is. Ook achterhalen hoe de samenwerking en afstemming met andere partijen verloopt en in hoeverre gebruik wordt gemaakt van de afstemmingsprocedures 'het Actieoverleg', 'Samen op in acuit', 'Strafbare kindermishandeling' of 'ZSM'. Knelpunten in dergelijke samenwerkingen komen hier ook aan bod.

7 Hoe schat u uw eigen deskundigheid in op het gebied van psychisch geweld?

Zo nodig doorvragen:

- Terrein van deskundigheid (juridisch, sociaalwetenschappelijk etc. ?/strafrechtssketen?/dossiers?).

8 In hoeverre vindt u dat u hiermee voldoende deskundigheid bezit voor het beoordelen van zaken over psychisch geweld?

Zo nodig doorvragen:

- Invloed van de mate van de deskundigheid voor uw beroep m.b.t. dit soort zaken?

9 Kunt u aangeven op welke wijze u uw deskundigheid bijhoudt, in het bijzonder ten aanzien van psychisch geweld?

Zo nodig doorvragen:

- Zelfstudie/scholing (eigen keuze of organisatie).

10 Heeft u behoefte aan meer deskundigheidsontwikkeling ten aanzien van psychisch geweld?

Zo nodig doorvragen:

- Oorzaak wel/geen behoefte?
- Soort deskundigheidsontwikkeling (zelfstudie/scholing etc.)?
- Hoe te realiseren?

11 Welke bronnen gebruikt u in uw werk voor informatie over psychisch geweld?

Zo nodig doorvragen:

- Deskundigenrapporten, Digizine Psychisch Geweld, wetenschappelijke literatuur;
- Toepassing? Nut? Voldoende toegankelijk?

12 Hoe verloopt de samenwerking en afstemming met andere partijen in zaken over psychisch geweld?

Zo nodig doorvragen:

- Afstemmingsoverleggen 'het Actieoverleg', 'Samen op in acuit', 'Strafbare kindermishandeling' of 'ZSM';
- Hoe wordt samenwerking/afstemming ervaren?
- In geval van knelpunten (bijvoorbeeld met betrekking tot dossiervorming, bewijsvoering en informatie-uitwisseling): welke, waarom, hoe oplossen?

Afsluiting

13 [Zoals besproken/zoals (wellicht) bekend] bestaat in de politiek het plan om psychisch geweld apart strafbaar te stellen. Wat vindt u van dit plan?

Zo nodig doorvragen:

- (On)mogelijkheden huidige wetgeving?
- Voordelen/nadelen aparte strafbaarstelling?
- Wat voor soort strafbaarstelling (reikwijdte huiselijk geweld of alleen psychisch geweld, welke vormen psychisch geweld etc.)?

14 Zijn er nog thema's niet aan bod gekomen vandaag die u wel graag wilt benoemen?

15 Heeft u nog (meer) aanbevelingen voor het verbeteren van de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld?

16 Heeft u nog vragen over de verdere procedure van dit onderzoek?

Bijlage 2:

Begeleidingscommissie

De begeleidingscommissie was als volgt samengesteld:

- Mr. dr. B. de Wilde (De strafzaak: voorzitter begeleidingscommissie)
- Drs. S. Tjalsma (Ministerie van Justitie & Veiligheid: lid begeleidingscommissie)
- Prof. P.G. van der Velden (Universiteit Tilburg: lid begeleidingscommissie)
- Dr. J. Verbruggen (Vrije Universiteit Amsterdam: lid begeleidingscommissie)
- Dr. mr. S. Zebregs (WODC: projectbegeleider en lid begeleidingscommissie)

Dankwoord

Dit onderzoek werd verricht in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Datacentrum. Onze dank gaat uit naar de voorzitter en leden van de begeleidingscommissie voor hun constructieve adviezen bij de uitvoering van het onderzoek. Tevens gaat onze dank uit naar de respondenten voor hun kostbare tijd en bereidheid om hun ervaringen met ons te delen. Tot slot willen wij de collega's H.F.K. Harms, S.R. Huisman & G.J. Tieks bedanken voor hun belangrijke bijdrage aan het afnemen en transcriberen van de interviews.

Dit onderzoek beschrijft het verloop van de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld. Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van het WODC. Het maakt deel uit van een meerjarig onderzoeksprogramma opgesteld ten aanzien van de strafrechtelijke aanpak van (psychisch) huiselijk geweld en kindermishandeling in Nederland, met als doel het bieden van een wetenschappelijke onderbouwing voor de aanpak van huiselijk geweld en kindermishandeling die direct ten goede kan komen aan versterking van de uitvoering. Al langere tijd onderschrijft het kabinet dat de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld moet worden verbeterd, onder andere door deskundigheidsbevordering. Daarbij komt dat een wetsvoorstel wordt voorbereid om psychisch geweld apart strafbaar te stellen. Het onderzoek richt zich primair op het huidige verloop van de strafrechtelijke aanpak van psychisch geweld, maar het toekomstscenario waarin sprake is van een aparte strafbaarstelling, is ook meegenomen in het onderzoek. Het onderzoek is in de kern empirisch van aard. Het legt verslag van interviews afgenomen met professionals werkzaam bij organisaties in de strafrechtsketen en van een focusgroep gehouden met experts op het gebied van psychisch geweld.

Het onderzoek is uitgevoerd door Anna Goldberg, Niels Hedlund, Martina Althoff, Kai Lindenberg & Michiel van der Wolf, vanuit de vakgroep Strafrecht en Criminologie van de Rijksuniversiteit Groningen.

/ **Dr. Anna Goldberg** is universitair docent. Ze heeft een multidisciplinaire achtergrond met BA in psychologie en recht, een MSc-diploma in de forensische psychologie, en een PhD in het strafrecht.

/ **Mr. Niels Hedlund** is promovendus. Zijn promotieonderzoek richt zich op de strafbaarstelling van psychisch geweld in Nederland, mede vanuit mensenrechtelijk perspectief.

/ **Dr. Martina Althoff** is socioloog en criminoloog, en universitair hoofddocent. Zij verricht onder andere onderzoek naar gendered aspecten van geweldspleging en heeft gepubliceerd over femicide en femicidebeleid.

/ **Prof. mr. dr. Kai Lindenberg** is hoogleraar straf- en strafprocesrecht. Zijn onderzoeksfocus ligt bij de bescherming van de lichamelijke, geestelijke en seksuele integriteit en de wijze waarop daaraan in binnen- en buitenland bescherming wordt geboden door middel van het strafrecht.

/ **Prof. mr. dr. Michiel van der Wolf** is psycholoog en jurist, universitair hoofddocent straf(proces)recht aan de vakgroep Strafrecht en Criminologie van de Rijksuniversiteit Groningen en hoogleraar forensische psychiatrie aan het Instituut voor Strafrecht en Criminologie van de Universiteit Leiden. Hij is gespecialiseerd in gecombineerd empirisch en juridisch onderzoek op het terrein van de forensische psychiatrie en het strafrecht.

